

საქართველოს დაცული
ტერიტორიები

თბილისი
2007

რედაქტორები: არჩილ ქიქოძე და რამაზ გოხელაშვილი

ტექსტი: არჩილ ქიქოძე, რამაზ გოხელაშვილი, ია თაბაგარი, იაგო კაზალიკა-შვილი, დავით ქიქოძე, ლექსო გავაშელიშვილი.

ფოტოები: ზურაბ ჯავახიშვილი, გიორგი დარჩიაშვილი, შოთა ერიაშვილი, გოგიტა ბუხაიძე, კატია ზეცკონ, ნუგზარ იდოიძე, ნინო ლალიძე, გიორგი რაჯებაშვილი, რუდოლფ ემლიმანი, ამირან კოდიაშვილი, რამაზ ნაცვლიშვილი, არნოლდ გეგეჭკორი, მ. კომახიძე, ს. მერაბიშვილი, ვ. ლაფაჩი, ე. იმედაძე, ხ. ნიკლაური, ლექსო გავაშელიშვილი, ლევან რუსიშვილი, NACRES და მდგრადი განვითარების პროექტების განმახორციელებელი სააგენტოს ფოტო-არქივი.

დიზაინი და დაკაბადონება: ვალერი ჯუღელი, შპს ბუნება პრინტი
ბეჭდვა:

© 2007. დაცული ტერიტორიების დეპარამენტი.

ISBN:

ყველა უფლება დაცულია. ამ წიგნის არცერთი ნაწილი არ შეიძლება გამოყენებულ იქნას მდგრადი განვითარების პროექტების განმახორციელებელი სააგენტოს ნებართვის გარეშე.

წიგნი მომზადდა და გამოიცა მდგრადი განვითარების პროექტების განმახორციელებელი სააგენტოს მიერ, საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის ინიციატივით.

წიგნი მომზადებულია საქართველოს ბუნების შენარჩუნების ცენტრის მიერ

საფოსტო ყუთი 56, თბილისი 0160, საქართველო
ტელ: (995 32) 32 64 96, ფაქსი: (995 32) 53 74 78;
ელ-ფოსტა: office@gccw.org, ვებ-გვერდი: www.gccw.org

შესავალი	4
საქართველოს დაცული ტერიტორიები	5
ალგეთის ნაკრძალი	10
აჯამეთის ნაკრძალი	16
ბანარა-ბაბანეურის ნაკრძალი და ილტოს აღკვეთილი	24
ბიჭვინთა-მიუსერის ნაკრძალი	32
ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი	36
გარდაბნის აღკვეთილი	46
ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიები	54
თეთრობის აღკვეთილი	66
თუშეთის დაცული ტერიტორიები	72
იორის აღკვეთილი	86
კაცობურის აღკვეთილი	92
კინტრიშის ნაკრძალი	96
კოლხეთის ეროვნული პარკი	104
ლაგოდეხის დაცული ტერიტორიები	122
ლიახვის ნაკრძალი	136
მარიამჯვარის ნაკრძალი	142
მტირალას ეროვნული პარკი	148
რაჭა-ლეჩხუმის დაცული ტერიტორიები	154
რინის ნაკრძალი	164
საგურამოს ნაკრძალი, თბილისის ეროვნული პარკი	172
სათაფლიის ნაკრძალი	180
სვანეთის ეროვნული პარკი	186
ფსხუ-ჰუმისთის ნაკრძალი	198
ჰუმისთის ნაკრძალი	199
ფსხუს ნაკრძალი	201
სკურჩის ნაკრძალი	202
ქობულეთის დაცული ტერიტორიები	204
ქცია-ტაბანყურის აღკვეთილი	210
ყაზბეგის ნაკრძალი	216
ყორულის აღკვეთილი	226
ჭაჭუნას აღკვეთილი	232
სამცხე -ჯავახეთის დაცული ტერიტორიები	240

შესავალი

დაცული ტერიტორიების ძირითადი ფუნქცია ქვეყნის ბუნებრივი მემკვიდრეობის დაცვაა. მაგრამ, როგორც წესი, მათ სხვა მრავალი ფუნქციაც აკისრიათ - მოსახლეობისთვის სუფთა წყლის და ჰაერის მიწოდება, ტურიზმის განვითარების ხელშეწყობა, განათლება, მეცნიერების განვითარება, ქვეყნის პოპულარიზება საერთაშორისო დონეზე და სხვა. უკანასკნელ წლებში საქართველოს დაცულმა ტერიტორიებმა ამ დამატებითი ფუნქციების შესრულებაც დაიწყეს და ნელ-ნელა საზოგადოებისთვის ნათელი ხდება, რომ დაცული ტერიტორიები წარმოადგენენ არა შემოღობილ და ყველასთვის აკრძალულ ზონებს, არამედ მათი გამოყენება შესაძლებელია სხვადასხვა მიზნებითაც, რა თქმა უნდა სტატუსისა და კეტოგორიის მიხედვით.

ამ წიგნის გამოცემაზე რამდენიმე მიზანს ემსახურება - ერთის მხრივ, გვსურს საზოგადოებას მივანოდოთ მეტი ინფორმაცია ჩვენი ქვეყნის მართლაც უნიკალური ბუნების შესახებ, მეორეს მხრივ - გავუწიოთ პოპულარიზება იმ დაცულ ტერიტორიებს, სადაც შესაძლებელია ვიზიტების, ლაშქრობების, დასვენების ორგანიზება, და ბოლოს - ვიმედოვნებთ, რომ ამ წიგნის ნებისმიერი მკითხველი ჩვენი დაცული ტერიტორიების აქტიური მხარდამჭერი გახდება.

წიგნის მომზადებასა და გამოცემაში ბევრმა ადამიანმა და ორგანიზაციამ მიიღო მონაწილეობა. წიგნი მომზადდა საქართველოს ბუნების შენარჩუნების ცენტრის მიერ, საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს, დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის, ცალკეული დაცული ტერიტორიების დირექციებისა და მდგრადი განვითარების პროექტების განმახორციელებელი სააგენტოს თანამშრომლების აქტიური დახმარებით, რჩევებითა და სხვადასხვა მასალებით უზრუნველყოფით. დიდ მადლობას ვუხდით განუვლი სამსახურისთვის ყველა ამ ორგანიზაციასა და ადამიანს.

წიგნის მომზადება და გამოცემა დაფინანსდა “საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის” ფარგლებში, რომელსაც მართავს მდგრადი განვითარების პროექტების განმახორციელებელი სააგენტო და რომელსაც დაფინანსებს გლობალური გარემოსდაცვის ფონდი და მსოფლიო ბანკი.

საქართველოს დაცული ტერიტორიების მოკლე მიმოხილვა

საქართველოში ბუნებრივი ტერიტორიების დაცვის ისტორია საუკუნეების წინ იწყება. ჯერ კიდევ მეთორმეტე საუკუნეში თამარ მეფემ გამოსცა სამეფო ბრძანება ზოგიერთი ტერიტორიის დასაცავად. ხუთასი წლის შემდეგ კი ვახტანგ VI-ს „კანონთა კრებული“ მოიხსენიებს ყორულის ტერიტორიას, როგორც დაცვის ობიექტს - იქ აკრძალული იყო ხეების მოჭრა და სეირნობა, ტერიტორიას კი მცველები იცავდნენ. მთიან რეგიონებში არსებობდა ეგრეთ წოდებული „ხატის ტყეები“, რომლებიც მკაცრ დაცვას ექვემდებარებოდა და ტიპიურ ნაკრძალებს წარმოადგენდა. პირველი ოფიციალური ნაკრძალი კი უფრო მოგვიანებით, 1912 წელს, კახეთში შეიქმნა და მას ლაგოდეხის ნაკრძალი ეწოდა. მე-20 საუკუნის განმავლობაში საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე თანდათან სხვა ნაკრძალები და დაცული ტერიტორიებიც დაფუძნდა.

1996 წელს საქართველოს პარლამენტმა, გაითვალისწინა რა ჩვენი ქვეყნის თვითმყოფადი და უნიკალური ბუნებრივ-კულტურული გარემოს მნიშვნელობა, მიიღო კანონი “დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ”. ეს კანონი ქმნის იურიდიულ საფუძველს დაცული ტერიტორიების დასაარსებლად, რომელთა დანიშნულებაა დაცვას ქვეყნის ღირსშესანიშნავი ბუნებრივი გარემო და ძვირფასი კულტურული მემკვიდრეობა. შედეგად, საქართველოში დაკანონდა საერთაშორისო კრიტერიუმებისა და ნორმების შესატყვისი დაცული ტერიტორიების კატეგორიები და მათი ჩამოყალიბების პროცედურა, რომელიც კონსერვაციის მსოფლიო კავშირის (IUCN – The World Conservation Union) რეკომენდაციებს ემყარება.

ამ კანონის მიხედვით საქართველოში შეიძლება არსებობდეს შემდეგი სახის დაცული ტერიტორიები:

დაცული ტერიტორია	მიზანი	კატეგორია (IUCN)
სახელმწიფო ნაკრძალი	მკაცრი დაცვა, საგანმანათლებლო და არამონაპულაციური კვლევები სპეციალური ნებართვით	I
ეროვნული პარკი	ეკოსისტემის კონსერვაცია, განათლება, ტურიზმის განვითარება	II
ბუნების კვალი	ბუნების თავისებურებების კონსერვაცია (მცირე ზომის განსაკუთრებული ტერიტორიის დაცვა)	III
ალკვთილი	ბუნების დაცვა და შენარჩუნება აქტიური მართვის გზით	IV
დაცული ლანდშაფტი	ლანდშაფტის და/ან ზღვის აკვატორიის კონსერვაცია და ტურიზმის განვითარება	V
მრავალმხრივი გამოყენების ტერიტორია	ბუნებრივი რესურსების მდგრადი გამოყენება	VI

დღეისათვის საქართველოში დაცული ტერიტორიების ხუთი კატეგორიაა წარმოდგენილი და მათი საერთო ფართობი 482842 ჰექტარს შეადგენს, რაც ჩვენი ქვეყნის მთლიანი ტერიტორიის დაახლოებით 7 %-ია (რუკა 1). ქვემოთ მოცემულია მოკლე ინფორმაცია თითოეული კატეგორიის დაცული ტერიტორიის შესახებ:

1. ნაკრძალი

საქართველოში პირველი ნაკრძალი 1912 წელს ლაგოდეხის ხეობაში დაარსდა. ასეთი კატეგორიის დაცულ ტერიტორიაზე შესვლა ნებადართულია მხოლოდ საგანმანათლებლო და არამანიპულაციური სამეცნიერო კვლევების ჩატარების მიზნით, სპეციალური ნებართვით. დღეს საქართველოში 18 ნაკრძალი ფუნქციონირებს, რომელთა საერთო ფართობია 169,391 ჰა.

2. ეროვნული პარკი

საქართველოში პირველი ეროვნული პარკი, რომელსაც თბილისის ეროვნული პარკი ეწოდა, 1973 წელს შეიქმნა (შემდგომში გაუქმდა). 1995 წელს დაარსდა ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი. ეროვნული პარკები შედარებით დიდ ფართობს მოიცავენ, ამიტომ მათ განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციისთვის. ამას გარდა, ეროვნული პარკები დიდ როლს ასრულებენ ტურიზმის განვითარებაში, განსაკუთრებით კი საქართველოს ბუნებრივი და კულტურული მემკვიდრეობის საერთაშორისო დონეზე პოპულარიზებაში. 1998 წელს დაარსდა კოლხეთის, 2003 წელს თუშეთისა და ვაშლოვანის, ხოლო 2006 წელს - მტირალას ეროვნული პარკი. იგეგმება კიდევ **ექვსი** ეროვნული პარკის შექმნა - რაჭის, სვანეთის, **ალგეთის**, ჯავახეთის, თბილისისა და ყაზბეგის. 2007 წელს ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი გაერთიანდა ევროპის დაცული ტერიტორიების ქსელში, **PAN Park-ებში**, რაც დაცული ტერიტორიების უმაღლეს დონეზე დაცვისა და მდგრადი ტურიზმის განვითარების გარანტია.

3. ბუნების ძეგლი

საქართველოში პირველი სამი ბუნების ძეგლი 2003 წელს შეიქმნა საერთო ფართობით 238.5 ჰა. ეს არის შედარებით პატარა ზომის

ტერიტორიები, რომელთაც განსაკუთრებული ფასეულობა ან თავისებურება აქვთ (ეს შეიძლება იყოს მღვიმე, ხეობა, მდინარის დელტა, ტყის კორომი და სხვა). იგეგმება კიდევ რამდენიმე ბუნების ძეგლის დაარსება.

4. ალკვეთილი

საქართველოში პირველი სამონადირეო მეურნეობა 1957 წელს გარდაბნის რაიონში დაარსდა. 1996 წელს მას ალკვეთილის სტატუსი მიენიჭა. ასეთ დაცულ ტერიტორიაზე ნებადართულია ადამიანის ჩარევა ცხოველების ან მცენარეების სახეობების აღდგენის მიზნით. ამას გარდა, ალკვეთილში დაშვებულია ცალკეული განახლებადი ბუნებრივი რესურსის მოხმარებაც. დღეისათვის საქართველოში 11 ალკვეთილია, საერთო ფართობით 54,184 ჰა.

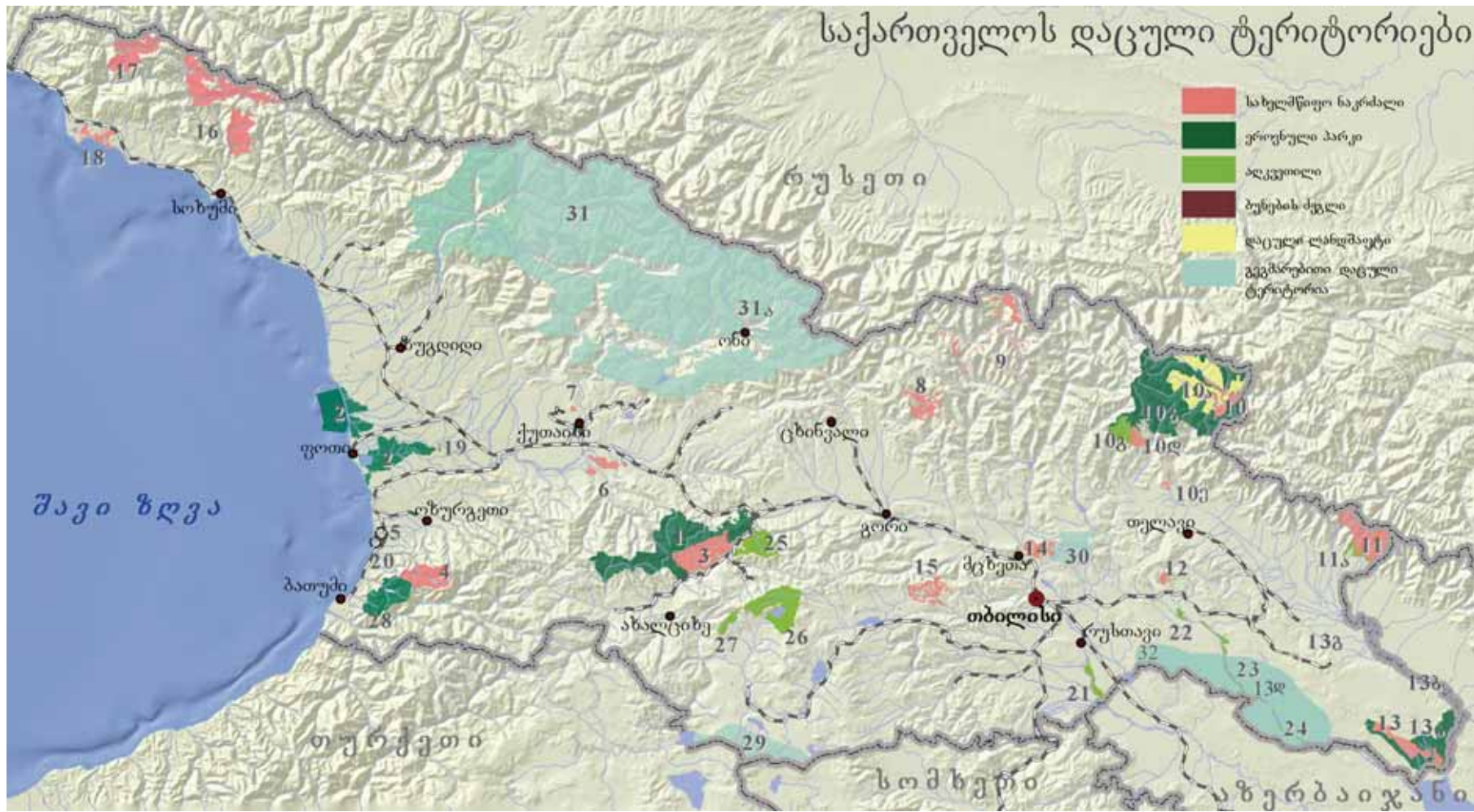
5. დაცული ლანდშაფტი

საქართველოში ერთი დაცული ლანდშაფტი ფუნქციონირებს - თუშეთის დაცული ლანდშაფტი (27,903 ჰა), რომელიც 2003 წელს შეიქმნა. იგეგმება დავით-გარეჯის დაცული ლანდშაფტის დაარსება (156, 400 ჰა). დაცულ ლანდშაფტში შესაძლებელია ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მოხმარება და ტურიზმის განვითარება კონსერვაციის მიზნების ხელშესაწყობად.

საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულება — დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი უზრუნველყოფს დაცული ტერიტორიების ქსელის სისტემურ დაგეგმვას, დაცული ტერიტორიების დაარსებასა და მართვას. დეპარტამენტი ახორციელებს ზედამხედველობას დაცული ტერიტორიების მთელ სისტემაზე, რათა დაიცვას ცოცხალი ორგანიზმების თანაარსებობისთვის საჭირო ეკოსისტემები, ბიომრავალფეროვნება და ბუნებრივი რესურსები და ხელი შეუწყოს სამეცნიერო-საგანმანათლებლო კვლევებსა და ტურიზმის განვითარებას.

დეპარტამენტის შესახებ უფრო ვრცელი ინფორმაციის მიღება შესაძლებელია ვებ-გვერდზე: www.dpa.gov.ge.

საქართველოს დაცული ტერიტორიები

- 1. ბორჯომ-ხარაგ. ეროვნული პარკი
- 2. კოლხეთის ეროვნული პარკი
- 3. ბორჯომის ნაკრძალი
- 4. კინტრიშის ნაკრძალი
- 5. ქობულეთის ნაკრძალი
- 6. აჯამეთის ნაკრძალი
- 7. სათაფლიის ნაკრძალი
- 8. ლიახვის ნაკრძალი
- 9. ყაზბეგის ნაკრძალი
- 10. თუშეთის ნაკრძალი
- 10ა. თუშეთის დაცული ლანდშაფტი
- 10ბ. თუშეთის ეროვნული პარკი

- 10გ. ილტოს ადკვეთილი
- 10დ. ბანარას ნაკრძალი
- 10ე. ბაბანეურის ნაკრძალი
- 11. ლაგოდეხის ნაკრძალი
- 11ა. ლაგოდეხის ადკვეთილი
- 12. მარიამჯვრის ნაკრძალი
- 13. ვაშლოვანის ნაკრძალი
- 13ა. ვაშლოვანის ეროვნული პარკი
- 13ბ. ალაზნის ქალის ბუნების ძეგლი
- 13გ. არწივის ხეობის ბუნების ძეგლი
- 13დ. ტახტი-თეფას ბუნების ძეგლი
- 14. საგურამოს ნაკრძალი

- 15. ალგეთის ნაკრძალი
- 16. ფსხუ-გუმისთის ნაკრძალი
- 17. რინის ნაკრძალი
- 18. ბიჭვინთა-მიუსერის ნაკრძალი
- 19. კაცობურის ადკვეთილი
- 20. ქობულეთის ადკვეთილი
- 21. გარდაბნის ადკვეთილი
- 22. ყორულის ადკვეთილი
- 23. ივრის ადკვეთილი
- 24. ჭაჭუნას ადკვეთილი
- 25. ნეძვის ადკვეთილი
- 26. ქცია-ტაბანყურის ადკვეთილი

- 27. თეთრობის ადკვეთილი
- 28. მტირალას ეროვნული პარკი
- 29. ჯავახეთის გეგმარებითი დაცული ტერიტორია
- 30. თბილისის გეგმარებითი დაცული ტერიტორია
- 31. სვანეთის გეგმარებითი დაცული ტერიტორია
- 31ა. რაჭა-ლეჩხუმის გეგმარებითი დაცული ტერიტორია
- 32. დავით-გარეჯის გეგმარებითი დაცული ტერიტორია

ალგეთის ნაკრძალი

ალგეთის ნაკრძალი ისტორიულ ქვემო ქართლში მდებარეობს. მეჩვიდმეტე საუკუნის ქართველი ისტორიკოსი და გეოგრაფი ვახუშტი ბაგრატიონი ალგეთის ხეობას ტყით და ნადირით მდიდარ მხარედ ახასიათებს. სხვათაშორის ვახუშტის მამულები ქვემო ქართლში ჰქონდა და ამ მხარესაც საუკეთესოდ იცნობდა.

ვახუშტი ბატონიშვილი ალგეთის მიდამოებში თავისი გვირგვინოსანი მამის, ქართლის მეფის ვახტანგ მეექვსის ნადირობასაც აღწერს — ერთ დღეში მეფის ამალას 180 ირემი მოუკლავს.

ალგეთის ნაკრძალის მიმდებარე ტერიტორიაზე აღმოჩენილია უამრავი არქეოლოგიური ძეგლი, რომელთაგან ყველაზე ადრინდელი ენეოლითის და ადრე ბრინჯაოს ხანას განეკუთვნება. შემორჩენილია ბრინჯაოს ხანის ციკლოპური ციხეები. „ალგეთის სამარხის“ სახელით ცნობილი ქვაყუთის ტიპის სამარხის გათხრისას თავის დროზე ძალზედ საინტერესო სამკაულები და ძვირფასი ნივთები იქნა აღმოჩენილი. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად დაბა მანგლისში აღმოჩენილია ელინისტური ხანის მასალა: ცხოველთა და ფრინველთა გამოსახულებიანი მონეტები და ბრინჯაოს ნივთები.

ალგეთის ხეობაში და მის შემოგარენში შუა საუკუნეების რამდენიმე ძალიან მნიშვნელოვანი ძეგლია: **მეოთხე** საუკუნის მანგლისის ტაძარი, მეცხრე საუკუნის კლდეკარის ციხე-სიმაგრე და მეთერთმეტე საუკუნის ულამაზესი და მიუდგომელი ბირთვისის ციხე-ქალაქი, რომელიც გასაოცარი ბუნებრივი მდებარეობის წყალობით ოთხასი წლის მანძილზე რჩებოდა დამპყრობლებისთვის აუღებელ

სიმაგრედ და რომელში შელწევაც მხოლოდ შუა აზიიდან მოსულმა თემურლენგის ურდოებმა შეძლეს. ამას გარდა, ალგეთის მიდამოებში უამრავი სხვა ისტორიულ-კულტურული ძეგლი გვხვდება — სოფლების არხოტის, ნაპილნარის, ზემო ჭინჭრიანის, პატარა და დიდი ნამტვრიანების, თხინვალას მიდამოებში და მრავალი სხვა. სულ ალგეთის ნაკრძალის მიდამოებში 27 სალოცავი, მათგან 4 მოქმედი ეკლესიაა.

ნაკრძალის ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვართან ძალიან ახლოს მდებარეობს დიდგორის ველი — ადგილი, სადაც „ძღვევაი საკვირველის“ სახელით ცნობილი, საქართველოს ისტორიაში ყველაზე დიდი და მნიშვნე-

ლოვანი ბრძოლა მოხდა. ამ ველზე 1121 წლის **12 აგვისტოს** საქართველოს სახელმწიფოს გამაერთიანებლის მეფე დავით მეოთხე აღმაშენებლის ჯარმა შეძლო დიდი მუსულმანური კოალიციის ლაშქრის დამარცხება, რითიც გაიხსნა გზა 5 საუკუნის მანძილზე არაბული მმართველობის ქვეშ მყოფი საქართველოს დედაქალაქისკენ.

ალგეთის ხეობის სოფლებში მთიულეთიდან და აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის სხვა კუთხეებიდან ჩამოსახლებული მოსახლეობა სჭარბობს. საქმე იმაშია, რომ გვიან შუა საუკუნეებში ხეობა, რომელიც თურქეთის ქვეშევრდომობის ქვეშ მყოფი მესხეთ-ჯავახეთიდან ქართლ-კახეთისკენ მიმავალ ძირითად გზაზე მდებარეობდა, ხშირად განიცდიდა მოთარეშე ლეკების და თურქი დამპყრობლების თავდასხმას, რის შედეგადაც ქართული მოსახლეობისგან თითქმის სულ დაიცალა და იქაურობის ხელახალი დასახლება მხოლოდ 1800 წელს რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ დაიწყო.

1965 წელს დაარსებული ალგეთის ნაკრძალი თეთრინყაროს რაიონში **მდებარეობს, ქ. თბილისიდან 60 კმ-ის დაშორებით. იგი მოიცავს მდინარე ალგეთის ხეობაში თრიალეთის ქედის აღმოსავლეთ ნაწილის სამხრეთ ფერდობებს და ზღვის დონიდან 1100-1950 მ სიმაღლეზე მდებარეობს. ნაკრძალის შექმნის მიზანი აღმოსავლეთის ნაძვისა და კავკასიის სოჭის გავრცელების სამხრეთ - აღმოსავლეთ არეალის საზღვრის დაცვა გახლდათ.**

ალგეთის ნაკრძალს ახასიათებს ძლიერ მთავორიანი რელიეფი, რომელიც მრავალრიცხოვანი პატარა მდინარეებითა და ხეხეებითაა დაღარული. როგორც მთლიანად თრიალეთის ქედი, ასევე ალგეთის ნაკრძალიც ვულკანური და დანალექი ქანებითაა აგებული.

ნაკრძალი ხასიათდება ნოტიო კლიმატით. აქ ზამთარი ზომიერად ცივი, ხოლო ზაფხული ხანგრძლივი და თბილი იცის.

მანგლისის ხვთისმშობლის ტაძარი

ფართოფოთლოვანი ტყე

მდ. ალგეთის ხეობა

ნაკრძალს მდინარე ალგეთი ჩამოუდის. წელიწადის უმეტესი ნაწილის განმავლობაში ის პატარა მთის მდინარეა, თავისი მრავალრიცხოვანი პატარა შენაკადებით და ხევებით, თუმცა გაზაფხულობით, თოვლის დნობის პერიოდში საგრძნობლად დიდდება.

ალგეთის ნაკრძალის საერთო ფართობი 6 822 ჰექტარია და მისი უმეტესი ნაწილი ტყითაა დაფარული, თუმცა გვხვდება სუბალპური მდელოებიც. ალგეთის განთქმული ნაძვნარები, რომლებსაც შიგადაშიგ სოჭიც გამოეყვება, ზღვის დონიდან 1100 დან 1800 მეტრამდე იზრდება. ნაკრძალში გვხვდება რცხილნარები და ფიჭვნარები, რომელთა უმეტესობაც მეორადი წარმოშობისაა. ალგეთის შერეულ ტყეებში ასევე გვხვდება ცაცხვი, ნეკერჩხალი, გადაშენების პირას მდგომი კავკასიის სოჭი, აღმოსავლეთის წიფელი, ქართული და მალაშინის მუხები, თელა, თელადუმა, დათვის თხილი. აქაურ ბუჩქნარებში ძირითადად ჯაგრცხილა, შავჯავა, გრაკალი და ძეძვია წარმოდგენილი. ასევე გვხვდება კოლხური ქყორი. ალგეთის ტყეებში ბევრია ველური შინდი.

აქაური ტყიანი მასივები სხვადასხვა ფლორისტული შემცველობის მინდვრებითაა მოფენილი. ნამდვილი ალპური და სუბალპური მინდვრები და მდელოები ნაკრძალის ტერიტორიაზე არ გვხვდება.

ალგეთის სახელმწიფო ნაკრძალს ბოტანიკოსები “ფლორისტულ კვანძს” უწოდებენ. აქ თავმოყრილია სხვადასხვა ბოტანიკურ - გეოგრაფიული ოლქების ფლორის წარმომადგენლები: კოლხეთის, პირკანის, იბერიის, კავკასიურის, წინააზიურის, ირანისა და სხვა.

სამწუხაროდ, შუა საუკუნეების შემდეგ უხვნადირიანი ალგეთის ხეობა საგრძნობლად გაღარიბდა. აქ უკვე ვეღარ შეხვდებით ირემს, რომელზეც აგრერიგად ჰყვარებიათ ნადირობა ქართველ მეფეებს. მაგრამ აქურ ტყეებში ხეტიალი ბუნების მოყვარულებს და ნატურალისტებს მაინც უქადის არაერთ საინტერესო შეხვედრას.

ნაკრძალის ტერიტორიაზე ხუთი სახეობის ამფიბია და 15 სახეობის რეპტილია ბინადრობს (მათ შორის 10 სახეობის ხელიკი). გველებიდან ალგეთის მკვიდრები არიან: სპილენძა გველი, ჩვეულებრივი ანკარა, წყლის ანკარა, ამიერკავკასიური მცურავი და შხამიან ქვეწარმავალთა ისეთი საინტერესო და იშვიათი წარმომადგენელი, როგორიცაა ცხვირქოსანი გველგესლა.

ალგეთის ხეობაში 100-ზე მეტი სახეობის ფრინველს შეხვდებით,

ჩხიკვი

რომელთა შორისაა: ქორი, მიმინო, კაკაჩა, მდელოს ძელქორი, ჭოტი, ყაპყაპი, ოფოფი, შავი კოდალა, მერცხალი, შაშვი, ჩხიკვი, წინკანა, ჭინჭრაქა, ჩიტბატონა და სხვა. ხეობაში გვხვდება ძალზე იშვიათი ბექობის არწივიც.

მსხვილი მტაცებელი ძუძუმწოვრებიდან ნაკრძალში დათვი

და მგელი ბინადრობენ. უფრო იშვიათად გვხვდება ფოცხვერიც. ალგეთის ხეობაში ბევრია ტყის კვერნა, ციყვი, ძილგუდა, კურდღელი, მელა. სამწუხაროდ ბოლო ათწლეულების მანძილზე ალარავის უნახავს ირემი. შველი კი ამ ტყეების მუდმივი ბინადარია. ალგეთის ნაკრძალში ხშირად ნახულობენ გარეულ ღორებსაც, რომელთა პოპულაციაც ჯერ მკვეთრად შემცირდა, უკანასკნელი 5 წლის მონაცემებით კი ზრდა შეინიშნება.

ნაკრძალში და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე საკმაოდ სუსტადაა განვითარებული ტურიზმის ისეთი ფორმები, როგორიცაა: ფეხით სასიარულო, საცხენოსნო და არქეოლოგიური ტურები.

რეგიონს საკმაოდ კარგი პოტენციალი აქვს ფოტო-ვიდეო, ფრინველებზე დაკვირვების, ეკოლოგიური, ბოტანიკური და სამანქანოსათავგადასავლო ტურების მოსაწყობად.

ალგეთსა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე ტურისტული სასტუმრო სახლები მშენებლობის პროცესშია, მაგრამ კარგადაა განვითარებული საოჯახო სასტუმროების ქსელი დაბა მანგლისში, სადაც წინასწარი დაჯავშნით შეიძლება კვების და ღამის სათევის უზრუნველყოფა. ინფორმაცია მანგლისის საოჯახო სასტუმროების შესახებ მითითებულია სამოგზაურო სახელმძღვანელოებში, დაჯავშნა ასევე შესაძლებელია ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით.

ამჟამად დაგეგმილია ალგეთის ნაკრძალის გაფართოება წალკის, კასპისა და თეთრიწყაროს რაიონების მიმართულებით. გაფართოების მიზანია ბიომრავალფეროვნების კონსერვაცია და ეკოტურიზმის განვითარება.

ველური მიხაკი

შერეული ტყე

აჯამეთის ნაკრძალი

აჯამეთის ნაკრძალი თბილისიდან 265 კილომეტრის, ხოლო ქუთაისიდან 15 კილომეტრის დაშორებით მდებარეობს, ბაღდათის რაიონში, რიონის ვაკეზე და შედგება აჯამეთის მუხნარისგან, ვარციხის სატყეო მეურნეობისა და სვირის უბნისგან. აქედან პირველი მდინარე რიონის მარცხენა შენაკადების - მდინარე ყვირილასა და მდინარე ხანისწყლის შორისაა განლაგებული.

აჯამეთის ტყე ოდითგანვე ქართველ მეფეთა საყვარელი სანადირო ადგილი იყო. ქართლის ცხოვრების მატყინეში ტოპონიმ აჯამეთის პირველი ხსენებაც სწორედ ნადირობასთანაა დაკავშირებული. დავით აღმაშენებლის მამამ გიორგი მეორემ ქალაქს მას შემდეგ მოხსნა ალყა და სასწრაფოდ დასავლეთისკენ გაეშურა, რაც შეიტყო — აჯამეთის ტყეში თოვლი მოვიდა და ნადირობისთვის ყველაფერი მზადააო. ამავე ტყეში ყვარებია ნადირობა ლაშა-გიორგის და კიდევ სხვა მრავალ მეფეს. ხოლო მეთვრამეტე საუკუნის ქრონიკებში აჯამეთი სოლომონ მეფის საუფლისწულო მამულადაა მოხსენიებული.

დღევანდელი ნაკრძალის ტყის მასივი სწორედ იმ განთქმული აჯამეთის ტყის ნაშთებს წარმოადგენს. მეცხრამეტე საუკუნეში აჯამეთი მენარმე ონანოვის კუთვნილება გახდა. ეს ის ონანოვია, რომელმაც ვარციხეში განთქმული კონიაკის ქარხანა ააშენა და ტყის დიდი ნაწილი გაჩეხა — სწორედ იმერეთის მუხის მერქნისგან მზადდებოდა კონიაკისა და ღვინის კასრები. ხე-ტყე ხმარდებოდა რკინიგზის მშენებლობასა და ჭიათურის მაღაროებს.

1928 წლის აპრილში ქუთაისის სატყეოს ტყის 20 ჰექტარი ნაკრძალად გამოცხადდა, ხოლო 1935 წელს აჯამეთის ტყის მასივების ბაზაზე შეიქმნა აჯამეთის ბოტანიკური ნაკრძალი. დღევანდელი სახით

მელქვა

იმერეთის მუხა

აჯამეთის სახელმწიფო ნაკრძალი 1946 წელს ჩამოყალიბდა და მისი შექმნის მიზანი იშვიათი რელიქტების იმერეთის მუხის და ძელქვის შენარჩუნება იყო.

ნაკრძალის საერთო ფართობი 4848 ჰექტარია, რომლის 4738 ჰექტარი ტყითაა დაფარული.

უნიკალური ტყეების გარდა აჯამეთის გარემო ისტორიული ძეგლებითაცაა ცნობილი. ნაკრძალიდან კილომეტრნახევარზე მდებარეობს დაბა ვარციხე, რომელიც ანტიკური ქალაქის როდოპოლისის ნანგრევებზეა აშენებული. მეექვსე საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსის პროკოფი კესარიელის ცნობით, როდოპოლისი ძალიან ლამაზი ქალაქი ყოფილა. ნაქალაქარიდან 4 კილომეტრში, გეგუთში მეთერთმეტე საუკუნეში აგებული ქართველ მეფეთა ზამთრის სანადირო სასახლის ნანგრევებია. უძველესი ქალაქია ქუთაისიც. ხოლო გელათის სამონასტრო კომპლექსი (მეთორმეტე საუკუნე) და ბაგრატის ტაძარი (მეთერთმეტე საუკუნე) მსოფლიო მემკვიდრეობის უბნების სიაშია შესული (იუნესკოს).

სახელმწიფო ნაკრძალის ტერიტორია აღმოსავლეთიდან დასავლეთით დაახლოებით 13 კილომეტრზეა გადაჭიმული, მისი საშუალო სიგანე 3, ხოლო ყველაზე ფართო ადგილას 5 კილომეტრია.

აჯამეთის ნაკრძალის ტერიტორია გეოლოგიურად კარგადაა შესწავლილი. იგი აგებულია მიოცენის (მოთეთრო ფერის ქვიშიანი თიხები, გლაუკონიტანი ქვიშაქვები, კირქვები), ოლიგოცენის და ეოცენის ასაკის ნალექებით. აგრეთვე გვხვდება ტბიურ-ალუვიური წარმოშობის მეოთხეული ასაკის მკვრივი და ბლანტი თიხები.

აჯამეთის ტყის უნიკალურობა იმაში მდგომარეობს, რომ კოლხეთის დაბლობზე ეს თითქმის ერთადერთი ადგილია, სადაც სუბტროპიკული შერეული ტყე თავის პირვანდელი სახითაა შემორჩენილი. მუხის და ძელქვის გარდა გვხვდება რცხილა, ჯაგრცხილა, ნეკერჩხალი. ქვეტყე თხელია და შქერით, ზღმარტლით, ასკილით და კუნელით არის წარმოდგენილი.

აჯამეთის განთქმული მუხნარი ძალიან ძველია. ზოგიერთი ხის ასაკი 250 წელზე მეტია, ხოლო ასწლიანი მუხები აქ საკმაოდ ხშირად გვხვდება. მართალია, აჯამეთის ნალკოტი დასახლებული პუნქტებითაა გარშემორტყმული, მაგრამ მისი პირვანდელი სახით შენარჩუნება მაინც მოხერხდა. აქაურ იმერეთის მუხის ტყეს ანალოგი არ გააჩნია და ამიტომ სრულიად აუცილებელია მისი გავრცელების არეალის გაფართოება.

სამწუხაროდ, აჯამეთი დღეს უკვე ვეღარ დაიკვივნის ცხოველთა და ფრინველთა იმ მრავალფეროვნებით, რომელსაც საუკუნეების მანძილზე ხაზს უსვამდნენ ქართველი მემატიანენი. ამფიბიებიდან აქ გვხვდება ტრიტონის **ორი სახეობა - ჩვეულებრივი და სავარცხლიანი ტრიტონები**, ტბის ბაყაყი, ჩვეულებრივი და მწვანე გომბეშოები, **ჩვეულებრივი ვასაკა**. ქვენარმავლების **7 სახეობა, მათ შორის** ჩვეულებრივი და წყლის ანკარა.

ფართოფოთლოვანი ტყე

ძელქვის ტყე

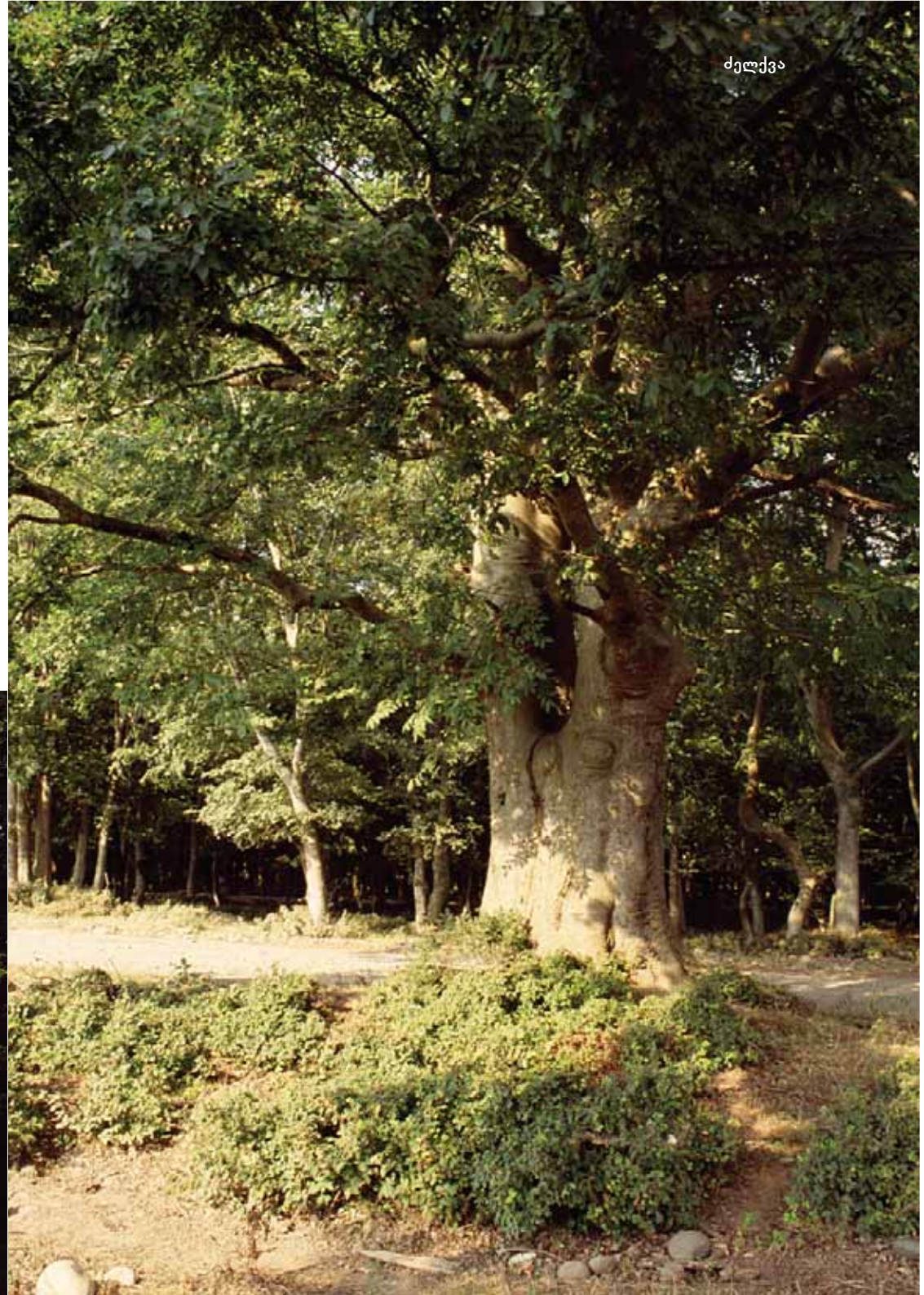
აჯამეთის ნაკრძალში ფრინველთა 90-ზე მეტი სახეობაა რეგისტრირებული. აქედან მუხნარში მხოლოდ ოცდაერთი ბუდობს, დანარჩენი აჯამეთში ან გადაფრენის პერიოდში ჩნდება ან იზამთრებს.

ძუძუმწოვრებიდან ნაკრძალში კურდღელი, მელა, ტურა, ციყვი, დედოფალა, ძილგუდა და მარვი გვხვდება. აჯამეთის მკვიდრი ყველაზე დიდი ცხოველი შველია.

აჯამეთს და მის შემოგარენს საკმაოდ კარგი ტურისტული პოტენციალი გააჩნია. კულტურული და არქეოლოგიური ტურების გარდა აქ შესაძლებელია ნარმატებით განხორციელდეს სამანქანო-სათავგადასავლო ტურები საირმის და ზეკარის უღელტეხილის მიმართულებით. შესაძლებელია საცხენოსნო, ფოტო, ვიდეო და ეკოლოგიური ტურების ჩატარება, ფრინველებზე დაკვირვების ტურები - უშუალოდ ნაკრძალის ტერიტორიაზე.

აჯამეთსა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე ტურისტული სასტუმროები მშენებლობის პროცესშია. სამაგიეროდ საოჯახო სასტუმროების ქსელი კარგად არის განვითარებული მახლობელ ქუთაისში, სადაც წინასწარი დაჯავშნით უზრუნველყოფილია კვება და კომფორტული ღამის გასათევი. ინფორმაცია მითითებულია სამოგზაურო გზამკვლევებში, დაჯავშნა აგრეთვე შესაძლებელია ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით.

ფართოფოთლოვანი ტყე

განარა-გაგანეურის ნაკრძალი
და ილტოს აღკვეთილი

ბანარა-ბაბანეურის ნაკრძალი და ილტოს აღკვეთილი დღევანდელი სახით შეიქმნა 2003 წლის კანონით „თუშეთის, ბანარაბაბანეურის, ლაგოდებისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ“.

როგორც დასახელებიდან ჩანს, ეს ნაკრძალი სამი დამოუკიდებელი უბნისგან ბანარის (3042ჰა) და ბაბანეურის (770ჰა) ნაკრძალების და ილტოს აღკვეთილისაგან (5273ჰა) შედგება. სამივე დაცული ტერიტორია კახეთში, ახმეტის რაიონში მდებარეობს. **ახმეტა თბილისიდან 170 კმ-ით არის დაშორებული.**

ბანარის სახელმწიფო ნაკრძალი პირველად 1935 წელს შეიქმნა. ნაკრძალი მდინარე ალაზნის მარჯვენა შენაკადის ბანარას ხეობაში მდებარეობს, პანკისის ხეობის სიახლოვეს. ნაკრძალის ყველაზე მაღალი წერტილი ზღვის დონიდან 2000 მეტრზეა. ყველაზე დაბალი კი — 700ზე.

ბაბანეურის ნაკრძალი კი 1960 წ-დან არსებობს. ნაკრძალი ახმეტის რაიონის აღმოსავლეთ ნაწილშია და ბანარის ნაკრძალიდან 45 კმ-ით არის დაშორებული. აღმოსავლეთ კავკასიონის მთისწინეთი, სადაც ბაბანეურის ნაკრძალია განლაგებული, სოფლების — ალვანის, ბაბანეურის და ლალისყურის სიახლოვეს მდებარეობს. მისი ტერიტორია ზღვის დონიდან 380-ს და 1100 მეტრებს შორის მერყეობს.

ილტოს აღკვეთილი ახმეტის სიახლოვეს მდინარე ილტოს ხეობის ნაწილს მოიცავს. ის **2003 წელს მდინარე ილტოს სათევეების ტყის მასივების დაცვის მიზნით შეიქმნა.**

ამ ადგილებში მოსახლეობა უხსოვარი დროიდან ცხოვრობს. ამაზე მოწმობს ნაკრძალის სიახლოვეს ბრინჯაოს ხანის ძეგლებზე — ჭერემსა და გავაზში აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალაც — ქვევრები, ბრინჯაოსგან შექმნილი საბრძოლო და სამეურნეო იარაღები, აკლდამები და კერამიკის უძველესი ნიმუშები.

ეკლესია ბასტრიონში

მდინარე ილტოს ნაპირზე მდებარეობდა კვეტერას ისტორიული ციხე-ქალაქი.

ნაკრძალის მახლობელ ტერიტორიაზე მრავალი საინტერესო ისტორიული ძეგლი მდებარეობს: მეთერთმეტე საუკუნის ალავერდის კათედრალური ტაძარი, მეჩვიდმეტე საუკუნის გრემის ციხესიმაგრე და ეკლესია, კიდევ უფრო ძველი ნაქალაქარით, მეთორმეტე საუკუნეში აგებული იყალთოს აკადემია, მეექვსე და მეთექვსმეტე საუკუნის ძველი და ახალი შუამთის სამონასტრო კომპლექსები, მეთვრამეტე საუკუნის მეფე ერეკლეს სასახლე კახეთის დედაქალაქ თელავში და ულამაზესი პარკით გარშემორტყმული მეცხრამეტე საუკუნის ჭავჭავაძეების სასახლე წინანდალში.

ილტოს და ბანარა-ბაბანეურის ტერიტორია აგებულია იურული და ცარცული ასაკის ნალექებით, რომლებიც აქ ნარმოდგენილია ქვიშაქვებით, ფიქლებით, არგილიტებითა და კირქვებით. ცარცული ასაკის ქანებში გვხვდება გამკვეთი მაგმური სხეულები ან ლინზები. ამ ნალექებთანაა დაკავშირებული შახვეტილას, ჭართალას საკირე კირქვების, ილტოსა და ჯაბურის გამარმარილოებული კირქვების, ჯაბურის პორფირიტების გამოვლი-

ნებები.კირქვებისგან მოსახლეობა კირს ღებულობდა, პორფირიტებსა და კირქვებს სახლების მშენებლობაში იყენებდა.

ეს დაცული ტერიტორიები პირველ რიგში თავისი უნიკალური ფლორითაა განთქმული. აქაურ იშვიათ ტყის კორომებს შეიძლება ითქვას, რომ მსოფლიოში ანალოგი არ ჰყავთ, რაც ამ დაცულ ტერიტორიას ჩვენი ქვეყნის ნამდვილ საგანძურად ხდის.

მდინარე ბანარას ხეობის შუა ნაწილში შემორჩენილია მესამეული პერიოდის დენდროფლორის რელიქტის, უთხოვრის ტყე. ტყის ფართობი თითქმის 240 ჰექტარია. ასეთი ვრცელი უთხოვრის კორომი მსოფლიოში არსადაა. ხეების უმეტესობა 500-1000 წლისაა, ზოგიერთი უფრო მეტისაც. ამ ოცდაათ მეტრზე მაღალი, ულამაზესი ხეებისგან შემდგარი ტყის დათვალიერებას აღტაცებაში მოჰყავს მნახველი. ბანარის უთხოვრებს ლიანები — პასტუხოვის სუროები და ეკალიჭები აქვთ ზედ შემოხვეული. ნაკრძალის ამ ნაწილში დაცულია აგრეთვე ხელუხლებელი ნიფლნარი და მურყნარი.

იმავე მდინარე ბანარას სათავეებში მაღალმთის ბოკვის ულამაზესი კორომები გვხვდება.

ნაკრძალის ბაბანეურის ნაწილში, სოფელ გოხ-ბაბანეურთან კავკასიურ-ირანული ენდემის, ასევე მესამეული პერიოდის დენდროფლორის რელიქტის ძელქვის კორომია. მას 750-მდე ჰექტარი უკავია. ზოგიერთი ხე 30 მ-მდე სიმაღლისაა. ძელქვის მერქანი თავისი გამძლეობით საქვეყნოდაა ცნობილი - ასობით წლის განმავლობაში არ ლპება და არ ჭიანდება. ბაბანეურის ძელქვნარს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ამ უნიკალური მცენარის კონსერვაციისათვის.

მდ. ილტოს ხეობა აღსანიშნავია იმით, რომ აქ არსებობს კარგად შენახული ნიფლნარები. ტყის საბურველის შექმნაში მასთან ერთად რცხილა, ქორაფი, ცაცხვი, ქართული მუხა და ზოგიერთი სხვა ხე მონაწილეობს. ქვეტყეში შინდი, ჩვეულებრივი თხილი, წითელი

კუნელი და წერწა იზრდება. მაღალი საკონსერვაციო ღირებულების ტყეებს განეკუთვნებიან უთხოვრიანი ნიფლნარი ლიანებით, რომელიც მეტად იშვიათია ილტოს ალკვეთილში, და ნიფლნარი წყავის ქვეტყით.

აქ არსებული ტყეები ფაუნით მდიდარ ადგილებად ითვლება. თუმცა ამფიბიების და რეპტილიების სიმრავლით ვერ დაიკვეხნის. აქ გვხვდება მწვანე გომბეშო, ვასაკა, მცირეაზიური ბაყაყი, ართვინული, კლდის და ზოლებიანი ხვლიკები, სპილენძა გველი და წყლის ანკარა.

მდიდარია ორნიტოფაუნა - მტაცებელ ფრინველთაგან აქ კაკაჩა, ქორი, მიმინო, ორბი და იშვიათად ბატკანძერიც კი გვხვდება. ქედანი, მოლაღური, ჩხართვი, შაშვი, ყორანი, ჩიტბატონა, რამდენიმე სახეობის კოდალა და კიდევ მრავალი სახეობის პატარა ფრინველი ბანარა-ბანანეურისა და ილტოს მკვიდრი ბინადრები არიან.

ამ ადგილების მდინარეებში რამდენიმე სახეობის თევზი, ძირითადად მურწა, ხრამული, ნაფოტა გვხვდება.

ძუძუმწოვრებიდან აქ გავრცელებულია ზღარბი, ტყის და კლდის კვერწა, კურდღელი, მაჩვი, ტურა, მელა, მგელი, დათვი, შველი, ფოცხვერი. ბანარის ნაკრძალში გვხვდება არჩვიც. ძალზე იშვიათია წავი.

გვიმრა

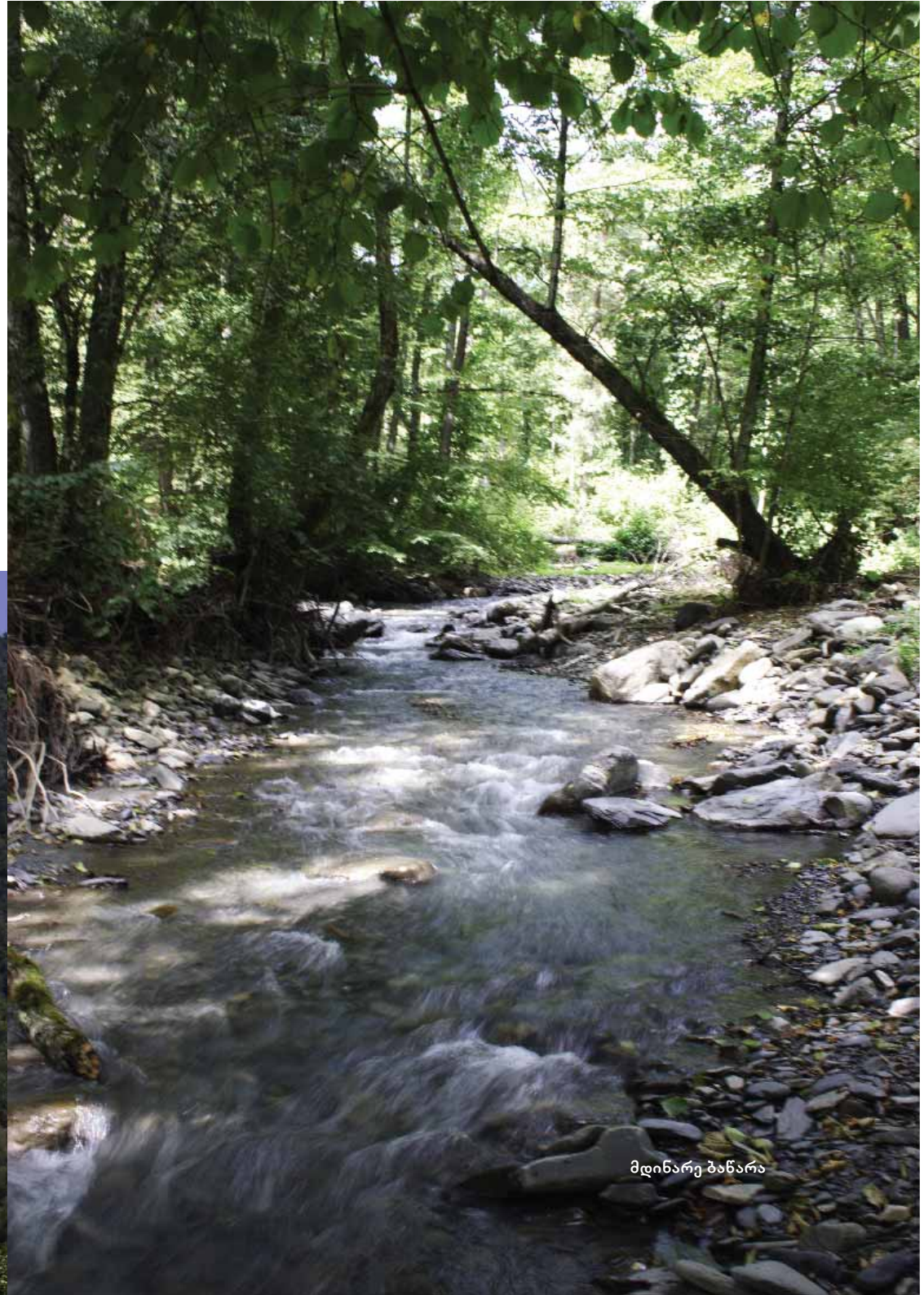
ბაბანეურის ნაკრძალი

ტურიზმის სახეობებიდან ჯერ-ჯერობით მხოლოდ კულტურული და ლვინის ტურებია განვითარებული. თუმცა ამ ტერიტორიებს შესანიშნავი პოტენციალი აქვს მდინარე ალაზანზე საჯომარდო ტურიზმის, ფოტო-ვიდეო, ეკოლოგიური საცხენოსნო, ფრინველებზე დაკვირვების და არქეოლოგიური ტურიზმის განვითარებისთვის.

დაცული ტერიტორიების უშუალო სიახლოვეს ტურისტული ინფრასტრუქტურა არ არსებობს. ადმინისტრაციის ეზოსთან ახლოს შესაძლებელია ბანაკის მოწყობა იმავე ადმინისტრაციასთან შეთანხმებით. თელავსა და წინანდალში არსებობს რამდენიმე კეთილმოწყობილი სასტუმრო. თელავში კარგად არის განვითარებული საოჯახო სასტუმროთა ქსელი. წინასწარი დაჯავშნით შესაძლებელია კვებისა და კომფორტული ღამის გასათევის უზრუნველყოფა. ინფორმაცია სასტუმროების შესახებ მითითებულია სამოგზაურო გზამკვლევებში, დაჯავშნა ასევე შესაძლებელია ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით.

ტყიანი მთები

მდინარე ბანარა

ბიჭვინთა-მიუსერის ნაკრძალი

ბიჭვინთა-მიუსერის ნაკრძალი 1966 წელს შეიქმნა და მიზნად ბიჭვინთის რელიქტური და კოლხეთის ფართოფოთლოვანი ტყეების დაცვას ისახავდა.

ნაკრძალი შავი ზღვის სანაპიროზე, აფხაზეთში მდებარეობს საქართველოს მთავრობის მიერ ჯერ-ჯერობით არაკონტროლირებად ტერიტორიაზე. ბიჭვინთის ქართული სახელწოდება, ისევე როგორც ბერძნული — პიტინტი, ფიჭვიდან მომდინარეობს. „დიდი პიტინტი“, იგივე ბიჭვინთა, პირველად ბერძენი ისტორიკოსის სტრაბონის „გეოგრაფიაში“ მოხსენიებული როგორც ელინისტური ხანის მნიშვნელოვანი ქალაქი. გვიან ანტიკურ ხანაში პიტინტი დიდი კულტურული და სავაჭრო ცენტრი უნდა ყოფილიყო, ამაზე იქ მოპოვებული არქეოლოგიური მასალაც მოწმობს. ბიჭვინთის მახლობლად სოფელ ლიძავაში აღმოჩენილია ანტიკური ხანის 150-მდე რომაული მონეტა, მეოთხე საუკუნის 310 სპილენძის მონეტა და ძველი ნელთალრიცხვის მეორე ათასწლეულის ბრინჯაოს მდიდარი მასალა.

მოგვიანებით ბიჭვინთა საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების ერთ-ერთი ძირითადი კერა გახდა და დიდი საეკლესიო ცენტრის მნიშვნელობა მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე არ დაუკარგავს.

1914 წლამდე, სანამ ბიჭვინთის ფიჭვის ტყეს გუდაუთის სატყეო მეურნეობას მიურთებდნენ, იგი ახალი ათონის მონასტრის საკუთრება იყო.

სწორედ ნაკრძალის უშუალო სიახლოვეს მდებარეობს მეთავე საუკუნის ბიჭვინთის ჯვარ-გუმბათოვანი ტაძარი, რომლის კედლებზეც მე-16 საუკუნის კედლის მხატვრობის ფრაგმენტებია შემორჩენილი. ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე მდებარეობს მეხუთე საუკუნის სამნავიანი ბაზილიკის ნანგრევები, რომლის იატაკი შემკულია მარმარილოთი და მოზაიკით, რომელიც იმავე პერიოდის სირიისა და პალესტინის მოზაიკას უახლოვდება.

თავად ნაკრძალის ცალკეული ნაწილები, როგორც რელიეფით, ასევე გოლოგიური აღნაგობით, და ნიადაგით ერთმანეთისგან განსხვავებულია, რაც თავის მხრივ ნაკრძალის მცენარეულ მრავალფეროვნებას განსაზღვრავს. ნაკრძალის დასახელებიდანაც

ჩანს, რომ იგი ორი ნაწილისაგან შედგება. ბიჭვინთის მონაკვეთი ქალაქ გავრის მახლობლად, შავი ზღვის სანაპიროზე, ბიჭვინთის კონცხზე მდებარეობს და მისი ფართობი 347 ჰექტარია. მიუსერის მონაკვეთი კი ასევე ზღვის ნაპირზე ბიჭვინთიდან 15 კილომეტრით სამხრეთით მდებარეობს.

ნაკრძალის ბიჭვინთის ნაწილი ოდნავ ტალღოვანი რელიეფი ზღვის დონეს მხოლოდ 6 მეტრითაა აცილებული. მის გეოლოგიურ აგებულებას სანაპირო ზოლის ფარგლებში მდებარეობა განაპირობებს. აქ მეოთხეული პერიოდის ზღვიურ-მდინარეული და ტბიურ-ჭაობის ნალექები სჭარბობს. სანაპირო ზოლის გაყოფებას რამდენიმე რიგად მიჰყვებიან ქვიშის დიუნები. ჩრდილოეთ ნაწილში ბიჭვინთის კონცხი მოულოდნელად მაღლდება და მრავალრიცხოვანი ნაკადულებით დაღარულ მაღლობში გადადის. კონცხის აბსოლუტური სიმაღლე აქ ზღვის დონიდან 50 მეტრს აღწევს.

ნაკრძალის მიუსერის მონაკვეთი უფრო მაღალია და მისი სიმაღლე 260 მეტრს აღწევს. ნაკრძალის ეს ნაწილი მტკნარი წყლით ღარიბია. ნაკადულებს აქ იშვიათად შეხვდებით. ყველაზე წყალუბვი მდინარე მიუსერა, ნაკრძალის ამ მონაკვეთს ორად დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილებად ჰყოფს.

აქაურობისთვის ზღვის ტენიანი, სუბტროპიკული რბილი ჰავაა დამახასიათებელი. ზაფხული აქ ცხელია, ხოლო ზამთარი — თბილი. ჰაერის საშუალო წლიური ტემპერატურა + 14 გრადუსია. ატმოსფერული ნალექების რაოდენობა წელიწადში 1400 მმ-ს აღწევს, ხოლო ჰაერის შეფარდებით ტენიანობა 65-85 %-ია.

ბიჭვინთა-მიუსერის ნაკრძალის ტყეები ძირითადად სუბტროპიკული ზონის შერეული ტყეებით არის წარმოდგენილი. აქაურობისთვის დამახასიათებელი 92 სახეობის ხე-მცენარე და ბუჩქიდან 28 სახეობა წითელ ნიგნშია შეტანილი. ნაკრძალის ტყეები ორ განსხვავებულ ეკოსისტემად იყოფა. ესენია: ბიჭვინთის ფიჭვნარი და ლიძავისა და მიუსერას ფართოფოთლოვანი ტყე, რომელშიც მუხა და ცაცხვი ჭარბობს. ნაკრძალში გავრცელებულია ენდემური დენდროფლორის ისეთი უნიკალური მერქნიანი სახეობები, როგორცაა ენდემური ბიჭვინთის ფიჭვი, კოლხური ბზა, ლაფანი, კოლხური სურო, კავკასიური ცაცხვი, ქართული და ჰარტვისის მუხები. ნაკრძალის მიუსერის მონაკვეთში 1,040 ჰექტარი ნაბლის ტყესაც უკავია. უფრო მცირე ფართობი უჭირავთ რცხილის, ბზის, მურყნისა და წიფლის კორომებს.

და მაინც ბიჭვინთა-მიუსერის ნაკრძალის მთავარი მშვენიერება ბიჭვინთის ფიჭვია — ყირიმულ-კავკასიური ფლორის მესამეული

პერიოდის რელიქტი. ეს უნიკალური ფიჭვნარი ყოველთვის წარმოადგენდა მეცნიერთა დაკვირვების და ზრუნვის ობიექტს და თვითოეული ხე დაცვის ქვეშ იმყოფებოდა. 1981 წლის 23 მაისს აბსოლუტურად უქარო ამინდში 15 მეტრის სიმაღლეზე გადატყდა 400 წლის ფიჭვი, რომელიც ნაკრძალში ყველაზე ხნიერი იყო და რომელსაც „პატრიარქს“ უწოდებდნენ. ამ ხის სიმაღლე 35 მეტრს აღწევდა, ხოლო მისი დიამეტრი ქერქთან ერთდ 210 სანტიმეტრი იყო.

მიუსერის მუხნარი შედარებით ახალგაზრდა ხეებისგან შედგება, თუმცა აქაც შეხვდებით 100 წელზე უფროს მუხებს. მათზე უფრო ახალგაზრდები არიან ნაბლები და მურყნები. ამ უკანასკნელთა ასაკი 60-70 წელს არ აღემატება.

სამწუხაროდ, ნაკრძალი არ არის დიდი, მისი ტერიტორია წყვეტილია და მასზე დიდია ანთროპოგენული ფაქტორის ზეგავლენა. ამ მიზეზთა გამო ბიჭვინთა მიუსერის ფაუნა არც ისე მდიდარია.

ამფიბიებიდან ნაკრძალში გვხვდება ჩვეულებრივი გომბეშო, ვასაკა, ტბის ბაყაყი, ქვეწარმავლებიდან კი - ჭაობის კუ, სპილენძა გველი და წყლის ანკარა.

ბიჭვინთა-მიუსერის ორნითოფაუნა პირველად 1958 წელს შეისწავლა რუსმა მეცნიერმა ბერნაცკიმ და მაშინ 150 სახეობის ფრინველი დააფიქსირა. რომელთა შორის 50 ნაკრძალის ტერიტორიაზე ბუდობდა. უკანასკნელი გამოკვლევებით ნაკრძალში 67 სახეობის ფრინველი ბუდობს.

შემოდგომის მინურულს, ზამთარში და ადრე გაზაფხულზე აქაურობას უამრავი გადამფრენი ფრინველი აფარებს თავს. ჩიტბატონებით და ტყის ქათმით დაწყებული, მტაცებელი შევარდნებით და კაკაჩებით დამთავრებული. ბიჭვინთის ყურე და ნაკრძალის შორიახლოს მდებარე ინკიტის ტბა კი წყლის ფრინველებით: იხვებით, ბატებით, კოკონებით და ჩვამებით ივსება. ზოგი ფრინველი აქ მხოლოდ ისვენებს, ზოგი კი მთელ ზამთარს რჩება. ბიჭვინთის ყურეში ძალზედ იშვიათი სისინა და მყივანი გედებიც იზამთრებენ.

ნაკრძალის ტყეებში ბუდობენ: კავკასიური ჩხიკვი, კავკასიური სტვენია, შაშვი, ტოროლა, გვრიტი, გარეული მტრედი, მოლაღური.

მცირე ზომის ძუძუმწოვრებიდან ნაკრძალში გვხვდება: თხუნელა, ზღარბი, კურდღელი, ბიგა, ტყის თაგვი. მტაცებლებიდან — სინდიოფალა, ტყის კვერნა, მაჩვი, მელა, ტურა, ტყის კატა, ძალზე იშვიათად — ფოცხვერიც. ჩლიქოსნების პოპულაცია საკ-

მაოდ დაბალია, თუმცა ადრე ნაკრძალის ტყეები შვლის და გარეული ღორების საბრძანებელი ყოფილა. ეს უკანასკნელი თურმე ხშირად ანადგურებდა ნაკრძალის მიმდებარე ტერიტორიის სოფლების მოსავალს. დღეს ღორის პოპულაცია ძალზედ შემცირებულია. შვლის ნახვა ბიჭვინთა-მიუსერის ნაკრძალში კი დღესაც შეიძლება.

არასტაბილური პოლიტიკური და ეკონომიური სიტუაციის გამო ნაკრძალის მიმდებარე ტერიტორიაზე დღეს შეფერხებულია სასტუმროებისა და რესტორნების მშენებლობა, თუმცა არსებობს კერძო სექტორის საოჯახო სასტუმროები, რომელთა დაჯავშნა დღესდღეისობით საქართველოს მხრიდან შეუძლებელია და პოლიტიკური სიტუაციის მოგვარებამდე ნაკრძალის ტურისტულ პოტენციალზე ლაპარაკიც ალბათ ჯერ ადრეა.

ბორჯომ-სარაბაულის
ეროვნული პარკი

ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი პირველი ეროვნული პარკია კავკასიაში. იგი 1995 წელს შეიქმნა, ოფიციალურად კი 2001 წელს გაიხსნა.

ბორჯომის ეროვნული პარკი თბილისიდან 170კმ-ით არის დაშორებული.

ამ დაცული ტერიტორიის ისტორია გაცილებით ადრე, ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის სამოციან წლებში დაიწყო და რუსეთის საიმპერატორო ოჯახს უკავშირდება — 1862 წელს ამიერკავკასიაში მეფისნაცვლად დანიშნულ რუსეთის იმპერატორის ძმას, მიხეილ რომანოვს იმდენად მოეწონა ბორჯომის ხეობა, რომ იქ საზაფხულო რეზიდენციის აშენება გადაწყვიტა. 1871 წელს კი საკუთარი ძმისგან ალექსანდრე მეორისგან მთელი ბორჯომის ხეობა მიიღო საჩუქრად. მიხეილ რომანოვი ბუნების ნამდვილი მოყვარული იყო. მან ტყის დიდი ნაწილი შემოიღო და იქ ხე-ტყის ჭრისა და ნადირობის პირობები უკიდურესად გაამკაცრა.

მოგვიანებით, 1926 წელს შეიქმნა ბორჯომის ნაკრძალი.

2006 წელს ეროვნულ პარკსა და ბორჯომის სახელმწიფო ნაკრძალს ნექვის ალკეითილიც შეემატა, რის შემდეგაც ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის საერთო ფართობმა 85 000 ჰექტარს მიაღწია, ეს კი საქართველოს საერთო ტერიტორიის 1%-ია. ეროვნული პარკი 6 ადმინისტრაციული რაიონის ბორჯომის, ხაშურის, ხარაგაულის, ახალციხის, ბაღდათის და ადიგენის ტერიტორიებს მოიცავს. ფართობის მიხედვით ის ევროპის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი დაცული ტერიტორიაა და გამოირჩევა მდიდარი ბიომრავალფეროვნებით — ხელუხლებელ მდგომარეობაშია შემორჩენილი ტყის მასივები, ენდემური სახეობის ფლორა და ფაუნა. 2007 წელს ბორჯომ ხარაგაულის ეროვნული პარკი ევროპის დაცული ტერიტორიების ქსელის — Pan Park-ის წევრი გახდა.

ეროვნული პარკში გაერთიანდა ტერიტორიები, რომლებიც საქართველოს რამდენიმე ისტორიული კუთხის განაპირა ნაწილებია. პარკი მდებარეობს თორის, იმერეთის და სამცხის ტერიტორიაზე. იყო დრო, როდესაც საქართველოს ეს ერთ დროს განუყო-

ფელი კუთხეები, ერთმანეთისგან გათიშული, სხვადასხვა პოლიტიკურ ერთეულს — ქართლის და იმერეთის სამეფოებს და სამცხე საათაბაგოს წარმოადგენდა. მეთხუთმეტე საუკუნეში თემურ ლენგის სისხლიანმა შემოსევებმა ოდესღაც ერთიანი საქართველოს ხელახალი გაერთიანების ბოლო იმედიც მოსპო და ორი პატარა სამეფო და ერთი სამთავრო კარგა ხნით გათიშა ერთმანეთისგან. ცოტა ხანში კი სამცხე, ჯავახეთთან ერთად 300 წლით ოსმალეთის ნაწილი გახდა. ამ საუკუნეების მანძილზე გაგრძელებული გათიშულობის მიზეზით არის, რომ დღევანდელი ბორჯომ-ხარაგაულის პარკის მომიჯნავე ტერიტორიებზე საოცრად განსხვავებულ ყოფას და ტრადიციებს ვხვდებით, თუმცა ეს ტრაგიკული წარსულით გამოწვეული სიჭრელე დღეს მხოლოდ საინტერესო ეთნოგრაფიულ მრავალფეროვნებაშია გამოხატული, რაც ეროვნული პარკის დამთვალეირებლებზე დამატებით შთაბეჭდილებას ახდენს.

ეროვნული პარკის შემოგარენი ძალზე მდიდარია ისტორიული ძეგლებით. სიძველის და ისტორიის მოყვარულთათვის უდავოდ საინტერესოა გარემომცველ პეიზაჟში ლამაზად ჩასმული ისეთი ძეგლების მონახულება, როგორებიცაა: ტიმოთესუბნის მეცამეტე საუკუნის გუმბათოვანი ტაძარი, ნექვის ეკლესია (მე-9 საუკუნე), ნუნისის ეკლესია (მე-9 საუკუნე), საკვირიკეს ბაზილიკა სოფელ დვირთან (მე-10 საუკუნე), ჩითახევის მწვანე მონასტერი (მე-9 საუკუნე), გოგიას ციხე და პეტრას ციხე დაბა ლიკანთან (მე-9 საუკუნე), ვახანის და ოქროს ციხეები ადიგენის რაიონში.

ეროვნული პარკის მიმდებარე ტერიტორიაზე უფრო ძველი არქეოლოგიური ძეგლებიც არსებობს, მაგალითად: ბრინჯაოს ხანის ციკლოპური ნამოსახლარი სოფელ ბოგასთან, ბრინჯაოს ხანის სამარხები და ანტიკური ხანის კულტურული ფენები.

გეოლოგიურად ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი მცირე კავკასიონის ნაოჭა სისტემას ეკუთვნის და აჭარა-თრიალეთის ნაოჭა ზონის ცენტრალურ ქვეზონას მოიცავს. რაიონი ძირითადად აგებულია ეგრეთ წოდებული ბორჯომის ფლიშით (პალეოცენ—ქვედა ეოცენური ნალექები: მერგელოვანი თიხები, მერგელები,

ყაყაჩოები

კირქვიანი ქვიშაქვები და მერგელოვანი კირქვები), მის აგებულებაში მონაწილეობას იღებს აგრეთვე ოლიგოცენ-ნეოგენური ასაკის დანალექი და ვულკანურ დანალექი ფორმაციები.

ვულკანური წარმონაქმნები ბაკურიანის, ციხისჯვრის

და გუჯარეთის ანდეზიტური შემადგენლობის ლავური ნაკადებით არის წარმოდგენილი. მთლიანად ლავური ნაკადითაა აგებული ბორჯომის პლატო. დაბა წალვერის სიახლოვეს გუჯარეთის ლავური ნაკადი გაშიშვლებლია.

მინერალური რესურსებიდან მნიშვნელოვანია ციხისჯვრის მუავაგამძლე ანდეზიტის, ბანისხევის მარმარილოსებრი კირქვის და ვაშლოვანის გაბრო-დიაბაზის საბადოები.

ეროვნული პარკის მიმდებარე ტერიტორია და განსაკუთრებით კი ბორჯომის ხეობა მინერალური წყლების მხრივ მთელ მსოფლიოშია განთქმული. აქაური მინერალური წყლების საბადოების ბაზაზე წარმატებით მუშაობს კურორტები ბორჯომი და წალვერი. ხოლო საქვეყნოდ ცნობილი და მრავალი სამკურნალო თვისების მატარებელი ბორჯომის წყალი ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთი მთავარი საექსპორტო ნაწარმია.

ფლორისტული თვალსაზრისით ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის ჩრდილო-ხარაგაულის ნაწილი კოლხეთის ბოტანიკურ-გეოგრაფიულ პროვინციას მიეკუთვნება, ხოლო სამხრეთული — ბორჯომის ნაწილი ამ პროვინციას უშუალოდ ესაზღვრება.

ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის ხარაგაულის ნაწილში ტყის სარტყლის ქვედა საფეხურზე, ზ. დ. 500 მ-დან 900-1100 მმდე გავრცელებულ შერეულ ფოთლოვან ტყეებს უმთავრესად წაბლი, ნიფელი, რცხილა, ცაცხვი, კოლხური მუხა, დეკა და იფანი ქმნიან. ტყის სარტყლის შუა საფეხურზე, ზ. დ. 1000 მ-დან 1600 მმდე გავრცელებულ ნიფლნარებს, ზოგან ენაცვლება შერეული ფოთლოვანი ტყეები კოლხური ტიპის ქვეტყით. შიგადაშიგ გვხვდება რცხილნარები, ნიფლნარ-წაბლნარები, ნაძვნარები, სოჭნარები.

ტყის სარტყლის ზედა საფეხურზე გაბატონებულია მუქწიწვოვანი ტყეები - ნაძვნარები და სოჭნარები, აგრეთვე შერეული ფოთლოვან-წიწვოვანი კორომები. ამ ტყეებში კოლხური ქვეტყე შედარებით მეჩხერია.

სუბალპურ სარტყელში, ზ. დ. 1800 მ-დან 2200 მ-მდე გავრცელებულია სუბალპური ტყეები და ბუჩქნარები, სუბალპური მაღალბალახეულობა და მდელოები.

ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის ბორჯომის ნაწილში, განსაკუთრებით მის აღმოსავლეთ უბანში - მდინარეების ბანისხევის, სამოთხისღელისა და ზანავის ხეობებში აღმოსავლეთ საქართველოსათვის დამახასიათებელ მცენარეულობასთან ერთად გავრცელებულია ნამდვილი კოლხური ტყეებიც. ამ ხეობებში მცენარეულობის სტრუქტურა და განლაგება ძალიან ზოგადად ასეთია: ზ. დ. 750-800 მ-დან 1300 მ-მდე გავრცელებულია ნიფლნარები, ნაძვნარები და ნიფლნარ-ნაძვნარები კოლხური ქვეტყით; სამხრეთ ფერდობებზე შერეული ფოთლოვანი ტყეებია, რომელთა ქვეტყე აგრეთვე კოლხურია. მდ. ბანისხევის ხეობაში, ზ. დ. 1350-1400 მ-დან 1750-1800 მ-მდე ფერდობები მეტწილად ნაძვნარებითაა დაფარული, ზოგან სოჭის მცირე კორომებიცაა. არაკოლხურ დაჯგუფებათაგან ჩვეულებრივია ნაძვნარი და ნიფლნარ-ნაძვნარი მთის წივანას, მაყვლის და ხავსების საფრით.

ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის ბორჯომის ნაწილში სუბალპურ სარტყელში, ზ. დ. 1800 მ-ს ზემოთ გავრცელებულია სუბალპური ტყეები და ბუჩქნარები, სუბალპური მაღალბალახეულობა და მდელოები.

მდინარეების ქვაბისხევის, ზორეთასწყლისა და ბაღების ღელის ხეობების მცენარეულობა სხვაგვარია. დასავლეთ საქართველოს ტენიანი კლიმატის გავლენა ამ ხეობებში უმნიშვნელოა. ზ. დ. 200 მ-

დან 1100 მ-მდე გავრცელებულია ქართული მუხის ტყეები და მათი გაჩეხვის შემდგომი მეორადი მცენარეულობა. 1100 მ-დან 1300-1350 მ-მდე სასნოვსკის ფიჭვის ტყეებია გავრცელებული.

სამხრეთულ ფერდობებზე ფიჭვთან ერთად ქართული მუხაც იზრდება. ჩრდილო ფერდობებზე ნაძვნარი, ფიჭვნარ-ნაძვნარი და რცხილნარი კორომებია. ზღვის დონიდან 1250-1400 მ-დან 1800მ-მდე გავრცელებულია მხოლოდ წინვოვანი ტყეები - ნაძვნარი, ფიჭვნარი, ფიჭვნარ-ნაძვნარი, სოჭნარი და ნაძვნარ-სოჭნარი. შუბალპურ სარტყელში, 1800 მ-დან 2000-2100 მ-მდე ძირითადად სუბალპური ფიჭვნარებია. იშვიათია ნაძვისა და მაღალმთის ბოკვის მცირე კორომები.

ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე გავრცელებულია ისეთი იშვიათი, ენდემური და საქართველოს წითელ წიგნში შეტანილი სახეობები, როგორებიცაა: ნაბლი, კოლხური მუხა, უთხოვარი, სტევენისა და რუპრეხტის იორდასალამი და ვინოგრადოვის ზამბახი.

მრავალფეროვანია ბორჯომ-ხარაგაულის ფაუნა. ქვეწარმავლებიდან ეროვნულ პარკში ხვლიკის და გველის რამდენიმე სახეობა გვხვდება. მათ შორის იშვიათობით გამოირჩევა კავკასიური ჯოჯო, რომელიც მხოლოდ ქვაბისხევის ხეობაშია აღმოჩენილი. ნაკრძალში ხმელთაშუაზღვის კუც ცხოვრობს.

ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის მკვიდრი ფრინველები-

დან აღსანიშნავია ისეთი იშვიათი სახეობები, როგორებიცაა მთის არწივი, ორბი, სვავი და კავკასიური როჭო.

ეროვნული პარკის მშენებმა მაინც მისი ძუძუმწოვარა მაცხოვრებლები არიან. წვრილი ძუძუმწოვრებიდან აქ ბინადრობენ რამდენიმე სახეობის თაგვი, ძილგუდა, სინდიოფალა, ტყის კვერნა, კლდის კვერნა, სპარსული და ჩვეულებრივი ციყვები. ფაქტიურად ყველგან გვხვდება მელა და კურდღელი. სამწუხაროდ, არ არსებობს ცნობები ნავის პოპულაციის შესახებ. არადა ეს იშვიათი მტაცებელიც ბორჯომ-ხარაგაულის პარკის მდინარეების მკვიდრია.

მსხვილი მტაცებლებიდან ნაკრძალში გვხვდება მგელი, ფოცხვერი და დათვი — აქაური ტყეების ნამდვილი მბრძანებელი.

ჩლიქოსნებიდან პარკის ტერიტორიაზე ყველაზე ხშირად შევლსა და გარეულ ღორს ნახავთ. ბორჯომის ხეობა ყოველთვის განთქმული იყო კავკასიური კეთილშობილი ირმის პოპულაციით. მეფის რუსეთის დროს ირმებზე ნადირობა ხდებოდა, მაგრამ მათ მკაცრად იცავდნენ კიდეც. არაჩვეულებრივ რუს ნატურალისტს და მონადირეს, თბილისის ზოოპარკის პირველ დირექტორს მარკოვს აქვს აღწერილი შემთხვევა, თუ როგორ გადაარჩინა ბორჯომის ტყის მცველმა უზარმაზარი, დატოტვილი რქებით მთელ ხეობაში განთქმული ქორბუდა ირემი რუსეთიდან სანადიროდ ჩამოსული საიმპერატორო კართან დაახლოებული ოფიცრის ტყვიას.

სტაბილური იყო ირმის პოპულაცია საბჭოთა კავშირის დროსაც. ხოლო ოთხმოცდაათიან წლებში — განუკითხაობის და სამოქალაქო ომების პერიოდში, ამ იშვიათი ცხოველის ბრაკონიერული ხერხებით მოპოვების შედეგად, ირმის რაოდენობა მკვეთრად შემცირდა. ამას ემატება ისიც, რომ ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული

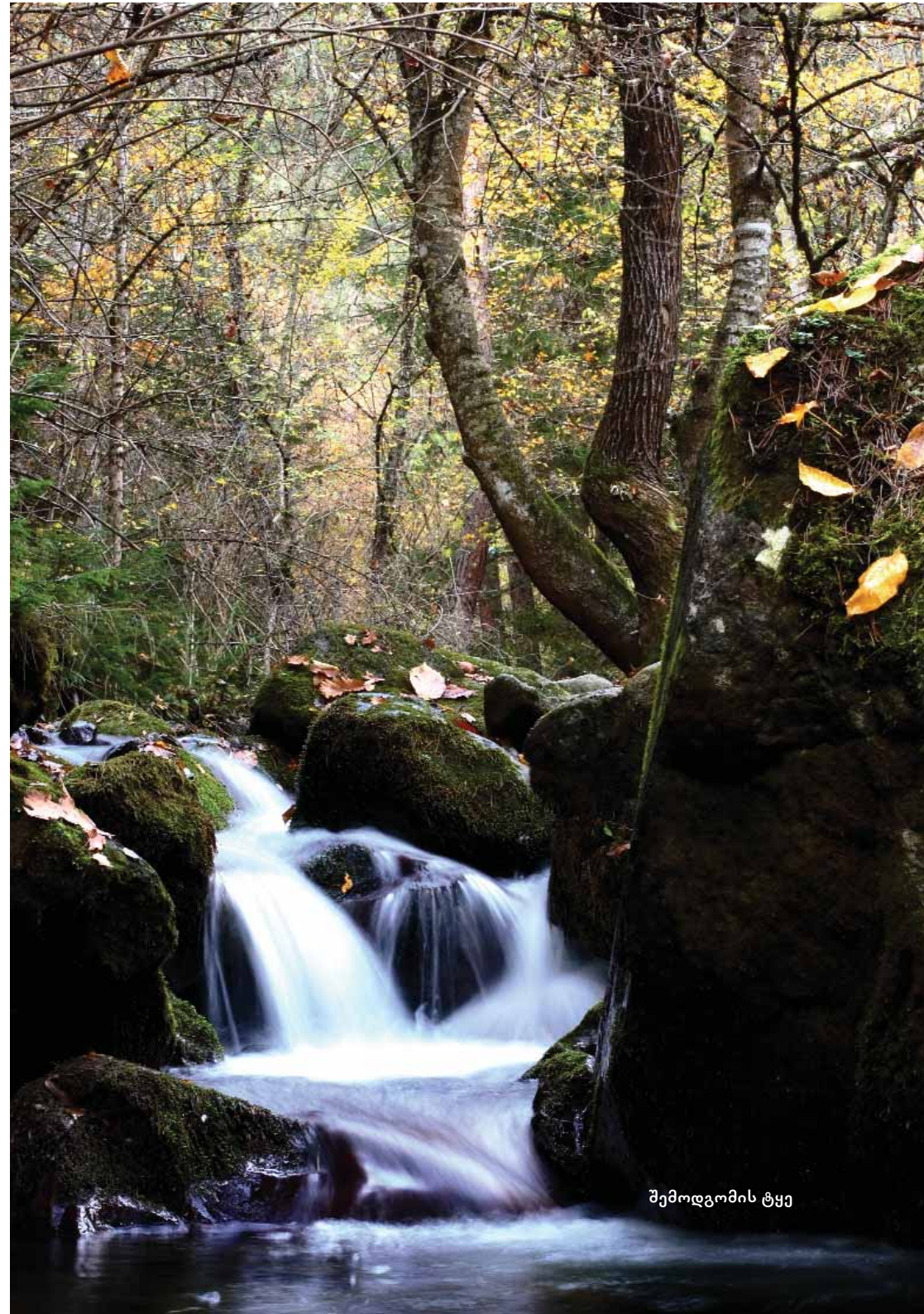
პარკი მთლიანად დასახლებული პუნქტებითაა გარშემორტყმული და პოპულაცია გენეტიკურ შევსებას არ განიცდის. პარკის დაარსების და ნადირობის შეწყვეტის შემდეგ ირმის რაოდენობამ ისევ დაინყო ზრდა და ამჟამად ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნულ პარკში **150-ზე მეტი** ირემი ცხოვრობს.

აქაურ კლდეებზე ოდითგანვე სახლობდნენ ნიაშორები. მაგრამ რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ ნიაშორები გაქრნენ ბორჯომიდან. წარსულში ჩვენი ქვეყნისთვის არცთუ იშვიათი ცხოველის რამდენიმე ათეული ინდივიდი მხოლოდ საქართველოს ჩრდილო-აღმოსავლეთში — თუშეთსა და პირიქით ხევსურეთში შემორჩა. ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის ადმინისტრაციამ ნიაშორის ეროვნულ პარკში დაბრუნება განიზრახა და ამ მიმართულებით პირველი ნაბიჯები უკვე გადადგა. ბუნებისდაცვის მსოფლიო ფონდის (WWF) მხარდაჭერით მეზობელი სომხეთიდან შემოყვანილი და პარკის აწყურის მონაკვეთზე გაშვებული იქნა სამი ვაცი და ექვსი დედალი ნიაშორი. ნიაშორები პარკში თავს კარგად გრძნობენ და მალე მატებაც ექნებათ. ეს მათი პოპულაციის აღსადგენად გადადგმული პირველი ნაბიჯია და მალე ალბათ ნიაშორი ისევ გახდება აქაური კლდეების მკვიდრი და ისევ დაამშვენებს საქართველოს ამ ნაწილს, რომელსაც დღეს უკვე ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი ჰქვია.

სხვა დაცულ ტერიტორიებთან შედარებით პარკს საუკეთესო ტურისტული ინფრასტრუქტურა გააჩნია. მის სხვადასხვა უბნებზე მარელისში (იმერეთის უბანი), აწყურში (სამცხის მხარე), ლიკანსა და ქვაბისხევში (ბორჯომის მხარე) დამთვალიერებლებს პარკში მდებარე კომფორტული თავშესაფრები უმასპინძლებს. ინფორმაცია ამ თავშესაფრების შესახებ მითითებულია სახელმძღვანელო გზამკვლევეებში, მათი დაჯავშნა შესაძლებელია პარკის ადმინისტრაციასთან შეთანხმებით და ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით.

ამას გარდა, ქალაქ ბორჯომსა და დაბა ბაკურიანში არსებობს მრავალი დიდი და პატარა კომფორტული სასტუმრო, რომლებში გაჩერებაც წინასწარი დაჯავშნის გარეშეც შესაძლებელია.

www.nationalpark.ge

შემოდგომის ტყე

გარდაბნის აღკვეთილი

1957 წელს შეიქმნა გარდაბნის სახელმწიფო სატყეო-სამონადირეო მეურნეობა. 1996 წელს კი მას ალკვეთილის სტატუსი მიენიჭა გარდაბნის ალკვეთილის ფართობი 3,484 ჰექტარია. მანამდე, 1957 წელს ალკვეთილი აზერბაიჯანის საზღვართან გარდაბნისა და მარნეულის რაიონების ტერიტორიაზე მდებარეობს და თბილისიდან 39 კილომეტრითაა დაშორებული. გარდაბნის ალკვეთილი ამ ტერიტორიაზე არსებულ ტყის კორომთა შენარჩუნების, მათი მდგომარეობის გაუმჯობესების და იქ მოზინადრე ფაუნის წარმომადგენელთა დაცვის მიზნით შეიქმნა.

ცალი მხრიდან ალკვეთილს ყარაიას დაცემული ველი არტყავს (1947 წლამდე გარდაბნის რაიონს ყარაის რაიონი ეწოდებოდა), ხოლო მტკვრის ქალის ტყეებს, რომლებიც დღეს უკვე ალკვეთილის შემადგენლობაშია შესული, ყარაიანებს უწოდებდნენ. ყარაიას ველიც და ყარაიანებიც მუდამ ითვლებოდა უზენადირიან ადგილად. ველზე, რომელზეც მრავლად იყო დღეს უკვე გამქრალი ქურციკი (ჯეირანი) აღმოსავლეთიდან მოსულმა შეუბრალებელმა დამპყრობელმა თემურ ლენგმა ბანაკი და უზარმაზარი ნადირობა მოაწყო, მეჩვიდმეტე საუკუნეში აქვე ინადირეს შაჰ-აბაზმა და

ქართლის მეფე ლუარსაბ მეორემ. არსებობს მეოცე საუკუნის დასაწყისის რამდენიმე წუთიანი ქრონიკა, რომელიც ყარაიანის ტყეებში რუსეთის მეფის ნაცვლის ნადირობას ასახავს. ქრონიკის ბოლო კადრებში მეფისნაცვალს და მისი ამაღალ ახლადგამოგონილი კინოაპარატის წინ დახოცილ ნადირთა გვერდით პოზირებენ. მოკლულია ათობით ირემი და გარეული ღორი, ოთხი მგელი და ორი ტურა. სხვათაშორის, იმ პერიოდში ყარაიანების დაბურული ქალის ტყეები საკმაოდ სახიფათო ადგილად და ყაჩაღთა ბუდედ ითვლებოდა.

ყოფლი ყარაიანები, ამჟამად კი გარდაბნის ალკვეთილი, ქვემო ქართლში მდიდარი ისტორიული ნარსულის მხარეში მდებარეობს.

ალკვეთილის სიახლოვეს აღმოჩენილია ენეოლითის ადრინდელი ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლარები, გათხრილია შუა ბრინჯაოს ხანის ეპოქის სამარხები, ნაპოვნია გვიანდელი ბრინჯაოს და ადრინდელი რკინის ეპოქის ძეგლები.

გარდაბნის ალკვეთილთან ახლოს მდებარე ისტორიულ ძეგლთა შორის ყველაზე გამორჩეული უდავოდ დავით-გარეჯის სამონასტრო კომპლექსია. ჯერ კიდევ მეექვსე საუკუნეში ასურეთიდან ჩამოსული მისიონრის დავით გარეჯელის დაარსებულ მონასტერში საუკუნეების მანძილზე არ წყდებოდა სასულიერო ცხოვრება (თუ არ ჩავთვლით სამოცდაათწლიან საბჭოთა პერიოდს). საუკუნეების მანძილზე დავით გარეჯის გარშემო უსიცოცხლო და უწყლო ივრის ზეგანზე მრავალი დიდი და პატარა მონასტერი გაჩნდა, ხოლო ეს ადგილები საქართველოს სულიერების კერად, მნივნობრობის და კედლის მოხატულობის ცენტრად იქცა. დავით გარეჯის მონასტრებიდან ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი — ბერთუბანი დღეს აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე მდებარეობს. ლავრა, უდაბნო, ნათლისმცემელი, ვერან-გარეჯა, ჩიჩხიტური, დოდოს რქა, თეთრი სენაკები. ეს დიდ სამონასტრო კომპლექსში შემავალი, შესანიშნავი პეიზაჟებში ჰარმონიულად ჩამჯდარი ძეგლებია, რომლებიც მრავალად იზიდავს დამთვაირებლებს და მორწმუნეებს.

ალკვეთილის მიმდებარე ტერიტორიის მოსახლეობის ძირითად ნაწილს აზერბაიჯანელები შეადგენენ, რომლებიც ქვემო ქართლში რამდენიმე საუკუნეა სახლობენ. აზერბაიჯანელები მშრომელ და გამრჯე ხალხად არიან ცნობილნი. მისდევენ მებოსტნეობასა და მესაქონლეობას. საინტერესოა მათი ყოფა და მუსულმანური დღესასწაულები.

ოთხმოციანი წლების ბოლოს საქართველოს საბჭოთა სოციალის-

ქალის ტყე გაზაფხულზე

გლედიჩია

ტური რესპუბლიკის მაშინდელმა მთავრობამ ქვემო ქართლში სვანეთიდან დიდთოვლობით დაზარალებული ოჯახების მასიური ჩამოსახლება და მათთვის სახლების აშენება დაიწყო. ყორულის აღკვეთილის სახლოვეს დღეს რამდენიმე სვანური სოფელი არსებობს. სვანებმა ქვემო ქართლში თან მოიტანეს მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელი ყოფა და ტრადიციული რიტუალები. ქვემო ქართლში დღესაც აღინიშნება ბარბარობა, ლიფანალი, ლამპრობა და სხვა სვანური დღესასწაულები. სვანებიც ძირითადად მესაქონლეობასა და მებოსტნეობას მისდევენ.

გეოლოგიურად გარდაბნის აღკვეთილის ტერიტორია შედის ამიერკავკასიის მთათაშუა ოლქში და მოიცავს მისი აღმოსავლეთი დაძირვის მოლასურ ზონას მტკვრის მთათაშუა ღრმულის ფარგლებში. აგებულია ალჩაგილური ზღვიური და კონტინენტური ფაციესებით (კონგლომერატები, ქვიშები, ქვიშაქვები, თიხები ვულკანური ფერფლის შრებით), ასევე აფშერონული ასაკის სართულის ქვიშებით, ქვიშაქვებით, თიხებით, რიყნარით. ტერიტორიის დიდი ნაწილი თანამედროვე (მეოთხეული ასაკის) ალუვიური, ალუვიურ-ზღვიური ნალექებითაა წარმოდგენილი.

გარდაბნის აღკვეთილისთვის საკმაოდ ცივი ზამთარი და ცხელი

ზაფხულია დამახასიათებელი. ჰავა მშრალი კონტინენტურია ნალექების ძალზე მცირე რაოდენობით.

ჰიდროლოგიური ქსელი წარმოდგენილია მდინარე მტკვრით, რომელიც ხშირად იცვლის კალაპოტს და წყალდიდობის დროს სანაპირო დაბლობებს ტბორავს.

გარდაბნის აღკვეთილის ფლორისთვის მთავარი სიმდიდრეა ჭალის ტყეები, რომლის მთავარი ხე-მცენარეებია: ხვალო, ოფი, წნორი, მაღალი ტირიფი, ჭალის მუხა, ჭალის თელა და პატარა თელადუმა. ქვეტყეში იზრდება კუნელი, დატოტვილი იალღუნი, შინდანწლა და ქაცვი. ლიანებიდან გვხვდება კატაბარდა, ღვედკეცი და სვია.

ჭალის ტყის მიმდებარე ადგილები ამ მხარისათვის დამახასიათებელი სტეპური მცენარეულობის, ძირითადად უროიანის ფრაგმენტებს უჭირავს.

დღეს დაცვის და განსაკუთრებული სტატუსის მიუხედავად აღკვეთილის ჭალის ტყეები ველარ დაიკვეხნის ნადირის ყბადალებული სიმრავლით. თუმცა გარდაბნის აღკვეთილი ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთი ბუნებრივი კუნძულია, სადაც ჯერ კიდევ გვხვდება კეთილშობილი ირემი. სამწუხაროდ, ირმის რაოდენობა საკმაოდ მცირეა, მის პოპულაციას არ აქვს გენეტიკური შვესება, რაც მათ მომავალს რეალური საფრთხის ქვეშ აყენებს.

გარეული ღორი გარდაბანში ჯერ კიდევ საკმაოდ რაოდენობით არის და მისი პოპულაციის მატებაც შეინიშნება. სხვა ცხოველებიდან გვხვდება კურდღელი, ტურა, მელა, ლელიანის კატა, მაჩვი, კვერნა. ფრინველებიდან: ოფოფი, კაჭკაჭი, შაშვი, ნიბლია, ჩიტბატონა და ბულბული. ქვეწარმავლებიდან აღკვეთილში რამდენიმე სახეობის ხვლიკი, ხმელთაშუაზღვის კუ და გველები — ჩვეულებრივი გველგესლა, ჩვეულებრივი ანკარა და ოთხზოლიანი მცურავი ბინადრობენ. მტკვარში მრავლად ბინადრობს კობრი, კაპარჭინა, ლოქო და მრავალი პატარა ზომის თევზი.

ტუხტი

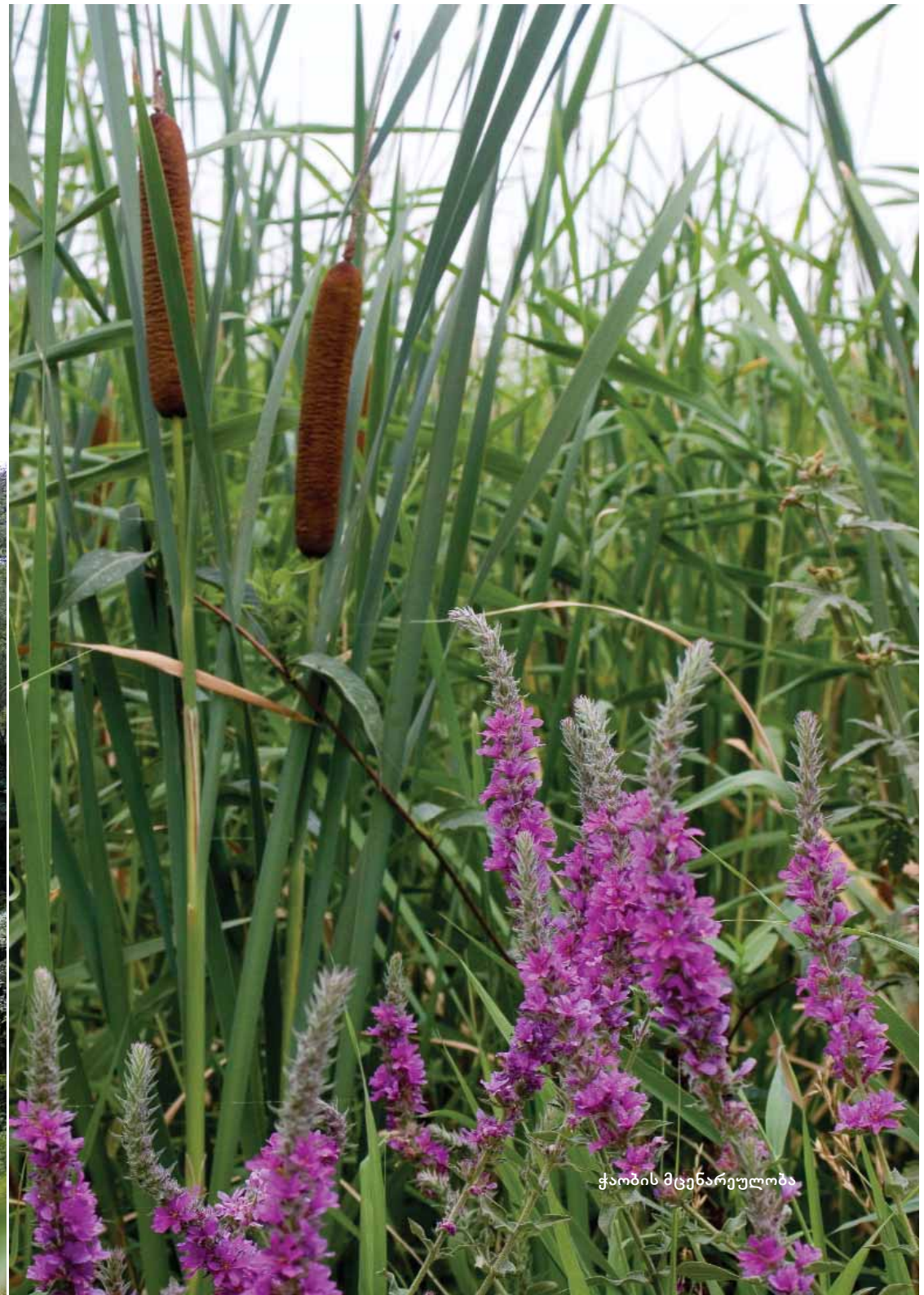
მცირე თეთრი ყანჩა

რეგიონის ტურისტული პოტენციალი ჯერ სუსტად არის რეალიზებული და ძირითადად დავით გარეჯის სამონასტრო კომპლექსის მიმართულებით კულტურულ, ფეხით სასიარულო და სამანქანოსათავგადასავლო ტურებში გამოიხატება.

ალკვეთილის ტერიტორიაზე შესაძლებელია ფრინველებსა და ცხოველებზე დაკვირვების, ასევე ბოტანიკური და ეკოლოგიური ტურების ორგანიზება.

ლამის გასათევის უზრუნველყოფა შესაძლებელია სასტუმრო სახლში ან საბანაკო ადგილას ალკვეთილის ადმინისტრაციასთან შეთანხმებით. ალკვეთილის სიახლოვეს მდებარეობს რამდენიმე დაბალი ხარისხის კაფე-რესტორანი.

მტკვრის ჭალა

ვახუშტის დაცული
ტერიტორიები

გიურზა

საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილში, კახეთში, მდებარეობს ულამაზესი მხარე — ქიზიყი, რომელიც ისტორიულ წყაროებში პირველად კამბეჩოვანის სახელწოდებით მოიხსენიება, სწორედ ისტორიულ ქიზიყში, დედოფლისწყაროს რაიონში, საქართველოს უკიდურეს სამხრეთ აღმოსავლეთში, არის უნიკალური ადგილი, რომელსაც ვაშლოვანის ნაკრძალი ჰქვია. კახეთის ორ მთავარ მდინარეს,

ორ მთავარ სასიცოცხლო წყაროს — იორსა და ალაზანს შორის მოქცეული ნაკრძალი და მისი მიმდებარე ტერიტორია, რომელიც ამჟამად უკვე ეროვნულ პარკადაა გამოცხადებული, ბუნების რამდენიმე უნიკალურ ძეგლთან ერთად, დღევანდელ დღეს სახელმწიფოს განსაკუთრებული ზრუნვის ობიექტს წარმოადგენს.

ბუნების იმ ძეგლთაგან, რომელთაც დაცული ტერიტორიების სტატუსი მიენიჭა, დაბა დედოფლისწყაროსთან ყველაზე ახლოს არწივის ხეობა მდებარეობს. ხეობა წარმოადგენს კირქვული წარმოშობის კლდეებში პატარა ხევის მიერ გაჭრილ ღრმა და ულამაზეს კანიონს. ხეობის ორივე მხარეს ნამოჭიმული კირქვული კონგლომერატები ფოთლოვან ტყეში და ძეძვის ბუჩქნარშია ჩაფლული. ეს არცთუ ისე დიდი ტერიტორია მდიდარია ენდემური და გადაშენების გზაზე მყოფი მცენარეების ისეთი იშვიათი სახეობებით, როგორცაა: კახეთის მაჩიტა — კირქვის კლდეებზე ყოველგვარი ნიადაგის გარეშე ამოსული მწვანედ მოხასხასე მცენარე, რომელიც ძალიან ლამაზად, თეთრად ყვავილობს და წინვოვანი ბუჩქი ტუია, რომელიც საქართველოს არცერთ კუთხეში არ გვხვდება. არწივის ხეობიდან ალაზნის ველის და კახეთის კავკასიონის ფანტასტიური ხედი იშლება. ეს ვიწრო და ღრმა კანიონი იდეალურ ადგილს წარმოადგენს ფრინველებზე დაკვირვებისთვის. ამ პატარა ტერიტორიაზე ფრინველთა სამოცამდე სახეობის ნახვაა შესაძლებელი. ხოლო კირქვის ციცაბო კალთებზე ორბების საბუდარს წარმოადგენს. აქვე სხვა მტაცებელ ფრინველებს — გველიჭამია არწივს და ფასკუნჯს შეხვდებით. ამავე ხეობაში ბუდობს საქართველოსთვის ძალზედ იშვიათი შავი ყარყატი (იშვარი).

ვაშლოვანის დაცულ ტერიტორიებში შესული ბუნების სხვა სასწაული — ტახტი თეფა ასევე მოშორებულია ეროვნულ პარკსა და ვაშლოვანის ნაკრძალს და დალის მთის მახლობლად მდებარეობს. არაორგანული ბუნების ეს ძეგლი წარმოადგენს ტალახოვან ვულკანს, რომელიც მოთეთრო, ბრტყელთხემიანი ბორცვია, რომელიც გამუდმებით ფეთქავს და თუხთუხებს. სასუნთქებიდან და კრატერებიდან, რომელთაგან ყველაზე დიდის დიამეტრი 3,3-4 მეტრია, მუდმივად ინთხევა და ჟონავს გაზი და ტალახი, რომელსაც სამკურნალო თვისებები ახასიათებს. სხვადასხვა კრატერიდან და სასუნთქიდან ამონთხეული ტალახი ერთდება და ბლანტ მასად ხევეში მიედინება.

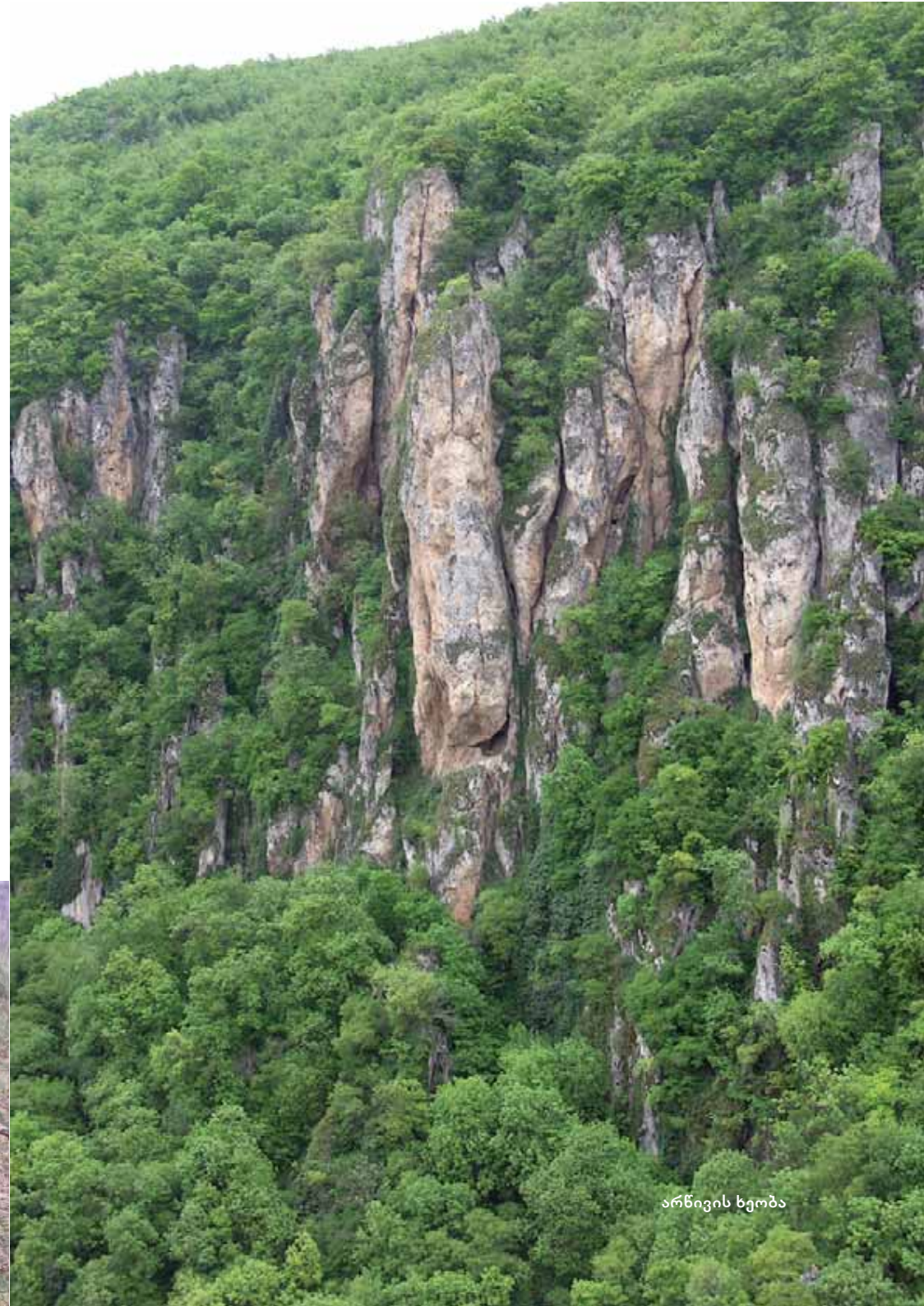
თავად ეროვნული პარკი დედოფლისწყაროდან აღმოსავლეთით საქართველო-აზერბაიჯანის საზღვართან მდებარეობს. ზეგანი მკვეთრად, წყვეტილად მთავრდება 50-70 მეტრის სიმაღლის ფლატეებით, რომელიც ნაკრძალის ბუნებრივ საზღვარს წარმოადგენს და ამ საზღვართან მისულს თვალწინ საკმლის ხის და ღვიის ნათელი ტყით შემოსილი ვაშლოვანის ქვაბული და მთელ მის სიგრძეზე გადაჭიმული ორი პარალელური ქედი — დიდი და პატარა ჩრდილი წარმოგიდგებათ.

ნაკრძალის ტერიტორია (საერთო ფართობი — 8480 ჰექტარი) მოიცავს პანტიშარა ვაშლოვანის მასივს და მისი სიმაღლე ზღვის დონიდან 300-600 მეტრს შორის მერყეობს. ნაკრძალს აღმოსავლეთიდან ყუმუროს ხევი, დასავლეთიდან კი მამაჩაისა და ეშმაკის ხეობები ესაზღვრება. ჩრდილოეთ საზღვარი მასივის ჩრდილო მთაგრეხილზე გადის. სამხრეთ საზღვარი კი დიდი ჩრდილის ქედის მთისწინეთის უფსკრულებით და პანტიშარას მთების სამხრეთ ფერდობებითაა წარმოდგენილი.

არიდული ტყე
ალესილები

ვაშლოვანის სახელმწიფო ნაკრძალი 1935 წელს შეიქმნა ორი დიდი ქართველი მეცნიერის და ბუნების ქომაგის — ნიკო კეცხოველის და ვასილ გულისაშვილის ინიციატივით. ნაკრძალი მალე გაუქმდა, მაგრამ მალევე აღდგა და არსებობის მანძილზე რამდენჯერმე გაფართოვდა. თავდაპირველად ნაკრძალი ფლორისტული იყო და არიდული ნათელი ტყის დაცვასა და შესწავლას ისახავდა მიზნად. უიშვიათესი საკმლის ხეები (რომელსაც ხალხი ხშირად აზერბაიჯანული სახელით „სახსალაჯით“ მოიხსენიებს) აქ ბუნებრივადაა ერთმანეთისგან 15-20 მეტრის მანძილზე განლაგებული. ეს განლაგება და თვითონ საკმლის ხის ვაშლის ხესთან ბუნებრივი მსგავსება ხეხილის ბაღთან ასოციაციას იწვევს და გეოგრაფიული სახელი „ვაშლოვანიც“ აქედან უნდა მოდიოდეს. ტერიტორიისთვის დამახასიათებელი ეროზიული შთენილები და თიხის კარსტები აქ ჰარმონიულად გადადის ღვიის კორომებში, საკმლის ხის ტყეებში და ღვიიან-საკმლისხიან შერეულ არიდულ ტყეებში. საქართველოში არ არსებობს მეორე ადგილი, სადაც ხმელეთის ასეთ მცირე ფართობზე მცენარეული ტიპების ესოდენ სწრაფი ცვლა შეინიშნებოდა. სტეპები და ბუჩქნარები, მთისწინეთის უდაბნოები ციცაბო ხევებით გადადიან ნათელ ტყეებსა და ალაზნის ქალებში და თითოეულ ამ ადგილს თავისი ბინადარი ჰყავს, თითოეული სიცოცხლითაა სავსე. ოღონდ თვალი პირველ რიგში ფრთოსან არსებებს ხედავს, ხოლო ცხოველები, განსაკუთრებით კი მსხვილი ძუძუმწოვრები, შეფარული ცხოვრების წესით ცხოვრობენ და მათთან შეხვედრა უფრო ძნელია, ვიდრე ათასობით ფრინველთან, რომელთაგანაც ზოგისთვის ვაშლოვანი და მისი შემოგარენი სამშობლოა, ზოგისთვის კი — გამოსაზამთრებელი ადგილი და დროებითი თავშესაფარი.

არწივის ხეობა

ჯიქი

ორნითოლოგიური თვალსაზრისით ნაკრძალი ძალიან მდიდარია. ვაშლოვანში შოშიების და ტარბების ათასიანი გუნდები გვხვდება. მრავლად არიან სხვა მცირე ზომის ფრინველები: ბელურები, მელორიები, ჩიტბატონები, სკვინჩები. ზამთრობით აქ სარსარაკების, უფრო იშვიათად კი, უზარმაზარი სავათების ნახვაა შესაძლებელი.

მტაცებლებიდან ვაშლოვანში ბექობის არწივების, სვავეების, ორბების, ძელქორების და კაკაჩების ნახვაა შესაძლებელი. მრავლადაა კაკაბი. იშვიათად, მაგრამ მაინც შეხვდებით დურაჯს. ხოლო ალაზნის ქალებში, რომლებიც უკვე ეროვნული პარკის შემადგენლობაშია შესული, მრავლად არის კოლხური ხოხობი. ვაშლოვანის თიხის ციცაბო ფლატეებზე კი მერცხლების კოლონიები ბუდობენ. ფრინველებს საკვები აქ საკმარისი აქვთ — ვაშლოვანის ტერიტორიაზე 700 სახეობის მწერია დაფიქსირებული.

მას შემდეგ, რაც დაცული ტერიტორიების საზღვარი მდინარე ალაზნამდე მივიდა, ეროვნული პარკის საზღვრებში ალაზნის უნიკალური ქალის ტყე და ბუნების ორი პატარა სასწაული ჯუმას ყურე და მიჯნის ყურე შევიდა. ყურეები ერთადერთი ადგილია საქართველოში, სადაც ქალის მუხების, ვერხვების, იფნების და ვე-

ლური ბრონეულის გვერდით ველურად იზრდება კაკლის ხეები.

ალაზანში ჯერ კიდევ მრავლად არის ლოქო, კობრი, ფარგა, შამაია, მდინარის ღორჯო, წვერა და კავკასიური ქაშაპი. სულ მდინარეში 16 სახეობის თევზი მოიპოვება.

სულ ვაშლოვანში 46 სახეობის ძუძუმწოვარა ცხოველი ბინადრობს. მრავლადაა ტურა, მელა, კურდღელი, მგელი, ფოცხვერი, მაჩვზღარბა და ნახევარუდაბნოსთვის ასე იშვიათი დათვიც, რომლისთვისაც ღვიისა და საკმლის ხის ნაყოფი შესანიშნავ საკვებ ბაზას წარმოადგენს.

სამწუხაროდ, უკანასკნელი წლების მანძილზე ვაშლოვანში აღარავის უნახავს ზოლებიანი

აფთარი, რომელიც ადრე შირაქის ჩვეული ბინადარი იყო. მეცნიერები ჯერ კიდევ არ კარგავენ მისი აღმოჩენის იმედს. უფრო მეტიც — თუკი საქართველოში არის ადგილი, რომელიც აფთარისთვის ზედგამოჭრილია და სადაც „ზოლებიანი სფინქსი“ შეიძლება კიდევ გამოჩნდეს, ეს ადგილი სწორედ ვაშლოვანია.

2003 წლის ბოლოს კი ვაშლოვანში წინააზიური ჯიქი ანუ ლეოპარდი აღმოაჩინეს. მეცნიერებმა (NACRES) მოახერხეს რამდენჯერმე ფოტოფირზე დაეფიქსირებინათ ეს საქართველოსთვის უნიკალური ცხოველი. ხვად ლეოპარდს ნოე შეარქვეს. ის ახლაც ვაშლოვანის ტერიტორიაზე ცხოვრობს და ეროვნული პარკის სიმბოლოდ და სავიზიტო ბარათადაა ქცეული.

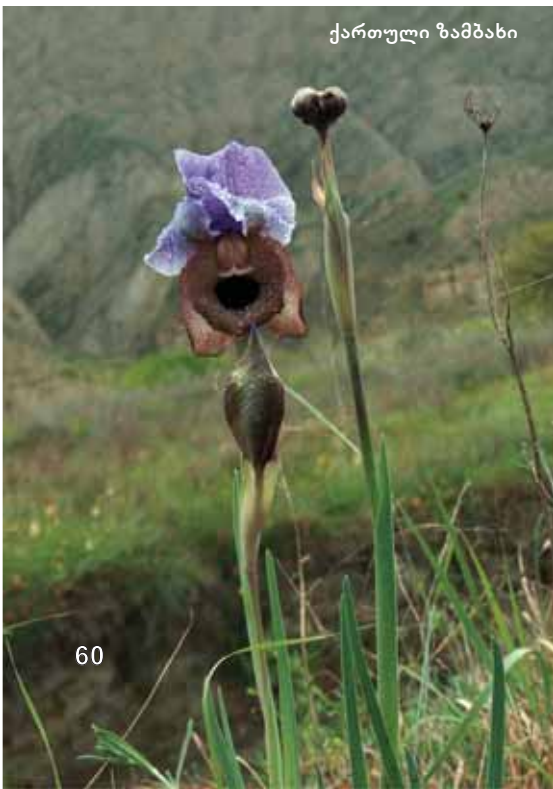
უახლოეს მომავალში მეზობელი აზერბაიჯანიდან დაგეგმილია ქურციკების შემოყვანაც. ადრე ეს ჩლიქოსანი ქიზიყის ჩვეული ბინადარი იყო და ჭარბი ძოვებისა და უკონტროლო ნადირობის წყალობით მეოცე საუკუნის სამოციან წლებში საბოლოოდ გაქრა საქართველოში. დღეს უკვე გაჩნდა იმედი, რომ ქურციკი ისევ დაბრუნდება ვაშლოვანში და მის დაბრუნებას ისევ ადამიანი შეუწყობს ხელს.

ვაშლოვანის ფაუნაში მნიშვნელოვანი როლი უკავიათ ქვეწარმავლებსაც. ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე ხმელთაშუაზღვის კუს, გრძელფეხა სცინკის, თვალტიტველა ხელიკოს, ჯოჯოს და გველების: აზიური მახრჩობელას, ოთხზოლიანი მცურავის, ჩვეულებრივი ანკარას და გიურზას ნახვა შეიძლება.

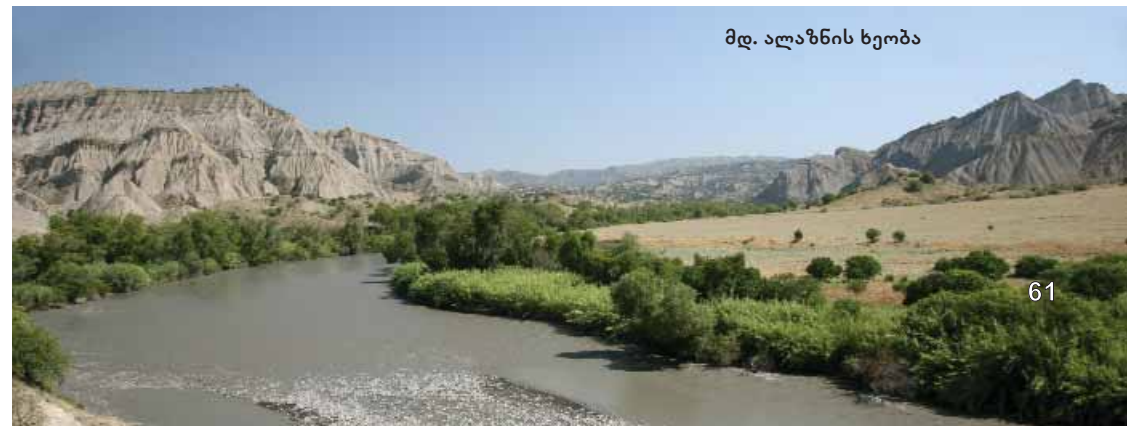
ვაშლოვანის დაცულ ტერიტორიებზე ყველა პირობა არსებობს

კვირიონი

ქართული ზამბახი

მდ. ალაზნის ხეობა

ეკოტურიზმის და სამეცნიერო ტურიზმის განვითარებისთვის. ბოლო ხანებში დედოფლისწყაროში გაჩენილი პატარა ოჯახური სასტუმროებების დასახელებები: „მეგზური“, „ვაშლოვანი“, „შირაქი“, „არწივის ხეობა“ უკვე თავისთავადაა იმის მანიშნებელი, რომ სასტუმროები ეროვნული პარკის და ბუნების ძეგლების დამთვალიერებლების მომსახურებაზეა ორიენტირებული. მაგრამ ეს მხოლოდ პირველი ნაბიჯებია — ვაშლოვანის მნახველების რიცხვის მატებასთან ერთად აუცილებლად მოიმატებს ტურისტულ ინფრასტრუქტურაში გიდებად, მძღოლებად, ცხენების გამჭირავებლად ჩართული ადგილობრივების რიცხვი.

დედოფლისწყაროში ჩამოსულ დამთვალიერებელს ეროვნული პარკის ადმინისტრაცია რამდენიმე მარშრუტს — სამანქანოს, ფეხით სასიარულოს და საჯომარდოს (მდინარე ალაზანზე ნავით დაშვება) სთავაზობს. მარშრუტები ისეა შედგენილი, რომ ეკოსისტემას არანაირი ზიანი მიაყენოს. ნაკრძალში და მკაცრი დაცვის ზონებში ჩვეულებრივი ვიზიტორი ვერ აღწევს. ეს უფლება აქვთ მხოლოდ მცირე რაოდენობის მკვლევარ-მეცნიერებს, რომლებთანაც ნაკრძალის ადმინისტრაცია მრავალი წლის მანძილზე ხალისითა და დიდი წარმატებით თანამშრომლობს.

სამაგიეროდ, დაცული ტერიტორიების სტუმრებს შეუძლიათ ნაგომრების ქედიდან ხელისგულივით გადაშლილი ნაკრძალის მთელი ტერიტორია იხილონ. შირაქის ველზე მანქანით მოგზაურობისას მნახველი უამრავ ველურ ფრინველს ხედავს — განსაკუთრებით გაზაფხულზე, როდესაც გარშემო ყველაფერი ბიბინებს და სიცოცხლითაა სავსე. მნახველები მანქანით აღწევენ პანტიშარის

მზის ჩასვლა ვაშლოვანის ნაკრძალში

ხევში, საიდანაც მეორე — უკვე ფეხით სასიარულო მარშრუტი — „დათვის ხევი“ იწყება.

ფეხით სასიარულო მარშრუტებზე სანახავი კიდევ უფრო მეტია, რადგან ალესილების თიხნარები გარეული ცხოველის ძველი და ახალი ნაკვალევითაა სავსე. დათვის, მგლის, ლელიანის კატის, ფოცხვერისა და გარეული ღორის ნაკვალევის ნახვა აქ ჩვეულებრივი ამბავია. ყველაზე ილბლიანი მნახველი კი შეიძლება ლეოპარდ „ნოეს“ კვალსაც წააწყდეს. ხვლიკებსა და ქვეწარმავლებს ფეხით მოსიარულე პრაქტიკულად ფეხის ყოველ ნაბიჯზე ხედავს. გამორიცხული არ არის მცირე ზომის ძუძუმწოვრებთან შეხვედრაც.

დათვის ხევის ალესილები მნახველებს კიდევ ერთ სასიამოვნო სიურპრიზს — პრეისტორიულ ფაუნასთან შეხვედრას უმზადებს. გაშიშვლებული ქანების დალექილ ფენებში დაკვირვებული თვალი ადვილად შეამჩნევს ზღვის მოლუსკების კარგად შემონახულ ქიტილებს. ეს მოლუსკები ვაშლოვანის ყველაზე ძველი ბინადრები არიან — ჯერ კიდევ იმ დროინდელი, როდესაც აქაურობა ზღვით იყო დაფარული. იმავე დათვის ხევში კიდევ ერთი, შედარებით „ახალგაზრდა“ პრეისტორიულ ცხოველს შეხვდებით — თიხის ბორცვიდან სამხრეთული სპილოს გაქვავებული ბეჭის ძვალია გამოშვერილი.

საერთოდ, მთელი ეს დაცული ტერიტორიები, და მათ შორის არწივის ხეობაც, იდეალური ადგილია ფრინველებზე დაკვირვებისთვის (Birdwatching). ჩვენში ტურიზმის ეს სახეობა შედარებით ახალი ხილია, მაგრამ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში უკვე სულ უფრო ხშირად შეხვდებით ფოტოაპარატებითა და ბინოკლებით შეიარაღებული დასავლელი ტურისტების ჯგუფებს, რომლებიც ფრინველებზე დაკვირვებით არიან გართულები. ამ სახის ტურისტებისთვის ორნითოლოგიურად მდიდარი ვაშლოვანი მართლაც რომ სასურველი ადგილია.

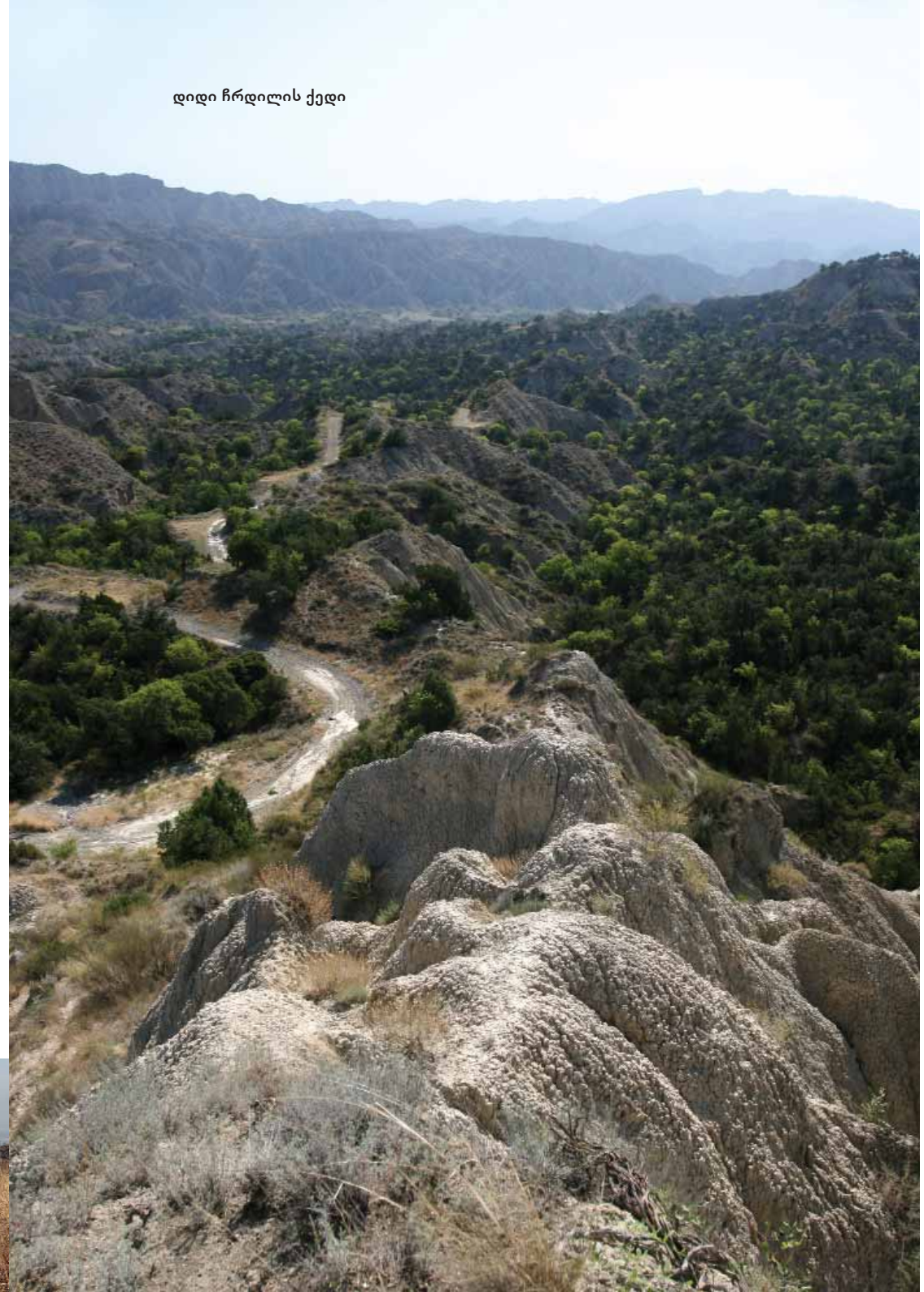
ველის იორდასალამი

ალაზანზე ნავებით დაშვება კი ერთდროულად ექსტრიმიცაა და ბუნებით ტკობაც. ეროვნული პარკის ადმინისტრაციის მიერ შემუშავებული საჯომარდო მარშრუტი სომხური მოსახლეობით დასახლებულ ალაზნისპირა სოფელ წითელ საბათლოდან იწყება და მიჯნისყურემდე აღწევს. ალბათ ძალიან საინტერესო უნდა იყოს რეზინის ნავით მოგზაურობა მდინარეზე, რომელის ერთი ნაპირი საქართველოა, ხოლო მეორე — აზერბაიჯანი და რომლის ნაპირები მშვენიერი ჭალის ტყითაა დაფარული. ტყის ზოლის უკან კი ლამაზად მოსჩანს ალესილები. ალაზანზე დაშვებისას მუდმივად გესმით ჭალაში მობუდარი ფრინველების გალობა და აუცილებლად ხედავთ სხვადასხვა სახეობის წყლის ფრინველებსაც — ყანჩებსა და ჩვამებს. ფართო, მდორე მდინარის კალაპოტს იხვინჯების, გარეული იხვების და წითელი იხვების გუნდები დასტრიალებენ. წლის გარკვეულ დროს შეიძლება შაკის თევზზე ნადირობა იხილოთ, ხოლო უიშვიათესი და ასევე თევზზე მონადირე უზარმაზარი თეთრკუდა ფსოვის ნახვას ნამდვილად ვერავინ შეგპირდებათ, მაგრამ არც მსგავსი შეხვედრაა გამორიცხული.

მარშრუტის ბოლოს — მიჯნისყურეში ეროვნული პარკის ადმინისტრაციის მიერ დაშვებულია ანკესით სპორტული თევზაობაც.

სპორტული თევზაობის მსგავსად, პარკის ტერიტორიაზე ადამიანის ნებისმიერი სახის აქტივობა — გადაადგილება, ლამისთევა თუ კოცონის დანთება — მხოლოდ ადმინისტრაციის მიერ გამოყოფილ ადგილებშია ნებადართული. რალა თქმა უნდა, აკრძალულია ცეცხლსასროლი იარაღის ტარება და მოგზაურობაში შინაური ცხოველების თანხლება. ამ პირობების დაცვაზე გამყოლები და პარკის გარშემო ოთხ საგუშაგოზე მუდმივად მორიგე რეინჯერები ზრუნავენ. ეს ის აუცილებელი ზომებია, ურომლისოდაც დაირღვევა ბუნებაში არსებული ბალანსი და ეროვნული პარკი აუცილებლად დაკარგავს იმ პირველქმნილობასა და ხელუხლებელ სიველურეს, რომელიც აგრერიგად ხიბლავს მნახველს.

www.vashlovanipa.ge

თეთრობის ალკვეთილი

1995 წელს ჯავახეთის ზეგანზე ტყის მასივებისა და ლოკალური ენდემების დაცვის მიზნით შეიქმნა თეთრობის ალკვეთილი, რომელიც 3,100 ჰა-ს მოიცავს და სამხრეთ საქართველოში მცირე კავკასიონზე მდებარეობს.

ალკვეთილი საქართველოს ისტორიულ კუთხეებს თორის და ჯავახეთის გასაყარზე მდებარეობს. ეს ის ადგილებია, სადაც ადამიანი უძველესი დროიდან ცხოვრობს, რისი საუკეთესო დასტურიც იქ მოპოვებული მდიდარი არქეოლოგიური მასალა და ალკვეთილის მოსაზღვრე ტერიტორიაზე დღემდე კარგად შემორჩენილი ძველი წელთაღრიცხვის პირველი ათასწლეულის ციკლოპური ნამოსახლარებია.

ამ ადგილებში სხვადასხვა დროს აღმოჩენილია ადრე ბრინჯაოს ხანის სამარხები საბრძოლო და საყოფაცხოვრებო იარაღების ნიმუშებით, სამკაულებით და სარიტუალო ნივთებით. მრავლად გვხვდება შუა საუკუნეების ხიდების, ციხე-სიმაგრეების და

სამეურნეო ნაგებობათა ნაშთები, მეთვრამეტე და მეცხრამეტე საუკუნის საფლავის ქვები ეპიგრაფიკული წარწერებით.

ალკვეთილთან ყველაზე ახლოს მდებარე ისტორიული ძეგლი მეცამეტე საუკუნის ტიმოთესუბნის გუმბათოვანი ეკლესიაა.

თეთრობის მოსაზღვრე სოფლებში განვითარებულია მემინდვრობა, მეფუტკრეობა, მებაღეობა, ნაწილობრივ მესაქონლეობა.

ეთნოგრაფიულ ყოფაში შემოინახა ხალხური დღესასწაულები და არქაული რიტუალები.

გეოლოგიურად თეთრობის ალკვეთილის ტერიტორია მცირე კავკასიონის (ანტიკავკასიონის) ნაოჭა სისტემას მიეკუთვნება და მოიცავს აჭარა-თრიალეთის ნაოჭა ზონის ჩრდილოეთ, სამხრეთ და ცენტრალურ

ფუტკარი

ბაზი

(ლერძულ) ქვეზონებს და ახალციხის, ასპინძა-თბილისის სექტორების ნაწილებითაა წარმოდგენილი. გეოლოგიურად ძირითადად აგებულია ოლიგოცენ-ნეოგენური დანალექი და ვულკანოგენურ-დანალექი ფორმაციებით. ფართო გავრცელებისაა მეოთხეული ასაკის

მაქაონი

ვულკანური კონუსები, ზენრები და ნაკადები. რეგიონში აწყური-ფერსას ზოლის შუაეოცენურ ვულკანოგენურ-დანალექ ქანებთან დაკავშირებულია ცეოლითის (ფილიპსიტის) გამოვლინებები. აქ ცნობილია სამრეწველო მნიშვნელობის მურა ნახშირი (ახალციხის საბადო), დიატომიტი (ქისათიბის საბადო, ირმის-რქის, ჭობარეთის, ხვანას გამოვილნებები), თაბაშირი (წყალთბილის საბადო), ბენტონიტური თიხა (არალის, ჩურჩუტო-ჭიხელის, ფოცხოვის საბადოები) და სხვ.

თეთრობის ალკვეთილი პირველ რიგში ფლორისტულად არის საინტერესო. მეცნიერები მას „ენდემთა ბუდეცაც“ ეძახიან. თეთრობის ხეობაში, არცთუ დიდ მონაკვეთზე იზრდება ისეთი ვიწრო ენდემური სახეობები, როგორცაა: კეცხოველის ფამფაზრულა, ჯავახური ფამფარულა, კოზლოვსკის კრაზანა და თეთრობის კრაზანა.

ოდესლაც ტყიან ჯავახეთის ზეგანზე ტყე მხოლოდ ალაგ-ალაგაა შემორჩენილი. ერთ-ერთი ასეთი ტყე თეთრობის ფიჭვნარია. ტყე მეჩხერია და ხეები ერთმანეთისგან 10-15 მეტრით არის დაცილებული. მათი ვარჯები სრულიად თავისუფლად იზრდება და ამის გამო ბურთის ფორმა აქვთ მიღებული. ბუჩქოვან იარუსს დაბალი ღვია ქმნის. იქ სადაც ფიჭვნარი შედარებით შეკრულია, მასში მუხა, ცირცელი და უზანი გამოერევა. ხეთა შორის ღია ადგილები მთის სტეპის მცენარეულობის ფრაგმენტებს, ძირითადად ვაციწვერას სხვადასხვა სახეობას უჭირავს.

ალკვეთილის მახლობლად მდებარე ზამთრისა და ზაფხულის კურორტებზე სუსტადაა განვითარებული საცხენოსნო, საფეხ-

ვარსკვლავა

ოსნო, ფრინველებზე დაკვირვების და მანქანებით სათავგადასავლო ტურიზმი.

ალკვეთილს და მის მიმდებარე ტერიტორიას საკმაოდ კარგი პოტენციალი აქვს ეკოლოგიური, ფოტო, ბოტანიკური და ეთნოლოგიური ტურიზმის განვითარებისთვის, მით უფრო, რომ მახლობელ დაბა ბაკურიანში და ქალაქ ბორჯომში სხვადასხვა ტიპის სასტუმროების დიდი არჩევანი არსებობს. ამ სასტუმროებში ნინასნარი დაჯავშნის გარეშეც შეიძლება გაჩერება.

ამას გარდა, ალკვეთილი მდებარეობს ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის სიახლოვეს. პარკში კი უკვე არსებობს კომფორტული თავშესაფრები: მარელისი, ლიკანი, აწყური, ქვაბისხევი. ინფორმაცია ამ თავშესაფართა შესახებ მითითებულია სამოგზაურო გზამკვლევებში. მათი დაჯავშნა ასევე შესაძლებელია პარკის ადმინისტრაციასთან შეთანხმებით ან ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით.

თეთრობი

ტყის მდელო

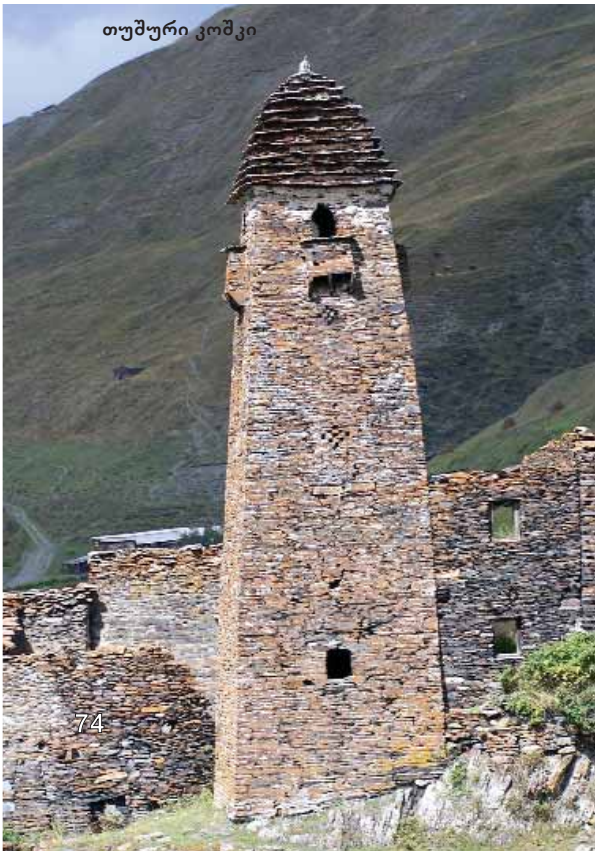
თუშეთის დაცული ტერიტორიები

საქართველოს ულამაზესი კუთხე — თუშეთი აღმოსავლეთ კავკასიონზე მდებარეობს. თუშეთს აღმოსავლეთით დაღესტანი, ხოლო ჩრდილოეთით ჩეჩნეთი ესაზღვრება. თუშეთის დასავლეთით ხევსურეთი, სამხრეთით კი კახეთი მდებარეობს. მალაღმთიანი, ქედებითა და მწვერვალებით გარშემორტყმული თუშეთი დაღარულია უამრავი ხევით, რომელთაგან ჩამონადენი წყლები, მაკრატელას წყალგამყოფი ქედით ერთმანეთისგან გამოყოფილ, თუშეთის ორ მთავარ მდინარეში, პირიქითისა და თუშეთის (გომეწრის) ალაზანებში ჩაედინება. ორივე ალაზანი სოფელ შენაქოს მახლობლად ერთდება, შეერთებული მალევე სცილდება თუშეთისა და საქართველოს საზღვარს, გადის დაღესტანში, სადაც ამ მდინარეს ანდის ყოისუს სახელით მოიხსენიებენ, და კასპიის ზღვაში ჩაედინება.

თუშეთში მიმავალი სამანქანო გზა კახეთიდან, სოფელ ფშაველიდან იწყება და საქართველოს ყველაზე მაღალი სამანქანო გადასასვლელის — აბანოს უღელტეხილის (2,926 მ.) გავლით ომალოში ჩადის. **ახმეტის რაიონის ს. ქვემო ალვანიდან ან თელავის რაიონის ს. ლალისყურიდან ომალომდე 120 კმ-ია, ხოლო თბილისიდან ახმეტამდე კი 170 კმ.**

აბანოს უღელტეხილი წლის მანძილზე მხოლოდ რამდენიმე თვეს ფუნქციონირებს და ამ დროის მანძილზეც ტრაქტორების საშუალებით გამუდმებით ინმინდება მენყერებისგან და ნაშალი კლდეებისგან. თუშეთში მოხვედრა მხოლოდ ორხიდიანი, მაღალბორბლიანი ტრანსპორტით შეიძლება. ფშაველი - ომალოს გზის 90-კილომეტრიანი მონაკვეთის დაფარვას მანქანა 4-5 საათს ანდომებს. ასე რომ თუშეთი დღესაც საკმაოდ ძნელად მისასვლელი ადგილია, რომ

თუშური კოშკი

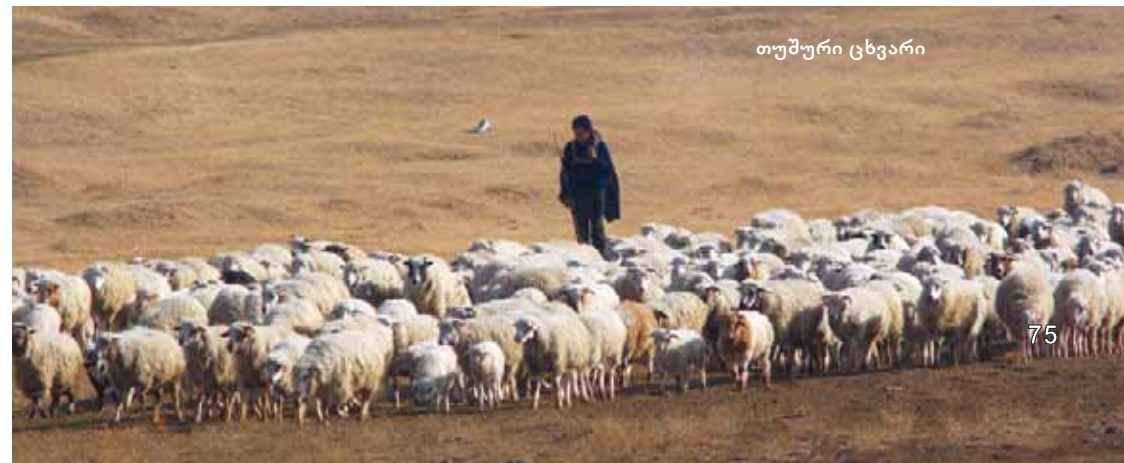

ნამორი

არაფერი ვთქვათ შორეულ წარსულზე.

თუშეთი თავისი თოვლიანი მწვერვალებით, გაშლილი მთებითა და საძოვრებით, უნიკალური ფიჭვის ტყეებით, კამკამა ნაკადულებითა და წყალუხვი მდინარეებით, ამ მდინარეთა ხეობების სამხრეთ ფერდობებზე პირით მზისკენ განლაგებული ძველი სოფლებითა და ნასოფლარებით, რომელთა დიდ ნაწილში კარგადაა შემონახული გვიან შუა საუკუნეების ციხე-კოშკები, თავად თუშთა მომთაბარე და რომანტიული ცხოვრების წესით და საზაფხულო ხატობა-დღეობებით, მუდამ მრავლად იზიდავდა მნახველს. თუშეთის სტუმართმოყვარეობა კი ყოველთვის იყო ტურისტის თუ დამთვალიერებლის უსაფრთხოების გარანტი.

თუშეთი მრავალმხრივ საინტერესო კუთხეა. ეს მიუვალი მთიანი მხარე დაბალი და მუხლმაგარი თუშური ცხენის და მეცხვარეების ერთგული თანაშემწის — ქართული ნაგაზის სამშობლოა. ცხვარმეცხვარეობამ თუშეთში სახალხო რენვის განვითარება გამოიწვია. თუში ქალები მატყლისგან მართლაც რომ საოცრად სადა და

თუშური ცხვარი

ლამაზ, ბუნებრივი საღებავებით შეფერილ ნაკეთობებს ქმნიან — ნინდებიტა და ჩითებით დაწყებული, თუშური ფარდაგებით დამთავრებული.

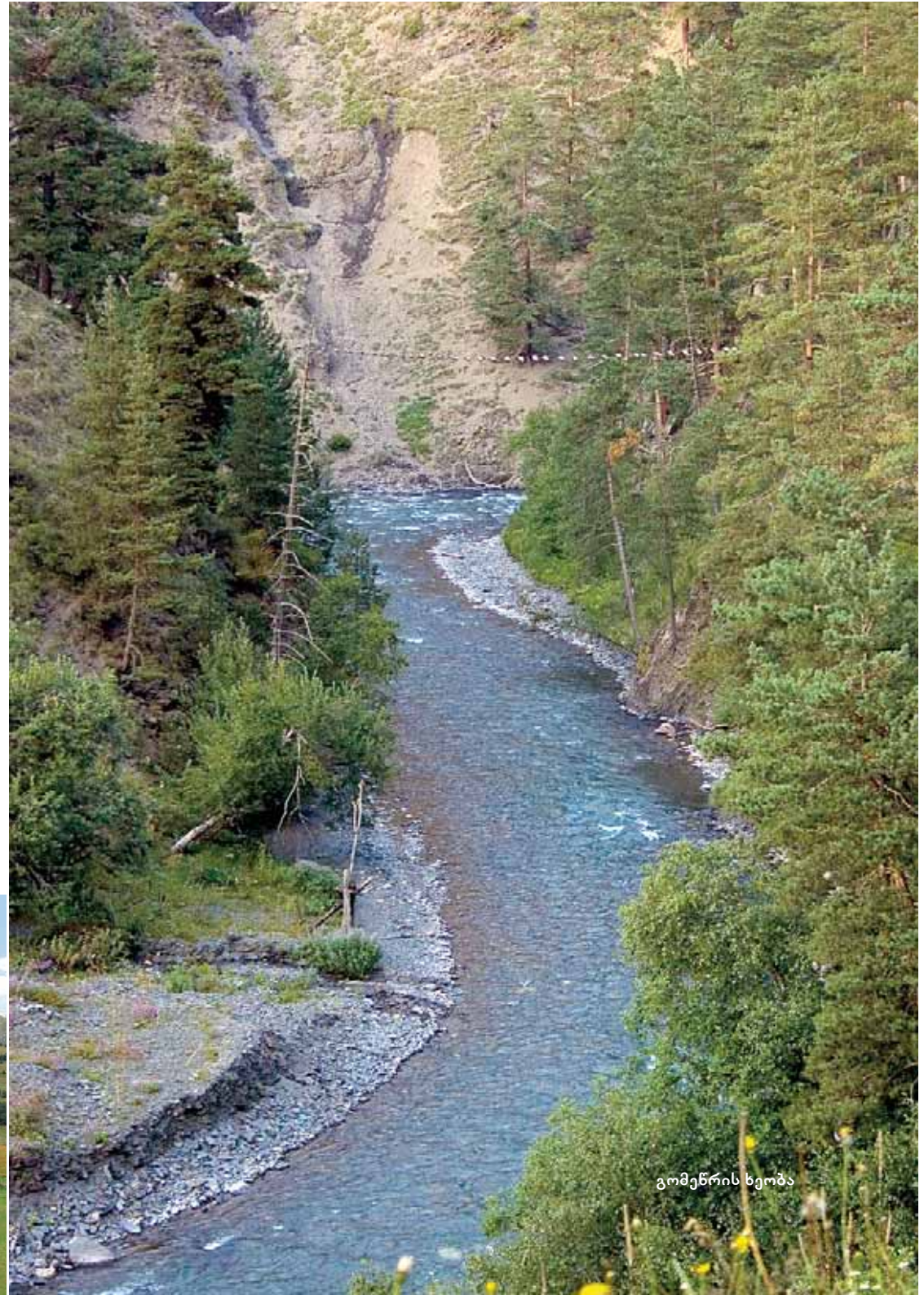
თუშეთის ეკოსისტემების შესანარჩუნებლად, მისი ფლორისა და ფაუნის დასაცავად, მისი უნიკალური ფიჭვნარებისა და არყნარების კონსერვაციისთვის ჯერ კიდევ 1980 წელს შეიქმნა თუშეთის ნაკრძალი, რომელიც ბანარისა და ბაბანეურის ნაკრძალებთან ერთად ახმეტის ნაკრძალის შემადგენლობაში შევიდა. ეს მაშინდელი საბჭოთა საქართველოს ყველაზე ახალგაზრდა ნაკრძალი იყო და თუმცა ნაკრძალს ფუნქციონირება იურიდიულად არასოდეს შეუწყვეტია, თუშეთის მოწყვლადი ეკოსისტემების და გადაშენების გზაზე მყოფი სახეობების შენარჩუნებისთვის მისი არსებობა ნამდვილად არ იყო საკმარისი. ამის მიზეზი იყო როგორც საყოველთაო განუკითხაობა, რომელიც ქვეყანაში წლების მანძილზე სუფევდა და რომლის დროსაც ვერავინ იცლიდა ბუნების დასაცავად, ასევე თავად ნაკრძალის მცირე ზომა, რომელიც სრულად ვერ ფარავდა და დღესაც ვერ ფარავს თუშეთში გავრცელებული ფლორისა თუ ფაუნის უნიკალური წარმომადგენლების გავრცელების არეალს.

ნაკრძალში ფაქტობრივად მხოლოდ მისი ადმინისტრაციის წევრებს და მკვლევარ მეცნიერებს აქვთ შესვლის უფლება. ამიტომაც მხოლოდ ნაკრძალი ვერ იქნება საკმარისი იმისთვის, რომ დაიცვა და ხელუხლებლად შეინახო იმხელა და ქვეყნისთვის ისეთი ფასეული ტერიტორია, როგორიც თუშეთია — მთლიანი ისტორიული კუთხე, რომლის ყოველი ხეობა ბუნების საოცრებას წარმოადგენს, რომლის ყოველი სოფელი თავისთავადაა ისტორიული ძეგლი.

ამიტომაც 2003 წელს შეიქმნა თვისობრივად ახალი წარმონაქმნი, რომელმაც მთელი თუშეთი მოიცვა, რომელსაც თუშეთის დაცული

ჩილო

გომენრის ხეობა

ტერიტორიები ჰქვია და თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალს, თუშეთის ეროვნულ პარკსა და თუშეთის დაცულ ლანდშაფტს აერთიანებს.

ამ ტერიტორიებიდან ყველაზე დიდი ეროვნული პარკია, რომლის საზღვრები თავად თუშეთის საზღვრებს და შესაბამისად, საქართველოსა და რუსეთის ფედერაციის საზღვარსაც ემთხვევა. თუშეთის ეროვნული პარკის ფართობი 83,453 ჰექტარია. პარკი მთავარი კავკასიონის ქედის გვერდითი ჩრდილოეთი (პირიქითა) ქედის სამხრეთ კალთებს, დიდი კავკასიონის მთავარი ქედის ჩრდილოეთ ფერდობებს, მათ შორის არსებულ თუშეთის ქვაბულსა და სპეროზას ქედს მოიცავს.

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი მოიცავს პირიქითა ალაზნის, გომენრის ალაზნის და ჭანჭახოვანის ხეობებს. იგი ასევე მოიცავს სოფლების ომალოს, დიკლოს, შენაქოს, ქუმელაურთას და ხისოს მიმდებარე ტყის მასივებს და გომენრისა და პირიქითა ალაზნის შეერთების ადგილიდან დაღესტნის საზღვრამდე მდინარის ორივე ფერდობზე არსებულ ტყეებს. სახელმწიფო ნაკრძალის საერთო ფართობი 10,694 ჰექტარია.

თუშეთის დაცული ლანდშაფტი თუშეთის ყველა სოფელს მოიცავს. აგრეთვე მასში კულტურულ-სამეურნეო ღირებულების მატარებელი ძეგლების სტატუსით შევიდა ქვახიდის წყლისა და ლაროვანის წყლის, გომენრის ალაზნის სათავის და ნოვათის წყლის ხეობებში არსებული მწყემსთა საზაფხულო ბინები და მათი მიმდებარე ტერიტორიები. თუშეთის დაცული ლანდშაფტის საერთო ფართობი 27,903 ჰექტარია.

დაცული ლანდშაფტი იმისთვისაა შექმნილი, რომ თუშური სოფლების ტრადიციული იერსახე არ დაიკარგოს, შენარჩუნდეს ისტორიულ-კულტურული და ბუნებრივ-კულტურული

თუშური ყველი

ლანდშაფტები და ამავე დროს გარემოსთვის ზიანის მიყენების გარეშე მოხდეს ტურიზმის და ტრადიციული სამეურნეო დარგების ნახალისება. ამ დაცული ტერიტორიის შექმნა ეროვნული პარკის გარეშე ალბათ არაეფექტური იქნებოდა. ევროპის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი დაცული ტერიტორია — თუშეთის ეროვნული პარკი არის სწორედ ის ადმინისტრაციული ერთეული, რომელიც ეკოტურიზმისთვის შესაფერის გარემოსა და ინფრა-

სტრუქტურის შექმნას უწყობს ხელს, დაზიანებული და სახე შეცვლილი ეკოსისტემების აღდგენაზე მუშაობს, თავის უზარმაზარ ტერიტორიაზე იცავს ფლორისა და ფაუნის უნიკალურ წარმომადგენლებს, და რაც მთავარია, ბუნებისა და ადამიანების, მათ შორის ტურისტისა და სტუმრის, ურთიერთობას არეგულირებს. ეროვნული პარკის ერთ-ერთი მთავარი მიზანი ხომ ადამიანსა და ბუნებას შორის დარღვეული ჰარმონიის აღდგენაა.

თუშეთის დაცული ტერიტორიები საზაფხულო საძოვრების გამოყენებას არეგულირებს. ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე ცხვრის ძოვება დაშვებულია მხოლოდ ტრადიციული გამოყენების ზონაში. რაც შეეხება თუშეთის დაცულ ლანდშაფტს, აქ შემუშავებულია საძოვრების გეგმაზომიერი მონაცვლეობა და

თუშური ხინკალი

კავკასიური ნაგაზი

ძოვებისგან განსაკუთრებით დეგრადირებული ადგილების საქონლისგან დასვენება და ამ ადგილებში აღდგენითი სამუშაოების ჩატარება. მაგალითად, სოფლების, დოჭუს და ჯვარბოსელის მიდამოებში, სადაც ქარბმა ძოვებამ მთლიანად საძოვრისა და ნიადაგის სახეცვლა და ეროზიის საშიშროება გამოიწვია. ნებისმიერი სახის აკრძალვებმა რომ მაქსიმალურად უმტკივნეულოდ ჩაიაროს, სიახლეები რომ გამაღიზიანებელი არ იყოს, ამ სიახლეებმა ადგილობრივებს ხილული სარგებელი უნდა მოუტანოს და შემოსავალის ალტერნატიული წყარო უნდა შეუქმნას. ამგვარი ალტერნატივა ეკოტურიზმია, რომელზეც მოგვიანებით მოგახსენებთ და რომლის განვითარებისთვის ეროვნულ პარკში და მთლიანად თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე უკვე ბევრი რამ არის გაკეთებული. ძოვების გარდა აკრძალვები ეხება ბრაკონიერობასაც, რაც მეორე დიდ პრობლემას წარმოადგენს. უკონტროლო ნადირობამ ძალზე შეამცირა ჯიხვისა და არჩვის პოპულაცია, თუშეთში გაქრა ირემი, ხოლო ნიამორის რაოდენობა რამდენიმე ათეულ ინდივიდამდე დავიდა.

გასაოცრად მაღალია თუშეთში გავრცელებულ მცენარეთა ენდემიზმის დონე. აქაური ფლორის 230 წარმომადგენელი კავკასიის ენდემია (რაც კავკასიის ენდემთა საერთო რაოდენობის 20 პრო-

სოფ. ზემო ომალო

ცენტზე მეტია), ხოლო თუშეთში გავრცელებულ მცენარეთა 11 სახეობა მხოლოდ საქართველოში გვხვდება.

თუშეთის ნაკრძალსა და ეროვნულ პარკში გავრცელებულ საქართველოს ენდემთაგან აღსანიშნავია: თუშური ტილჭირი, კონახური, მაჩიტა, დათვისთხილა, შროშანი, თუშური ასკილი, თებულოს ბაია, ანას კლდისვაშლა და სხვა. აქ ასევე გვხვდება კავკასიის ზოგიერთი ენდემიც: შავი ანუ რადეს არყი, ღვინა, ყვითელი ღვინა, ფურისულა, დეკა, ცისთვალა და სხვა.

როდესაც თუშეთის ლანდშაფტებზე და მის მცენარეულ საფარზე ვლაპარაკობთ, არ უნდა დაგვავინწყდეს, რომ საქართველოს ეს კუთხე მაღალი მთებით შემოსაზღვრულ უზარმაზარ ქვაბულს წარმოადგენს და ტყეების გავრცელებისთვის ერთადერთი „შემოსასვლელი“ დაღესტნიდან — თუშეთის ალაზნის ხეობის გავლით აქვს. ალბათ ამიტომაცაა, რომ თუშეთის ტყეები, რომელიც განუმეორებელია საქართველოსთვის, ძალიან ჰგავს მთიანი დაღესტანის ტყეებს. აქაც და იქაც თითქმის არ გვხვდება ფართოფოთლოვანი ტყე. სამაგიეროდ ბევრია ფიჭვნარები, რომლებიც თუშურ გაშლილ პეიზაჟებს განუმეორებელ იერს აძლევს.

აქაური ფიჭვნარები თუშეთის ქვაბულის ფსკერზე მიმდინარე ორივე ალაზნის ნაპირებიდან ასდევს მთის ფერდობებს და ზღვის დონიდან 2000-2200 მეტრამდე აღწევს. ამ სიმაღლეზე ფიჭვის ტყეს არყნარი ცვლის, ხოლო 2300 მეტრს მაღლა დეკის ხშირი ბუჩქნარიდან ამოხეთქილი არყის ხეები, აქა-იქ ამოსულ ცირცველთან ერთად, უკვე მეჩხერად გვხვდება. თუშეთის ტყეების (როგორც ფიჭვნარების, ასევე არყნარების) ქვედა იარუსებში

თუში ბავშვი

საქართველოსთვის უცხო, ჩრდილოეთიდან „შემოპარული“ მცენარის ლინეას ნახვა შეიძლება. თუშეთში ტყის ზოლი ზღვის დონიდან 2600 მეტრზე წყდება. ეს ალპური და სუბალპური ზონების საზღვარია. ამაზე მაღლა მხოლოდ ალაგ-ალაგ იზრდება მოცვის და კენერას ციცქნა ბუჩქები, სამაგიეროდ, საქართველოს ბუნების მშვენიება - ენდემური დეკის ბუჩქნარი ალპურ ზონაშიც კარგად ხარობს და არყნარებს კარგა მაღლა სცილდება. მთის დეკიანი ფერდობები თავისი მუქი მწვანე ფერით საერთო ლანდშაფტიდან ძალიან ადვილი გამოსარჩევია.

ბალახეული საფარი თუშეთში 3000 მეტრზე ოდნავ მაღლა წყდება და ქუჩიანი ბალახის უკანასკნელი კორომები ადგილს ნაშალს, ქვა-ლორდს და ვულკანური წარმოშობის მორენებს უთმობს. უფრო ზევით კი მხოლოდ კლდეები, თოვლიანი კულვარები და თუშეთის მწვერვალებია, რომელთაგან რამდენიმე: დანოს მთა, ქომიტო და დიკლოს მთა 4000 მეტრზე მაღალია და მარადიული დაფარული.

კავკასიონის ეს ნაშალი ფერდობები და მიუვალი კლდეები აღმოსავლეთკავკასიური ჯიხვის სამშობლოა. ამ ერთი შეხედვით უსიცოცხლო ფერდობებზე ჯიხვი თავს მშვენივრად გრძნობს და წლის უმეტეს ნაწილს 3000 მეტრზე მაღლა ატარებს. ჯიხვის მეზობელს კავკასიის მეორე ენდემს – კავკასიურ შურთხს, საკმაოდ დიდსა და ძალიან ფრთხილ ფრინველს, თავის სახლად 3000 მეტრზე მაღალი მთის ფერდობები აურჩევია.

შურთხზე ოდნავ დაბლა სუბალპური და ალპური ზონების საზღვარზე, დეკიანებში და არყნარებში ცხოვრობს კავკასიური როჭო — თუშეთის ბუნების კიდევ ერთი მშვენიება და კავკასიონის კიდევ ერთი ენდემი.

ჩანჩქერი

თუკი შურთხის მეზობელი ჯიხვია, როჭოსაც ჰყავს ძუძუმწოვარა ბალახისმჭამელი მეზობელი — მსუბუქი და მაღალფეხება არჩვი (ფსიტი). ამ გრაციოზული, პატარარქიანი მთის ანტილოპისთვის, რომელიც ეროპის მთებში, პირენეებიდან ბალკანეთამდე, ყველგან მრავლად გვხვდება, კავკასია გავრცელების უკიდურესი აღმოსავლეთ არეალია.

თუშეთში არჩვზე კიდევ უფრო დაბლა ბინადრობს ერთი ბალახისმჭამელი ჩლიქოსანი, რომელიც ჩვენი ქვეყნის ფაუნაში უკვე ძალზე იშვიათი გახდა და რომლისთვისაც თუშეთის დაცული ტერიტორიები სწორედ რომ უკანასკნელი თავშესაფარია. ეს ნიამორია. თუშეთში კი ჯერ კიდევ ცხოვრობს რამდენიმე ათეული ნიამორი. ეს საინტერესო ცხოველი შინაური თხის უშუალო წინაპარი შეიძლება იყოს. საცხოვრებლად ნიამორი შედარებით დაბალ ადგილებს, მთის მდინარეების მიერ გაჭრილი ხეობების ციცაბო, ფიჭვითა და ბუჩქნარით დაფარულ კლდეებს არჩევს. თუშეთის ქვაბულში მრავალი ასეთი ადგილია. ნიამორების ხილვა შეიძლება სოფლების, ომალოსა და დიკლოს, სიახლოვეს მიუვალ კლდეებზე.

მსხვილი ჩლიქოსნებიდან თუშეთის ტყეებში ხშირია შველი, ძალზე იშვიათი კი — ირემი. მეზობელი დაღესტნიდან თუშეთში

ჯადვარი

რეგულარულად შემოდის გარეული ლორი. მდიდარია თუშეთი მტაცებელი ცხოველებით — ორი სახეობის, ტყისა და კლდის კვერნით დაწყებული, მურა დათვით დამთავრებული. მელასა და მგელს აქ ყველგან, მათ შორის ზღვის დონიდან ძალიან მაღლა, შეხვდებით. ასევე ყველგან ნახავთ მურა დათვის კვალსაც. თუშეთის

დეკა

ბატკანძერი

ბინადარია ფოცხვერიც.

მეცნიერები იმედს არ კარგავენ, რომ თუშეთის მთებს ჯერ კიდევ შეიძლება აფარებდეს თავს ჯიქი — წინააზიური ლეოპარდი. კავკასიონის მთებში უკანასკნელი ინდივიდი ხომ 1982 წელს მეზობელ დაღესტანში მოკლეს. მწყემსებისგან და მონადირეებისგან პერიოდულად მოსული ცნობები თუშეთის ტერიტორიაზე ამ მტაცებლის ნახვის შესახებ, საკმაოდ ბუნდოვანია და ჯერ-ჯერობით დაუდასტურებელი.

თუშეთი ორნითოლოგიური თვალსაზრისითაც საკმაოდ მდიდარი მხარეა. აქ მრავალი სხვადასხვა ზომისა და განსხვავებული ცხოვრების წესის მქონე ფრინველი ბინადრობს. აქ შეხვდებით წყლის შაშვს და ნისკარტმარნუხას, წითელთავა მთიულას, მთის მწყერჩიტას და წითელფრთიან კლდეცოციას. ბევრია თუშეთში კაკაბი. ხოლო აქაური მთების მიუვალი კლდეებზე ორბები მთის არწივები და ბატკანძერები ბუდობენ. სხვა მტაცებელ ფრინველთაგან თუშეთში რამდენიმე სახეობის ბუ, ჩვეულებრივი კირკიტა, კაკაჩა და ჩვენიპლანეტის ყველაზე სწრაფი ფრთოსანი — შევარდენი გვხვდება.

www.tushetipa.ge

სოფელი დართლო

იორის ალკვეთილი

1965 წელს შეიქმმა იორის სატყეო მეურნეობა, რომლის ბაზაზე სასარგებლო სანადირო ფაუნის გამრავლების და განსახლების მიზნით 1996 წელს დაარსდა იორის ალკვეთილი. ალკვეთილის ფართობი 1336 ჰექტარია. ის თბილისიდან 140 კმ არის დაშორებული.

ალკვეთილი აღმოსავლეთ საქართველოში, გარე კახეთში მდებარეობს, ქალაქ საგარეჯოსთან ახლოს. მისი მიმდებარე სოფლის სამეურნეო სავარგულები, რომლებიც მდინარე იორის წყლით ირწყვება, გამოირჩევა ვენახების, ზვრების და ყურძნის ჯიშების სიმრავლით.

საგარეჯოსა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე მრავალი არქეოლოგიური აღმოჩენაა გაკეთებული, მათ შორის გათხრილია ბრინჯაოს ხანის სამარხები, ნაპოვნია წინა ქრისტიანული და შუა საუკუნეების ნაგებობათა ნაშთები, მდიდარი კერამიკული მასალა.

ალკვეთილის სიახლოვეს შუა საუკუნეების ორი მნიშვნელოვანი ძეგლი მდებარეობს: მეთორმეტე საუკუნის ნინოწმინდის სამონასტრო კომპლექსი, რომელშიც დღესაც მოქმედია და გიორგიწმინდის იმავე პერიოდის ეკლესია.

ადგილობრივი მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა მისდევს მეღვინეობას. განვითარებულია აგრეთვე მეხილეობა, მებოსტნეობა, მესაქონლეობა და მეფუტკრეობა. საგარეჯოს რაიონი, ისევე როგორც მთლიანად კახეთი, გასაოცარი მრავალხმიანი სიმღერებითაა განთქმული.

ხმელთაშუა ზღვის კუ

ამ მხარისთვის ზომიერად თბილი, საკმაოდ ცხელზაფხულიანი კონტინენტური სტეპების ჰავაა დამახასიათებელი. საშუალო წლიური ტემპერატურა +11,9 გრადუსია.

იორის ალკვეთილი მდინარე იორის დაბლობზე მდებარეობს და გორაკებითა და მცირე ქედებითაა შემოსაზღვრული. ტერიტორია უამრავი მშრალი ხევითაა დასერილი. შემალღებული ადგილების სიმაღლე ზღვის დონიდან 150-დან 500 მეტრამდე მერყეობს.

აქაური არაერთგვაროვანი

ნიადაგები წარმოშობის, განვითარების და ფიზიკურ-ქიმიური შემადგენლობით ალუვიურ და ნემომპალა კარბონატული ტიპის ნიადაგებს მიეკუთვნება.

ალკვეთილის ტერიტორიაზე ჰიდროლოგიურ ქსელს მდინარე იორი და მისი შენაკადი - პატარა მდინარე ოლე ქმნის. იორის კალაპოტი კლაკნილია, ფსკერი - ქვიანი. მდინარე მდორედ მიედინება და ალკვეთილის ფარგლებში 10 ჰექტარის ფართობის დაჭაობებულ ტერიტორიას ქმნის.

რაიონის გეოლოგიურ აგებულებაში მონაწილეობენ ნეოგენისა და მეოთხეული ასაკის ნალექები. მათ შორის ყველაზე ძველია შუა მიოცენი—საყარაულოს ჰორიზონტი, რომელიც ძირითადად წარმოდგენილია მძლავრი კვარცარკოზული ქვიშებით, თიხებისა და მიკროკონგლომერატების შუა შრეებით. შემდეგ მოდის კონახურის ჰორიზონტი — წარმოდგენილი არაკარბონატული, თხელშრებრივი თიხებით. ამ წყებას თანხმობით მოსდევს თარხან-ჩოკრაკის ჰორიზონტი, რომელიც ძირითადად წარმოდგენილია მცირედ კარბონატული, მუქი რუხი, შოკოლადისფერი, თხელშრებრივი თიხებით და ქვიშაქვების შუაშრეებით. აღწერილ წყებას თანხმობით მოსდევს კონკისა და კარაგანის ჰორიზონტი, წარმოდგენილი ღია რუხი და რუხი ფერის შრებრივი თიხებით. წყებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს შრებრივ ქვიშაქვებს. კონკისა და კარაგანის წყებას მოსდევს ქვედა და შუა სარმატული ჰორიზონტები, ძირითადად წარმოდგენილი ღია მომწვანო, რუხი და მოყვითალო ფერის თიხებისა და მერგელების, ასევე ქვიშაქვების მორიგეობით. რაიონში ცნობილია სააგურე და საკრამიტე ნედლეულის მრავალი საბადო.

იორის ალკვეთილის ფლორა ძირითადად წარმოდგენილია ჭალის ტყით, რომელიც ძალზედ არის გამეჩხერებული. ამ ტყეს ძირითადად ხვალო და ოფი ქმნიან. უფრო დაბალი სიხშირით გვხვდება ფმატა ტირიფი, წნორი, ცრუაკაცია და პატარა

აკაციის ნარგავები

თელადუმა. ამ ხე-მცენარეთა უმეტესობა დაკნინებულია და მნიშვნელოვან ფართობზე კორომებს ვერ ქმნის. იორის აღკვეთილში ასევე გავრცელებულია ჭალაფშატა, იალღუნი და მაყვალი. იმ ადგილებში, სადაც იორი მცირე ჭაობებს ქნის გვხვდება ჭაობის მცენარეთა დაჯგუფებები და ჭაობისთვის დამახასიათებელი ბუჩქნარები.

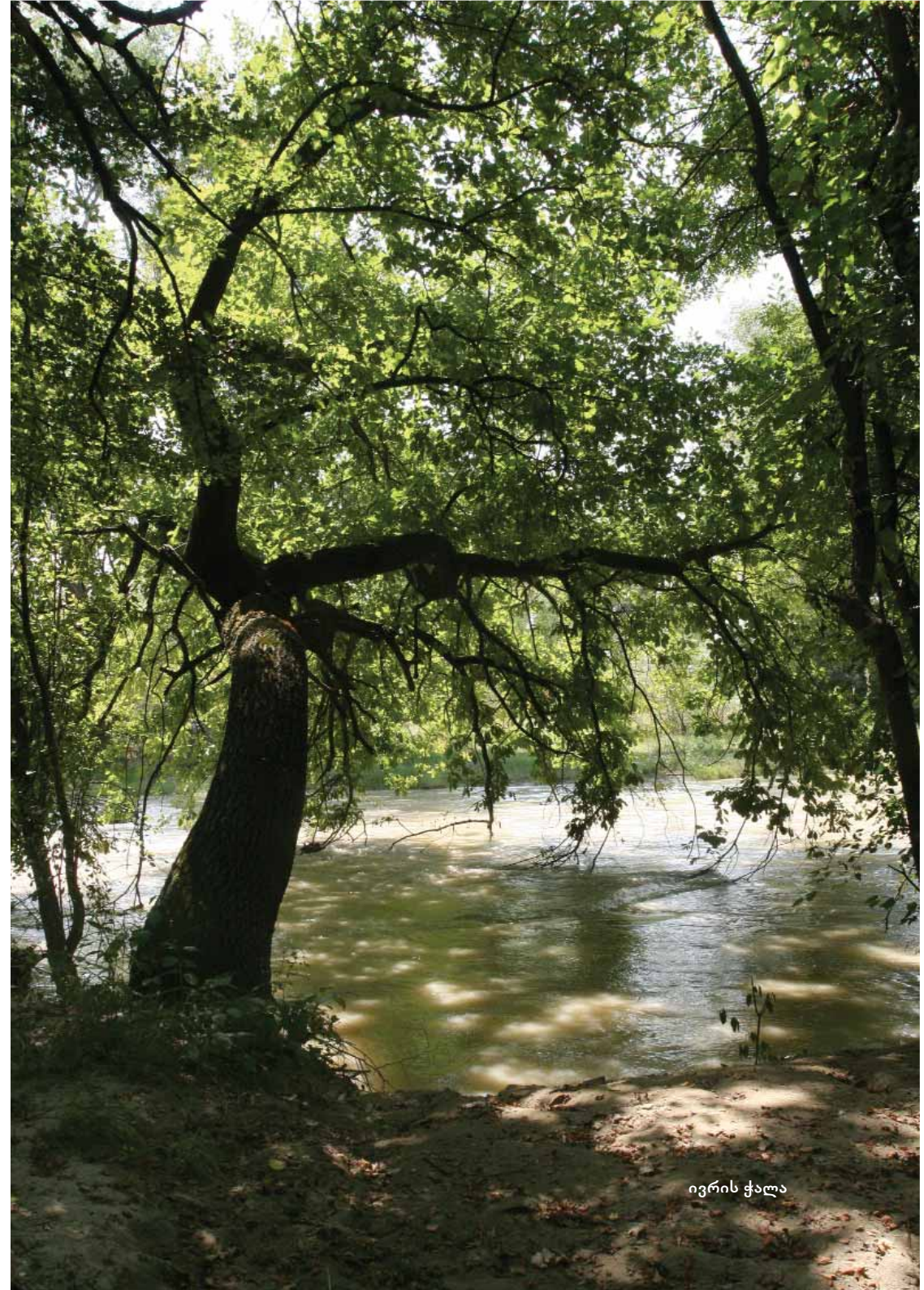
აღკვეთილის ტერიტორიაზე, განსაკუთრებით კი ჭალაში, საკმაო რაოდენობით ბუდობენ ქედანი, გვრიტი, შაშვი, მრავალი სახეობის პატარა ფრინველები. ფერდობებზე ბევრია კაკაბი, რომელთა კაკანი აღკვეთილში ყოფნისას გამუდმებით ისმის. მცირე რაოდენობით გავრცელებულია ხოხობიც. დურაჯთან შეხვედრა კი ძალზე დიდ იშვიათობას წარმოადგენს.

ქვეწარმავლებიდან იორის აღკვეთილში ქართული ხვლიკი, ხმელთაშუაზღვის კუ და გიურზა გვხვდება.

მსხვილი ძუძუმწოვრებიდან აღკვეთილის ბინადარი მელა, ტურა, კურდღელი, ლელიანის კატა, მგელი და გარეული ღორი არიან.

იორის აღკვეთილის მიმდებარე ტერიტორიაზე სუსტადაა განვითარებული კულტურული და ღვინის ტურიზმი. მომავალში ეკოლოგიურ, ეთნოლოგიურ და ფრინველებზე დაკვირვების ტურებს ამ ტერიტორიაზე საკმაოდ კარგი პერსპექტივა აქვს.

აღკვეთილის სიახლოვეს ნაკრძალის ადმინისტრაციასთან შეთანხმებით შესაძლოა ბანაკის მოწყობა. ასევე შესაძლებელია ღამის გათევა მახლობელ სოფლებში, რისი ორგანიზებაც წინასწარი შეთანხმებით ან ტურისტული სააგენტოს მეშვეობით მოხდება.

იორის ჭალა

კაცოზურის აღკვეთილი

კაცობურის სახელმწიფო სამონადირეო მეურნეობა 1964 წლიდან არსებობდა, ხოლო 1996 წელს მას კაცობურის ალკვეთილი ეწოდა. ალკვეთილის საერთო ფართობი 295 ჰექტარს შეადგენს. იგი თბილისიდან 300 კილომეტრში, აბაშის რაიონის სამხრეთ დასავლეთ ნაწილში მდებარეობს.

ალკვეთილის ტერიტორია ძირითადად ვაკეა — მისი მაქსიმალური სიმაღლე ზღვის დონიდან 40 მეტრს არ აღემატება. აქ ძირითადად გავრცელებულია ალუვიური თიხნარ-ქვიშნარი და მცირე ფართობებზე გვხვდება ნეშომპალა თიხნარ-სილნარი ნიადაგები.

კაცობურის ალკვეთილის ტერიტორიაზე მიედინება მდინარე რიონი. ამას გარდა, ალკვეთილის ჰიდროგრაფიული ქსელის მნიშვნელოვანი ნაწილია გრუნტის წყლები, რომელთა დონე ზოგ დგილას მიწის ზედაპირს უახლოვდება და ჭაობებს წარმოქმნის.

ჰავა კოლხეთის დაბლობისთვის დამახასიათებელია — წლიური საშუალო ტემპერატურა იანვარში არის მინიმუმ -4°C , მაქსიმალური კი $+22^{\circ}\text{C}$. წლიური ნალექების საერთო რაოდენობა შეადგენს 17757 მმ-ს.

წარსულში ამ ტერიტორიაზე ნამდვილი კოლხური ტყეები ყოფილა გავრცელებული. ამჟამად შემორჩენილია ამ ტყეთა ძლიერ სახემეცვლილი ნაშთები. ამჟამად, კაცობურის ალკვეთილში მცენარეულობის ძირითად ფონს მურყნარები ქმნიან, სადაც ძირითად ტყისშემქნელ სახეობასთან ასოცირებულია ლაფანი, იფანი და სხვ. ალკვეთილის ტყით დაფარულ ფართობებზე გვხვდება აგრეთვე თეთრი აკაცია, თხმელა, ტირიფი, პანტა, ტყემალი, ფშატი და ამორფა.

ფაუნის წარმომადგენლებიდან აქ გვხვდება გარეული ღორი, კურდღელი, ტურა, მაჩვი, გარეული კატა, ნავი, შველი, ხოხობი, ქედანი, იხვების რამდენიმე სახეობა, რუხი ყანჩა, სკვინჩა, მიმინო, ქორი და სხვა.

რიონისპირა ტყე

რიონისპირა ტყე

ანწლი

კინტრიშის ნაკრძალი

1959 წელს დაარსებული კინტრიშის ნაკრძალი აჭარაში, ქობულეთის რაიონში მდებარეობს თბილისიდან 360 კილომეტრში, მდინარე კინტრიშის თვალწარმტაც ხეობაში და სოფელ ცხემლოვანსა და ხინოს მთის შუაა მოქცეული. მანძილი ქობულეთიდან ნაკრძალამდე 20-25 კილომეტრია. ნაკრძალის შექმნა კოლხური ნაბლნარი და ნიფლნარი ტყეების და მათი მარადმწვანე რელიქტური ქვეტყის დაცვას, ასევე ადგილობრივი ფაუნის შენარჩუნებას ისახავდა მიზნად.

ნაკრძალი განლაგებულია ისტორიულ აჭარაში („აჭარის ქვეყანა“, „აჭარის ხეობა“, როგორც მას ძველ მატინანეებში მოიხსენებენ). ნაკრძალის მიმდებარე ტერიტორიაზე არსებულ დასახლებებში ქრისტიანობის ქადაგება ჯერ კიდევ პირველ საუკუნეში დაიწყო ანდრია მოციქულმა. მდინარე კინტრიშზე შემორჩენილია შუა საუკუნეების თალოვანი ხიდების ნანგრევები. ხოლო ნაკრძალის უშუალო სიახლოვეს მყოფი ისტორიული ძეგლებიდან აღსანიშნავია ნინოწმინდის ეკლესია სოფელ დიდვეკის მახლობლად, ელიას ციხე სოფელ აჭყვისთავთან და მამუკას ციხე სოფელ ალამბარის მახლობლად.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ამ ტერიტორიაზე კიდევ უფრო ძველი — ქრისტიანობამდელი ძეგლებიცაა აღმოჩენილი. მიკვლეულია ძველი წელთაღრიცხვის მესამე-მეორე ათასწლე-

ულების კოლხური ნამოსახლარები და რკინის საბადოების ნანგრევები. მდინარე კინტრიშის მარჯვენა ტერასაზე, სოფლების ხუცუბნისა და ქობულეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია ადრინდელი ნეოლითის კაჟისა და ობსიდინის იარაღი.

თავად კინტრიშის ნაკრძალი მდინარით შუაზე გაყოფილ ერთ მთლიან ტყიან მასივს წარმოადგენს. ნაკრძალის საერთო ფართობი, რომლის უდიდესი ნაწილი ტყითაა დაფარული 13893 ჰექტარია. ნაკრძალის სიგრძე 22-25 კილომეტრი, ხოლო სიგანე 8-10 კილომეტრია. კინტრიშის ნაკრძალის ქვემო საზღვარი ზღვის დონიდან 250-300 მეტრზე გადის, ხოლო ზედა ალპურ იალალებს ებჯინება.

კინტრიშის ნაკრძალი შავ ზღვას და აჭარა-იმერეთის მთათა სისტემას შორის არის მოქცეული. ეს მთები ზღვის ტენიან ჰაერს აკავებს და კინტრიშის უაღრესად ტენიან ჰავას განსაზღვრავს. მთელი წლის მანძილზე აქ თითქმის იმდენივე ნალექი მოდის (3000 მმ), რამდენიც აჭარის ზღვის სანაპიროზე. საქართველოს ყველაზე ტენიანი ადგილი, მტირალას მთაც სწორედ ნაკრძალის სიახლოვეს მდებარეობს. აგვისტოს საშუალო ტემპერატურა +24 გრადუსი, ხოლო იანვრის +4 გრადუსია.

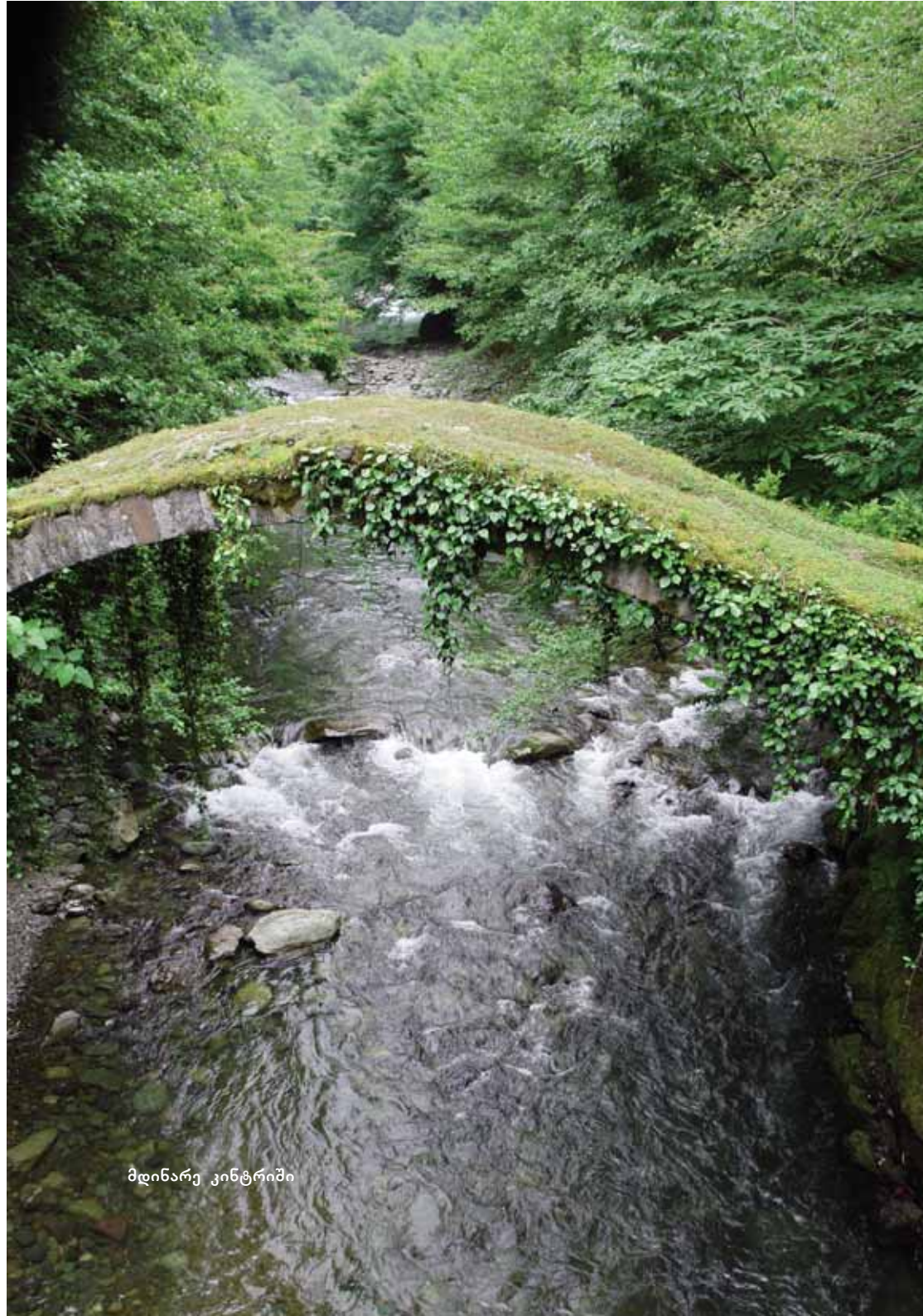
ნაკრძალის მთიანი რელიეფი ღრმა ხეობებითაა დასერილი. ნაკრძალის წყლის მთავარი არტერია — მდინარე კინტრიში სათავეს ხინოს მთიდან იღებს და კურორტ ქობულეთის სიახლოვეს შავ ზღვაში ჩაედინება. მისი საერთო სიგრძე 45 კილომეტრია. ნაკრძალის დანარჩენი მდინარეები და ლეღეები: ხეკნარა, პერანგა, მამედალი, დიდლეღე, მისანათის ლეღე (რომელზეც 30 მეტრიანი თვალწარმტაცი ჩანჩქერია), ბოლქვაძეების ლეღე და ჩრდილა (ორსაფეხურიანი 70 მეტრის სიმაღლე წყალგარდნილით) სწორედ კინტრიშის შენაკადებს წარმოადგენს. მაღლა მთებში 2200 მეტრის სიმაღლეზე განლაგებულია ორი პატარა ტბა — თბიყელი და სიძერძალი, რომელთა ფართობი 1,5 ჰექტარს არ აღემატება. აქედან პირველი ტბა უშუალოდ ნაკრძალის ტერიტორიაზეა განლაგებული, მეორე კი — მის საზღვრებს გარეთ. ჯუჯა ნიფლის

კინტრიშის მუხა

ხიდი მდ. კინტრიშზე

მდინარე კინტრიში

ხეებით გარშემორტყმული თბიკელი განსაკუთრებით ლამაზია.

კინტრიშის ფლორისთვის აჭარული ენდემების სიმრავლე, მდიდარი მარადმწვანე ქვეტყე და გვიმრების და ლიანების სიმრავლეა დამახასიათებელი. ნაკრძალის დენდროფლორა 102 სახეობას ითვლის. აქ 46 სახეობის ხის, 4 სახეობის ბუჩქის და ლიანების 8 სახეობის ნახვაა შესაძლებელი. აქაური რელიქტებია: პონტოური მუხა, მედვედევის არყი, შქეინგერისა, პონტოური უთხოვარი, კოლხური ჯონჯოლი, თავვისარა, კავკასიური ხურმა, ჩვეულებრივი ნაბლი. 7201 ჰექტარი აქ ნიფლნარ ტყეებს უკავიათ, 2912 — ნაბლნარებს, რცხილნარები 496 ჰექტარზე გვხვდება, მუხნარი — 389 ჰა, სოჭნარ-ნაძენარი — 140 ჰა, ცაცხენარი — 40 ჰა, თხილნარი — 33 ჰა, მურყნარი — 12 ჰა, აბზინები — 4 ჰა, წყავის რაყები 727 ჰა, პონტოური დეკის — 712, კავკასიური დეკის — 172 ჰა.

აჭარული კლიმატის თავისებურება კინტრიშის ხეობის მცენარეებზე თავისებურად აისახა. მაგალითად, ალუჩა ნაყოფს აქ ორჯერ — ზაფხულსა და ზამთარში იხსავს. კავკასიური მოცვი თითქმის ათ თვეს ინარჩუნებს ფოთლებს, ხოლო პონტური მუხა, რომელსაც მალლა მთაში ზამთრობით ფოთლები სცვივა, დაბალ სარტყელში პრაქტიკულად მარადმწვანე ხედ გვევლინება.

კინტრიშში ბოტანიკოსების განსაკუთრებულ ინტერესს მარადმწვანე შქერიანები — პონტოს როდოდენდრონის, კავკასიური დეკის, მოცვის, წყავის და იელის ბუჩქებია, რომლებიც მთებში ალპური და სუბალპური ზონების საზღვართან იზრდება, არყნარების და პონტოს მუხების ქვეშ. შქერიანები ხშირი და გაუვალი ბუჩქნარებია, რომელთა შემადგენელი მცენარეთა ნაწილი მარადმწვანეა, ნაწილს კი სეზონურად სცვივა ფოთოლი. კინტრიშში შქერიანებს დაახლოებით 1611 ჰექტარი უჭირავს და ისევე როგორც სხვაგან, ნიადაგის და წყლის დამცველ ფუნქციას ასრულებს და განსაკუთრებულად ლამაზ პეიზაჟებს ქმნის.

ნაკრძალის მდინარეები და ხეხეები მდიდარია კალმანით. მდინარე კინტრიშის ქვემო დინებაში ხშირად შეხვდებით შამაიას და საზანს. ამბობენ, რომ ადრე კინტრიშს შავი ზღვიდან საქვირითოდ ხშირად სტუმრობდა ორაგული.

ამფიბიებიდან ნაკრძალში კავკასიური სალამანდრა, მცირეაზიური ტრიტონი, ჩვეულებრივი გომბეშო, ვასაკა, მცირეაზიური და ტბის ბაყაყები გვხვდება. კინტრიშში გვხვდება სამი სახის ხვლიკი და გველის რამდენიმე სახეობა. ესენია: ჩვეულებრივი და წყლის ანკარები, სპილენძა გველი და კავკასიური გველგესლა.

ნაკრძალის ორნითოფაუნა საკმაოდ მდიდარია მტაცებელი

ფრინველებით. აქ აღრიცხულია ჩია არწივი, კაკაჩა, ქორი, მიმინო, მარჯანი, ჩვეულებრივი კირკიტა, აგრეთვე ღამის მტაცებლები: ზარნაშო, წყრომი და ჭოტი. სხვა ფრინველებიდან კინტრიშში ბუდობს ოფოფი, კოდალა, ყორანი, შაშვი, მოლალური და აგრეთვე ისეთი იშვიათი ფრინველები როგორებიცაა: კავკასიური როჭო და კასპიური შურთხი.

მცირე ძუძუმწოვრებიდან კინტრიშის ხეობის მკვიდრები არიან: თხუნელა, სინდიოფალა, კავკასიური (სპარსული) ციყვი, კურდღელი, მელა, მაჩვი, ტყის კატა. კარგად არ არის შესწავლილი ნაკრძალში წავის პოპულაცია, თუმცა ეს ცხოველი ადრე არაერთხელ უნახავთ ხეობაში.

ჩლიქოსნებიდან ნაკრძალის ტყეებში ბინადრობს შველი, უფრო მაღლა კი ალპური და სუბალპური სარტყლების საზღვარზე არჩვი. წარსულ წლებში შეინიშნებოდა ჩაქვის რაიონიდან გარეული ღორების შემოსვლაც.

მტაცებლებიდან ნაკრძალში მურა დათვი ბინადრობს, რომლის პოპულაცია საკმაოდ სტაბილურია. ნაკრძალში და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე ძალზე იშვიათად შეინიშნება მგლის ან ფოცხვერის გამოჩენა.

კინტრიშის ნაკრძალს საკმაოდ კარგი ტურისტული პოტენციალი გააჩნია. ის სულ რაღაც ოციოდე კილომეტრზეა განლაგებული კურორტ ქობულეთიდან, სადაც მრავალრიცხოვანი სასტუმროები, რესტორნები და ოჯახური სასტუმროები არსებობს. ქობულეთიდან შესაძლებელია ნაკრძალში სანყალოსნო, ეთნოლოგიური, ეკოლოგიური და ფრინველებზე დაკვირვების ტურების მოწყობა.

თუმცა, ამ მიმართულებით ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი.

კოლხეთის
ეროვნული პარკი

საქართველოსთვის კოლხეთი უბრალო გეოგრაფიული ადგილი არ არის. კოლხიდა, ეგრისი, ლაზიკა — სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა ხალხის მატთანეებში ამ სახელებით მოხსენიებული ტერიტორია საქართველოს კულტურისა და სახელმწიფოებრიობის აკვანია. ნეოლითის ხანიდან ადამიანის მიერ უკვე კარგად ათვისებულ კოლხეთში არქეოლოგიური არტეფაქტებით მდიდარი ბრინჯაოს ხანის არაერთი ძეგლია აღმოჩენილი. ძველი ნელთაღრიცხვის მეორე ათასწლეულის ბოლოს სწორედ აქ შეიქმნა ქართველურ ტომთა ერთ-ერთი პირველი სახელმწიფო და აქვე მოიჭრა პირველი ქართული ფულიც — კოლხური თეთრი.

კოლხეთის დაბლობში მრავლადაა ქრისტიანული თუ ქრისტიანობამდელი ძეგლები და ნამოსახლარები. ადამიანი აქ უხსოვარი დროიდან ცხოვრობდა და დღესაც ცხოვრობს. შავი ზღვის სანაპირო ზოლი, თავისი პორტებითა და კურორტებით, კოლხეთის დაბლობს დასავლეთიდან გასდევს და ჩვენი ქვეყნისთვის ამ ტერიტორიის მნიშვნელობას ფასდაუდებელს ხდის, მაგრამ კოლხეთს კიდევ აქვს ერთი სიმდიდრე, რომელიც, როგორც აღმოჩნდა, მას მსოფლიო მნიშვნელობას ანიჭებს. ეს ჭაობებია — ჭარბტენიანი ნიადაგები, რომელთაც დაბლობის მნიშვნელოვანი ნაწილი უკავია, რომლებზეც ადამიანს არასოდეს უცხოვრია და რომელიც მხოლოდ ამ თავისებურ ეკოსისტემას შეგუებულ ნადირფრინველთა საბინადროდაა ვარგისი.

ადამიანი საუკუნეების მანძილზე ცხოვრობდა ჭაობის

მდინარე ფიჩორი

სიახლოვეს. ჭაობებში ნადირობდა და მოიპოვებდა სათბობ თუ საშენ მასალას - ტორფსა და ხე-ტყეს, მაგრამ ვერაფრით უშინაურდებოდა ჭაობს, რომელიც მის მიერ მუდამ აღიქმებოდა მტრულ და იდუმალ გარემოდ, მალარიის და მრავალი სხვა დაავადების ბუდედ, რომელთან მეზობლობა მხოლოდ აუცილებლობით იყო გამოწვეული. მსგავსმა დამოკიდებულებამ საბჭოთა კავშირში — ტოტალიტარულ სახელმწიფოში, რომელშიც სხვა მრავალ პარადოქსულ და უმსგავსო იდეასთან ერთად, დეკლარირებული ბუნებასთან ბრძოლა და სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებისთვის ან კიდევ უფრო მასშტაბური პროექტებისთვის მიწის დატაცება იდეოლოგიის რანგში იქნა აყვანილი. ჭაობები, თავისი განუმეორებელი და ყველა დანარჩენი ჰაბიტატისგან განსხვავებული ფლორითა და ფაუნით, რეალური საფრთხის ქვეშ დააყენა. გამონაკლისი არც საქართველო ყოფილა. მით უმეტეს, რომ სამეგრელოს მოსახლეობას ჭაობებთან საკუთარი ანგარიში ჰქონდა. მეცხრამეტე საუკუნეში, სამედიცინო პრეპარატ ხინინის („ქინა-ქინას“) გამოგონებამდე, ჭაობების სიახლოვეს მცხოვრები ხალხისთვის მალარია უდიდესი უბედურება იყო. კოლო ანოფელისის მიერ გავრცელებული ეს დაავადება ყოველწლიურად მრავალი ადამიანის სიცოცხლეს იწირავდა.

გასაბჭოების პირველივე წლებიდან დაიწყო კოლხეთის ჭაობების დაშრობის დიდი პროგრამა, რომელშიც უამრავი ადამიანი და უზარმაზარი რაოდენობის ტექნიკა ჩაერთო. კოლექტივიზაციის პერიოდში კოლხეთის ჭაობების დიდი ნაწილი სამუდამოდ იქცა საძოვრად თუ სახნავ-სათეს სავარგულად.

საბედნიეროდ, მაინც გამოჩნდნენ ადამიანები, რომელთაც კარგად ესმოდათ ჭარბტენიანი ეკოსისტემების მნიშვნელობა, მით უმეტეს, ისეთი იშვიათის, როგორიც კოლხეთის დაბლობში გვხვდება. ასეთი გონიერი ადამიანების დაჟინებული მოთხოვნით მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, 1947 წელს, დაარსდა კოლხეთის სახელმწიფო ნაკრძალი და ამ ფაქტმა მდინარეების რიონსა და ფიჩორს

დიდი ჩვამა

შორის არსებულ 500 ჰექტარი ჭაობისა და დაჭაობებული ტყის მნიშვნელობას გაუსვა ხაზი და ეს არცთუ ისე ვრცელი ტერიტორია სახელმწიფოს დაცვის ქვეშ მოაქცია.

კოლხეთის ჭაობები პირველ რიგში, თავის რელიქტური წარმოშობითაა მნიშვნელოვანი. ეს დაბლობი ნაშთია დღემდე შემორჩენილი იმ ტროპიკული და სუბტროპიკული ლანდშაფტისა, დაახლოებით 10 მილიონი წლის წინ, კაინოზოურ ხანაში მთელ ევრაზიის კონტინენტზე უწყვეტ ზოლად რომ იყო გადაჭიმული. გამყინვარების მეოთხეული პერიოდი დაახლოებით 10 000 წლის წინ დასრულდა, მაგრამ იმ დროიდან, როდესაც უზარმაზარ მყინვარებს მთელი ჩრდილოეთ ევროპა ჰქონდა დაფარული და მათ სამხრეთისკენ შემოჭრას მხოლოდ კავკასიონის ქედი აკავებდა, კოლხეთს შემორჩა მცენარეები, რომელიც დღეს მხოლოდ შორეული ჩრდილოეთის ტუნდრისა და ტაიგის ჭაობიანი ეკოსისტემებისთვისაა დამახასიათებელი.

კოლხეთის დაბლობს სხვა საერთაშორისო მნიშვნელობაც აქვს. ამ ტერიტორიაზე ფრინველების ყოველწლიური მიგრაციის მარშრუტი გადის. შემოდგომით ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ, ხოლო გაზაფხულზე თბილი ქვეყნებიდან თავიანთი ბუდობის ადგილებისკენ დაძრული მილიონობით ფრინველისთვის, რომლებიც შავი ზღვის სანაპიროს მიუყვებიან, დაუსახლებელი ჭაობები დასვენების და შორეულ გადაფრენებს შორის სულის მოთქმის იდეალური ადგილია, ხოლო მრავალი სახეობის ფრთოსანისთვის კოლხეთი გამოსაზამთრებელ ადგილს წარმოადგენს. უფრო სამხრეთით წასვლა მათ აღარ სჭირდებათ. აქაურ ჭაობებში ზამთრის გადატანისთვის საჭირო ყველა პირობაა.

კოლხეთის დაბლობი საერთაშორისო ყურადღების ცენტრში პირველად 1996 წელს მოექცა, როდესაც საქართველო საერთაშორისო მნიშვნელობის ჭარბტენიანი, განსაკუთრებით — წყლის ფრინველთა საბინადროდ ვარგისი ტერიტორიების შესახებ არსებულ რამსარის კონვენციას შეუერთდა.

ამ მოვლენის ლოგიკური გაგრძელება იყო 1998 წელს მიღებული კანონი კოლხეთის დაცული ტერიტორიების შესახებ, ხოლო 2000 წლიდან კოლხეთის ეროვნულმა პარკმა სრულმასშტაბიანი ფუნქციონირება დაიწყო.

კოლხეთის ეროვნულ პარკი არ არის მონოლითური წარმონაქმნი და ის წყვეტილი ტერიტორიებისგან (უბნებისგან) შედგება. პარკი იყოფა ანაკლია-ჭურიის (მდინარეების ჭურიისა და ხობისწყლის ხეობების ზღვისპირა მონაკვეთებს შორის), ნაბადასა (მდინარეების

მელოტები და წითელწისკარტა გედები

ხობისწყლის და რიონის ხეობების დასავლეთ მონაკვეთებს შორის) და იმნათის (მდინარეების რიონის და სუფსის ხეობების დასავლეთ მონაკვეთებს შორის) ბუნებრივ გეოგრაფიულ უბნებად. ეს ის ადგილებია, სადაც ჭარბტენიანი ეკოსისტემები ყველაზე უკეთ არის შემორჩენილი. ამას გარდა, ეროვნულ პარკში შედის მდინარეების რიონსა და ჭურიის შესართავებს შორის მდებარე ზღვის აკვატორია. ანაკლია-ჭურიის უბნის ფართობი შეადგენს 13 713 ჰექტარს; ნაბადასის უბნის სიდიდე 10 697 ჰექტარია, ხოლო იმნათის უბნის — 19 903 ჰექტარი. სულ ეროვნული პარკის სახმელეთო ფართობის სიდიდე 28 571, ხოლო ზღვის აკვატორიის — 15 742 ჰექტარია.

ეროვნული პარკის უბნები ხუთი ადმინისტრაციული რაიონის — ზუგდიდის, ხობის, სენაკის, აბაშის და ლანჩხუთის ტერიტორიაზეა განლაგებული და საქართველოს ორი ისტორიული მხარის — სამეგრელოსა და გურიის ნაწილია.

უკონტროლო თევზჭერამ შავი ზღვის აკვატორიაში ძალიან შეამცირა თევზის რაოდენობა, ხოლო იქ გავრცელებული დელფინის სამი სახეობიდან ორი გადაშენების პირას მიიყვანა. პალიასტომის ტბაზე, რომელიც დღეს უკვე ეროვნული პარკის შემადგენლობაშია, ბრაკონიერული გზით ყოველდღიურად 20 ტონამდე თევზი მოიპოვებოდა.

ჭაობის უნიკალურ ტყეებში რეგულარულად მიდიოდა ხის ჭრა,

როგორც პირადი სარგებლობისთვის, ასევე მერქნის რეალიზაციისთვის. მოჭრილი ხეების გატანა ხდებოდა როგორც მანქანებით, ასევე სანაოსნო საშუალებებით. ნადგურდებოდა ჭაობის ეკოსისტემის იშვიათი ხეები და მთლიანი ტყეები. უკანონო ჩეხვით მიყენებული ზარალი მით უფრო დიდია, იმის გამო, რომ, როგორც წესი, ასეთი ტყეები თავის პირველადი ფორმით აღდგენას ვეღარ ახერხებს და მათ ადგილს კოლხეთის დაბლობის დომინანტი, ჭარბტენიან ტერიტორიებს საუკეთესოდ შეგუებული და სწრაფად-მზარდი მურყნის კორომები იკავებს.

შემოდგომა-ზამთრის პერიოდში, როდესაც კოლხეთის დაბლობი გადამფრენი ფრინველით ივსება, ხდებოდა ამ ფრინველების მოპოვება ისეთი მეთოდებით, რომელსაც არათუ ნადირობას, ბრაკონიერობასაც კი ძნელად დავარქმევთ. ბადეებით, პროჟექტორებით, მოტორიზებული საშუალებებით შეიარაღებული „მონადირეები“ ათასობით მწყერს, ტყის ქათამს, იხვს და კიდევ მრავალი სახეობის ფრინველს ანადგურებდნენ.

ბრაკონიერობასთან ბრძოლისთვის ეროვნულ პარკში ყველა საჭირო ზომას მიღებული, მაგრამ ეს პრობლამა ალბათ კიდევ არაერთხელ შეგვახსენებს თავს. მით უფრო, რომ პარკსა და მის მოსაზღვრე ტერიტორიაზე მცხოვრებ ადამიანთა ნაწილისთვის ნადირობა და განსაკუთრებით — თევზაობა, არა გართობის ან გამდიდრების საშუალებაა, არამედ სარჩო-საბადებლის მოპოვების კარგად ნაცადი, ტრადიციული გზაა.

კოლხეთის ეროვნული პარკის სიმაღლე ზღვის დონიდან ხუთ მეტრს არ აღემატება. ამ ტერიტორიაზე რამდენიმე წყალუხვი

მდინარე — ენგური, ხობისწყალი, სუფსა და რიონი მიედინება. წყალდიდობების დროს ამ მდინარეებს თან მოაქვთ თითქმის მთელი დასავლეთ საქართველოს მთებზე, მინდვრებზე და ტყეებზე მოსული ნალექი, წყლის უზარმაზარი ენერჯით მორღვეული ნიადაგი და მცენარეები. ვაკეზე გამოსული ბობოქარი მდინარეები კარგავენ ენერჯიას, ჭაობები ბუნებრივი ღრუბლის მსგავსად ისრუტავენ წყალდიდობის დროს მოვარდნილ წყალს და ახლომდებარე დასახლებებს თუ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებს დატბორვისაგან იცავენ. მდინარეების ჩამოტანილ ნაშალ ნიადაგსა და ორგანულ მასას კი წყლის შენელებული ნაკადი ტყის გრუნტზე განაფენს და ლექავს. პერიოდული წყალდიდობები გამუდმებით აშენებს ნიადაგს და ტყის მცენარეულობას ანოყიერებს. წყალდიდობები რომ არ ყოფილიყო, არც კოლხეთის დაბლობის მცენარეულ საფარს ექნებოდა ის სახე და მრავალფეროვნება, რომელიც დღეს აქვს.

თუკი სუფსა და რიონი, თავის მრავალრიცხოვანი, წყალუხვი შენაკადებით ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე გამავალი მდინარეებია, კოლხეთში შეხვდებით სხვა სახის მდინარეებსაც, რომლებიც სათავეებს კავკასიონის ან გურიის მთებიდან როდი იღებენ — მალთაყვის, ჭურის, დედაბერას და ციას სათავეები აქაურ ჭაობებშია. ამ არცთუ ისე გრძელ, მაგრამ საკმაოდ წყალუხვ მდინარეებს ათასწლეულების მანძილზე ჭაობებში საკუთარი გზა, საკუთარი კალაპოტი მოუნახავთ და დღეს რელიქტური ჭალის ტყეების გავლით, მდორედ, ხვეულად მიედინებიან შავი ზღვისაკენ.

კოლხეთის დაბლობის ჰიდროგრაფიული ქსელის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი ტორფიანი ჭაობებია. ყველა ის ადგილი, სადაც დაჭაობების პროცესი ყველაზე ინტენსიურად მიმდინარეობს, დღეს უკვე დაცული ტერიტორიების საზღვრებშია მოქცეული. ანაკლიის, ჭურის, ნაბადას, მალთაყვას, ფიჩორის, იმნათის და გრიგოლეთის ჭაობების იდეალურად ბრტყელი ზედაპირი წყლების დრენაჟს აფერხებს, რაც ჭარბი ატმოსფერული ნალექების პირობებში ხმელეთის ზედაპირის ძლიერ დანესტიანებას და, შესაბამისად, დაჭაობებას იწვევს. ამ ტერიტორიებს გრუნტის და ზედაპირული წყლების რეგულაციის და ფილტრაციის უნარი აქვთ, რაც ძალზე მნიშვნელოვანს ხდის მათ გარემოსდაცვით ფუნქციას. ჭაობების ზედაპირებზე წარმოქმნილია ტორფის სქელი ფენა, რომელიც ფოთის მახლობლად, იმნათის მიდამოებში, 10-12 მეტრსაც კი აღწევს. ტორფნარები ერთმანეთზე დადებულ გუმბათოვანი ფორმის სწორედ იმ ტიპის ხავსიანი მცენა-

მეკენჭია

რეებისგან შედგება, მხოლოდ ჩრდილოეთის ქვეყნებისთვის რომაა დამახასიათებელი და იმ განედზე, სადაც საქართველო მდებარეობს, მეტად იშვიათად გვხვდება.

კოლხეთის ეროვნული პარკის ნამდვილი მშვენიერება პალიასტომის ტბაა, რომელიც რამდენიმე ათასი წლის წინ შავი ზღვის ყურე იყო. საუკუნეების მანძილზე ზღვის ტალღების მიერ სანაპიროს გასწვრივ გადაადგილებულმა ქვიშის დიუნებმა ლაგუნა ზღვის მარილიან წყალს მოსწყვიტა, ხოლო მდინარე ფიჩორიდან პალიასტომში ჩადინებულმა სუფთა წყალმა ტბა გაამტკნარა და წყლის უხერხემლოებითა და პლანქტონით მდიდარ, სამი მეტრის სიღრმის ბუნებრივ წყალსატევში თევზის მრავალი სახეობისთვის იდეალური საარსებო გარემო შეიქმნა.

მეოცე საუკუნის ოციან წლებში ადამიანი პალიასტომის ეკოსისტემასაც მისწვდა და როგორც სჩვეოდა, გაუაზრებლად და მოსალოდნელ შედეგებზე დაუფიქრებლად დააზიანა. ამ დროს გაჭრილი არხით ტბის ზღვასთან ხელოვნურად დაკავშირება მოხდა, რამაც პალიასტომის წყლის დამლაშება და მასში თევზის რაოდენობის მკვეთრი შემცირება გამოიწვია.

მეოცე საუკუნეში ბუნებაზე გახორციელებული ყველა ძალადობრივი ქმედების მიუხედავად, პალიასტომის ტბა დღესაც ჯერ კიდევ მდიდარია თევზით, ისევე როგორც მისი შემოგარენი ჭაობები და ტყეები — მთელი კოლხეთის დაბლობია მდიდარი ფლორისტული სასნაულებით და ფაუნის ნაირგვარი ნიმუშებით, რომელთა ხილვაც ბუნების მოყვარულებს დიდ სიხარულის ანიჭებს.

კოლხეთის ეროვნული პარკის ტერიტორიები, უპირველეს ყოვლისა, ბოტანიკური თვალსაზრისით არის საინტერესო. აქ დღემდე შემორჩენილია ფლორისტული შედგენილობით საკმაოდ მრავალფეროვანი, რელიქტური და ენდემური სახეობებით მდიდარი ფიტოცენოზების კომპლექსები — ჭაობების, დაჭაობებული ტყეებისა და ზღვის სანაპიროს გასწვრივ მდებარე ქვიშიანი დიუნების მცენარეული დაჯგუფებები.

მზით გამთბარ და ზღვის წყლით დამლაშებულ ქვიშიან დიუნებზე, კოლხეთის სხვა ტერიტორიებისგან მკვეთრად განსხვავებული მცენარეთა ჯგუფები ხარობს. რძიანა, ლურჯი ნარი, კოლხური ისლი, იმერული მანაქი, გლერტა, ზღვისპირა დედა ფუტკარა, ქოთანა, ძეძვი, კუნელი, ქაცვი — ყველა ეს ერთმანეთისგან განსხვავებული მცენარე ვიწრო სანაპირო ზოლში დაუმაგრებლ და ნახევრადდამაგრებულ ქვიშებზე იზრდება. მარ-

ილიან დიუნებში გავრცელებული ორი სახეობა — ყვითელი ყაყაჩურა და ზღვის შროშანი კი გადაშენების პირას მისული მცენარეთა სტატუსით წითელ წიგნშია შეტანილი.

დაცულ ტერიტორიებზე მდებარე ტბების და ჭაობის მდინარეების გასწვრივ, აგრეთვე, ძლიერ დანესტიანებულ ადგილებში, გავრცელებულია ისეთი მცენარეები, როგორცაა: თეთრი და ყვითელი დუმფარა, წყლის კაკალი და ლემნა. ხოლო ტორფიან ჭაობებში, ტუნდრისმაგვარ ჩრდილოურ სახეობებთან ერთად, სამეფო გვიმრა და იმერული ისლი გვხვდება.

ტორფიანი ჭაობების პერიფერიულ ზოლში და ჭაობის მდინარეთა ხეობების გასწვრივ აღმოცენებულ დაჭაობებულ ტყეებში დაახლოებით 9-10 მეტრის სიმაღლე კოლხურ-ჰირკანული მურყანი დომინირებს. სამწუხაროდ, დღეს მის კორომებს იშვიათად თუ გამოერევა ლაფანი, იმერული მუხა ან ნეკერჩხალი. აქაურობის მასიურ გარეხვამდე მურყნის ხეები ამ ტყის მხლოდ მეორე იარუსი იყო, ხოლო პირველ იარუსს 25-30 მეტრის სიმაღლე წიფელი, ნეკერჩხალი, იფანი და რცხილა ქმნიდნენ. და მაინც, თუკი

კოლხეთის ჭაობის მდინარე ფიჩორზე ან ჭურიაზე ნავით მოგზაურობთ, ის ტყის მასივიც კი, რაც დღემდე შემორჩა, სუროებით, ლიანებით და ეკალ ლიჯით, თავისი ქვეტყით — გაუვალ კედლად აღმათული ბზის ბუჩქნარით, იელით, შქერით, თავვისსარათი, ბაძგითა და ძმერხლით სამხრეთ ამერიკული, გაუვალ ჯუნგლების ასოციაციას გიქმნით. გზად დანახული აქაური ველური ბინადრები კი ამ ასოციაციას უფრო ამძაფრებს და შთაბეჭდილებას უფრო ძლიერს ქმნის. მზეს ეფიცხებიან წყლიდან ამოშვერილ ხის მორებზე მოკალათებული ჭაობის კუები და წყლის ანკარა გველები, წყლის პატარა ქათამურები წყალზე ფრთების დგაფუნით იმალებიან ლელიანში, ხიდან ხეზე ფრინდებიან დამფრთხალი მტაცებლები

და ყანჩები, თქვენს კატარლას კი წინ, თითქოს თამაშ-თამაშით, ფრთების მისთვის დამახასიათებელი მოქნევით, გამოცდილი მეთევზე — პატარა და სწრაფი, გასაოცრად ლურჯი ალკუნი მიუძღვის.

კოლხეთის ეროვნული პარკის ბინადარ ცოცხალ არსებათაგან ადამიანი ყველაზე ადვილად სწორედ ფრინველებს ხედავს. მათი ნახვა ყოველ ფეხის ნაბიჯზე შეიძლება და რადგან კოლხეთის დაბლობზე გადამფრენ ფრინველთა ევრაზია-აფრიკის სამიგრაციო მარშრუტი გადის, პარკში არა მხოლოდ მობუდარ, არამედ შორეულ მოგზაურობაში დაძრულ ფრინველთა უზარმაზარ გუნდებს შეხვდებით.

ოქტომბრის თვეში აქ სამხრეთისკენ შავი ზღვის სანაპიროს გასწვრივ დაძრულ ტაცებლებზე დაკვირვებაა შესაძლებელი. სხვადასხვა სიმაღლეზე და სხვადასხვა სისწრაფით ჰაერში მოლივლივე კაკაჩები, ძერები, კირკიტები, მარჯნები, შევარდნები, ძელქორები, კრაზანაჭამია, თეთრკუდა, ველის და ბექობის არწივები სამხრეთისკენ მიუყვებიან ზღვის ნაპირს. მდინარეების ზღვასთან შესართავებში შეიძლება გადამფრენი შაკის თევზზე ნადირობაც ნახოთ. ამ მტაცებელს განუმეორებელი, თითქოს ტეხილი ფრთების ფორმით იცნობთ. შაკი მდინარეებში და ხანაც პირდაპირ ზღვაში წინ გაშლილი კლანჭებით ესხმის თევზს და თუ გაუმართლებს, ჰაერში უკვე მძიმე-მძიმედ, სასიკვდილო მარწუხებში მოქცეულ ბრტყელშუბლასთან ან კეფალთან ერთად იწევა. უფრო მსხვილ თევზზე მონადირის — თეთრკუდა არწივისთვის (თეთრკუდა ფსოვი) კოლხეთი მშობლიურ ალაგს წარმოადგენს. აქაური ჭაობის ტყეები ამ იშვიათი ფრინველის საბუდარია.

ზღვის ნაპირთან ტალღების მოტანილი მოლუსკების და სხვა უხერხემლოების ძიებაში მალალ ფეხებზე შემდგარი სწრაფი მექვიშიები დარბიან. მათ უკან კი ზღვაში სხვადასხვა სახეობის თოლიები და თევზიკლაპიები ნადირობენ.

ზამთარში ჩრდილოეთიდან იხვების, ბატების და გედების გუნდები მოფრინავენ. ზამთრის უამინდო დღეებში, როდესაც სანაპირო ქვიშის დიუნებში ქარი ღმუის, ზღვის თავზე მოქუფრულ ცას ჰორიზონტის მთელს სიგრძეზე გაჭიმული ჩვამების უზარმაზარი გუნდები ეპატრონებიან. ნაპირიდან მოშორებით შავი ზღვის თითქოს ჩაბნელებულ ტალღებზეც ეს შავი ფრინველები ათასობით სხედან, ნაპირთან უფრო ახლოს კი წყალზე, შედარებით მომცრო ტანის, თითქოს ტალღებისგან ჩასაყლაპად განწირული კოკონები ირწევიან.

წითელწიქარა გედები

კოლხეთის ტბები და ჭაობები საკმაოდ მდიდარია მოზუდარი წყლის და ჭაობის ფრინველით, მაგრამ ზამთრის პირზე და ზამთარში მათი რაოდენობა მნიშვნელოვნად მატულობს. ტყე და ბუჩქნარი ჟანგისფერი ტყის ქათმებით, ჭაობები კი — მათი ნათესავი ჭოვილოებით და გრძელ, კაუჭნისკარტა კრონშენკებით ივსება, წყლის სარკული ზედაპირი მელოტებით, სხვადასხვა სახეობის იხვებით და კოკონებითაა გადატვირთული. შავი მელოტები და კოკონები ნაპირის სიახლოვეს სხედან, უფრო მოშორებით კი ჩვეულებრივი და ყვინთია იხვები, ქოჩორები, მომცრო ტანის იხვინჯები და ლამაზი შეფერილობის, შედარებით მსხვილი წითელი იხვები ცურავენ. წყლის ფრთოსანთა ამ სიუხვეში უფრო დიდი ზომის თეთრშუბლა ბატებს შორიდანვე გამოარჩევთ. მაგრამ კოლხეთში მათზე გაცილებით დიდი და იშვიათი ფრინველები — სისინა და მყივანა გედი, ხუჭუჭა ვარხვი და დიდი მყივანი არწივი იზამთრებს.

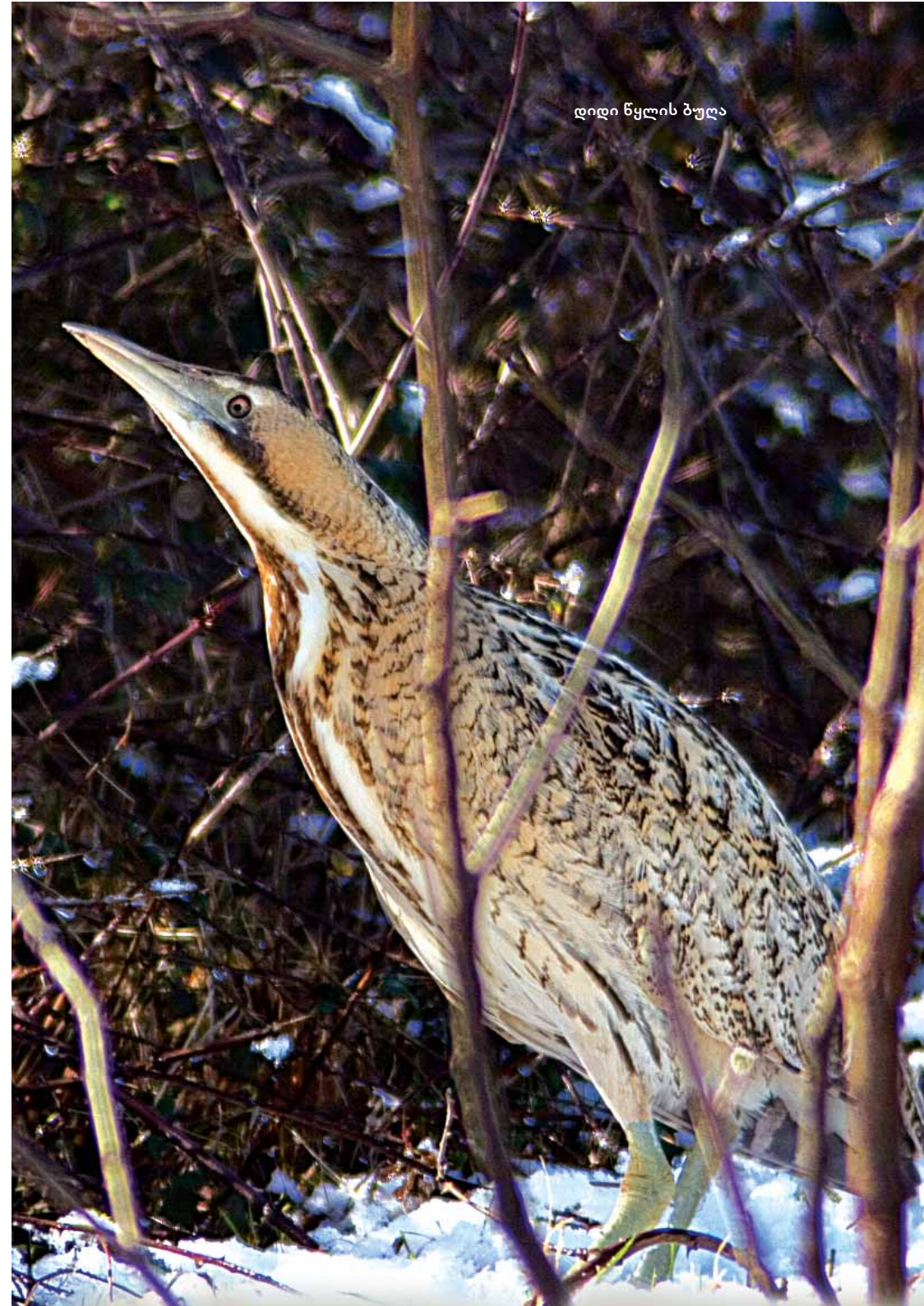
კოლხეთის დაბლობზე ქარცი ყანჩის, თეთრი და შავი ყარყატების ხილვაც შეიძლება. კოლხეთის ჭარბტენიან ტერიტორიებს საბინადროდ სულ 194 სახეობის ფრინველი იყენებს და ძალიან სამწუხაროა, რომ ამ მრავალსახეობაში უკვე ძნელად თუ შეხვდებით ხოხობს — ულამაზეს ფრთოსანს, რომლის არსებობაც ძველმა მსოფლიომ ოდესღაც კოლხეთში ჩამოსული ბერძენი ზღაგაოსნებისგან შეიტყო. ხოხობის ლათინური დასახელება — *Fazianus colchicus* — არქაული ქართული ტოპონიმებისგან — ფაზისისა და კოლხეთისგან შედგება. დღეს კი თავად კოლხეთის ტყეებში და გაუვალ ბარდებში, რომელიც ხოხობისთვის იდეალურ საცხოვრებელ ადგილს წარმოადგენს, უკვე იშვიათად თუ შეხვდებით კოლხურ ხოხობს — საქართველოს ფაუნის სიამაყესა და მშვენებას. ეს მძიმე დანაკლისი წლების მანძილზე დაუსჯელად წარმოებული ბრაკონიერობის შედეგია.

მსხვილი ძუძუმწოვრებიდან კოლხეთის ჭაობიან ჭალებს, ტყეებსა და ბარდებს, ყველაზე უკეთ ტურა და გარეული ღორი არიან შეგუებულნი. ბრაკონიერობის შედეგად ღორის პოპულაცია საკმაოდ შემცირებული, მაგრამ აღდგენადია. ტურების ღამეულ კვილსა და გადაძახილს კი ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე პრაქტიკულად ყველგან გაიგონებთ.

პარკის ტერიტორიაზე ცხოვრობს შველიც. თევზით მდიდარ კოლხეთში ნამდვილად ბინადრობს წავი, მაგრამ მისი პოპულაცია კარგად შესწავლილი არ არის და, შესაბამისად, არც ამ ცხოველის რაოდენობაზე არსებობს ზუსტი ინფორმაცია.

კოლხეთის ბინადარი ამფიბიებიდან ყურადღებას ვასაკა და

დიდი წყლის ბულა

ტბორის ბაყაყი და ორი სახეობის — ჩვეულებრივი და მცირეაზიური ტრიტონი იპყრობს. ქვეწარმავლებიდან აქ წყლის ანკარა, ესკულაპის მცურავი და ქაობის კუა გავრცელებული.

კოლხეთის ეროვნული პარკს, რომელიც ზღვის აკვატორიასაც მოიცავს, მრავალფეროვანი იქტიოფაუნა აქვს. აქ მობინადრე ხრტილოვანი და ძვლოვანი თევზების 88 სახეობიდან, 44 შავი ზღვის მობინადრეა, 21 მტკნარი წყლისა, ხოლო 24 სახეობის თევზი გამსვლელია. ხრტილოვანი თევზებიდან აღსანიშნავია ატლანტური ზუთხი და სვია; ხოლო ძვლოვანი თევზებიდან — შავი ზღვის ორაგული, ქაშაყი, ლობანი, ქარიყლაპია, სკუმბრია და სხვა.

პარკის აკვატორიაში ბინადრობენ ისეთი თევზებიც, რომლებიც როგორც მტკნარ, ასევე მლაშე წყალში არსებობას არიან შეგუებული. ვერცხლისფერი ბრტყელშუბლა ყოველ გაზაფხულს შავი ზღვიდან ეროვნული პარკის მტკნარ წყალსატევებში და მდინარეებში შედის, ლამიან ფსკერზე ნაპოვნი წყალმცენარეებითა და პანანინა ორგანიზმებით იკვებება და ქვირილობისთვის ისევე შავ ზღვას უბრუნდება. ამ თევზის ახალგაზრდა ინდივიდები ხშირად მთელ წელს მტკნარ წყალში ატარებენ.

შავ ზღვაში სამი სახეობის დელფინი — აფალინა, ზღვის ღორი და თეთრგვერდა დელფინი ბინადრობს. შავი ზღვის მეტად თავისებურ

გარემოს — დაბალ მარილიანობას და გოგირდწყალბადის მაღალ კონცენტრაციას ეს ძუძუმწოვრები კარგად არიან შეგუებულნი, მაგრამ ბრაკონიერობამ, ზღვის დაბინძურებამ და სხვა პოპულაციებიდან შევსების შეუძლებლობამ შავი ზღვის დელფინები გადაშენების საფრთხის ქვეშ დააყენა. ამ სახეობების რიცხოვნობის კრიტიკულ ზღვრამდე შემცირების შემთხვევაში, მათი აღდგენა შეუძლებელი იქნება.

სწორედ დელფინთა და ზღვის ფაუნის წარმომადგენელთა დასაცავად და მათი პოპულაციის უკეთ შესასწავლად, ეროვნულ პარკის ტერიტორიამ მისი მიმდებარე ზღვის აკვატორია მოიცვა და ამ იშვიათ სახეობათა გადარჩენის იმედიც გაჩნდა. კოლხეთის რელიქტურ ტყეებთან, ტორფის ჭაობებთან და მტკნარი წყლის წყალსატევებთან ერთად, დღეს ზღვის ეს მცირე ნაწილიც კარგადაა დაცული და სახელმწიფოს ზრუნვის განსაკუთრებულ ობიექტს წარმოადგენს.

კოლხეთის ეროვნულ პარკს ეკოტურიზმისთვის საკმაოდ კარგი პერსპექტივები აქვს. მასიური მიგრაციის პერიოდში აქ მრავალ იშვიათ ფრინველზე დაკვირვებაა შესაძლებელი. Birdwatching-ის სახელით ცნობილი ტურიზმის ეს ფორმა დასავლეთის ქვეყნებში სულ უფრო და უფრო პოპულარული ხდება. საქართველოს და, მით უმეტეს, ორნითოლოგიურად მდიდარ კოლხეთს ფრინველთა თვალთვალის მოყვარულთათვის ბევრი საინტერესო შეხვედრის შეთავაზება შეუძლია. პარკის ტერიტორიაზე მონყობილია ფრინველთა სათვალთვალო კოშკები, ხოლო ტურისტთა განთავსება, როგორც ეროვნულ პარკში არსებულ ვიზიტორთა სახლში, ასევე ფოთის, გრიგოლეთის და ზუგდიდის სასტუმროებში შეიძლება. **თბილისიდან ქ. ფოთამდე მანძილი 330 კმ-ია, ხოლო ბათუმიდან ფოთამდე - 27 კმ.**

ეროვნული პარკის ადმინისტრაცია დამთვალეიერებელს რამდენიმე დაუფინყარ სანაოსნო მარშრუტს სთავაზობს. სანაპირო დიუნების და იმნათის ტორფნარის გასწვრივ შემუშავებულია ფეხით სავალი მარშრუტებიც, მაგრამ ჭარბტენიანი ტერიტორიების დათვალეიერების საუკეთესო საშუალებად მაინც მოტორიანი კატარღები რჩება. თუკი ანაკლიის მახლობლად ჭურის შავ ზღვასთან შესართავში ნავში მოთავსდებით და მდინარეს აღმა აუყვებით, ან იმნათ-პალისტომის გავლით მდინარე ფიჩორის კალაპოტში შეხვალთ, მრავალ ძლიერ შთაბეჭდილებას მიიღებთ — აქაური რელიქტურ ტყეებში მიმავალი მდინარის ყოველი მოსახვევი ახალ-ახალ სურპრიზებს და ფრინველთა იშვიათ სახეობებთან

პალისტომის ტბა

შეხვედრას გიქადით.

კოლხეთის ეროვნული პარკში ვიზიტს უფრო საინტერესოს მის მიმდებარე ტერიტორიებზე არსებული არქეოლოგიური და კულტურის ძეგლების მონახულება ხდის. ლაზიკის ძველი დედაქალაქი არქეოპოლისი და კოლხეთის ქრისტიანული ძეგლები — შუა საუკუნეების ნარჩენებითა და ფრესკებით მდიდარი მარტვილის სამონასტრო კომპლექსი, ხობის მონასტერი, ცაიშის, კორცხელის და გულევლის ეკლესიები ეროვნული პარკის სიახლოვეს მდებარეობენ. ზუგდიდში კი ჩამოსულ სტუმრებს ნეაპოლის სამეფო გვართან — მიურატებთან დამოყვრებული სამეგრელოს მთავრების — დადიანების ევროპული სასახლე-მუზეუმის და იქ დაცული უნიკალური ექსპონატების დათვალიერება შეუძლიათ.

www.knp.ge

რუხი ყანჩა

ლაგოდეხის დაცული
ტერიტორიები

ლაგოდების დაცული ტერიტორიები საქართველოს უკიდურეს ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, **თბილისიდან 170 კმ-ის დაშორებით**, ლაგოდების რაიონში მდებარეობს და მოიცავს რა ლაგოდების ნაკრძალსა და აღკვეთილს, განფენილია დიდი კავკასიონის მთავარი ქედის სამხრეთ კალთებზე. დაცული ტერიტორიის სიმაღლე ზღვის დონიდან 400-დან 3500 მეტრამდე მერყეობს.

შესამჩნევია, რომ ამ ადგილებში ადამიანს უხსოვარი დროიდან უცხოვრია. ლაგოდების რაიონში მრავლადაა წინაქრისტიანული ნასახლარი და სამარხი. ბრინჯაოს ხანის ყველაზე მნიშვნელოვანი აღმოჩენები სოფელ ულიანოვკის ტერიტორიაზეა ნაპოვნი.

ადრექრისტიანული და შუა საუკუნეების ძეგლები ლაგოდებში და მის შემოგარენში ბევრია. ზოგიერთი მათგანი, მეთორმეტე საუკუნის მაჭის (ანუ თამარის) ციხის მსგავსად, ნაკრძალის ტერიტორიაზე მდებარეობს. დაცული ტერიტორიის მახლობლადაა მეთერთმეტე-მეთორმეტე საუკუნის წმინდა თევდორეს ეკლესია, ლაკუასტას ციხე-სიმაგრის მერვე საუკუნის ნანგრევები, ფონის, არეშფერანისა და ხოშტას ეკლესიები, ადრექრისტიანული და შუა საუკუნეების ნაგებობების და ხიდების ნანგრევები.

ლაგოდები საკმაოდ მდიდარი რაიონია. მევენახეობის, მეფუტკრეობის, მესაქონლეობის, მებოსტნეობის და მებალეობის, რძისა და ზეთის წარმოებისთვის აქ ყველა პირობა არსებობს. აქაური ნიადაგი და ზომიერად ტენიანი სუბტროპიკული კლიმატი თამბაქოსთვისაც შესანიშნავი აღმოჩნდა და საბჭოთა პერიოდში ლაგოდების რაიონში ეს დარგიც საკმაოდ განვითარდა.

მაგრამ ლაგოდებს აქვს კიდევ ერთი სიმდიდრე, რომლის მატერიალურად შეფასება ყოველად შეუძლებელია. ეს სიმდიდრე ლაგოდების ბუნებაა. ერთმანეთის მონაცვლე გასაოცარი რელიეფებით, იშვიათი მცენარეებით და

მაჭის ციხის გალავნის ნანგრევები

ხვთისმშობლის ეკლესია ხოშტაიანი

ნადირ-ფრინველით გასაოცრად მდიდარი ლაგოდების ტყეები და მთები თავისი მრავალფეროვნებით არა მარტო საქართველოს, არამედ მთელი კავკასიის მასშტაბითაა გამორჩეული. ფაუნითა და ფლორით მდიდარმა ამ ადგილებმა ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის სამოცდაათიან წლებში მიიზიდეს ბოტანიკოსთა და ბუნების მოყვარულთა ყურადღება. ლაგოდების პოპულარიზაციაში დიდი როლი შეასრულა პოლონელმა მოყვარულმა ნატურალისტმა მლოკოსევიჩმა. დიდგვაროვანი წარმოშობის გადამდგარი ოფიცერი რუსეთის იმპერატორმა იძულებით გადაასახლა ლაგოდებში, სადაც ამ ინტერესიანმა და განათლებულმა კაცმა უბრალო მეტყვეედ დაიწყო მუშაობა. 1875 წელს სწორედ მლოკოსევიჩს დაებადა ეჭვი, რომ ლაგოდების მთებში მობინადრე როჭო ევროპულისგან განსხვავდებოდა. ამ ეჭვის დასამტკიცებლად მან რამდენიმე ინდივიდი იმ დროის მონიშნავე ბიოლოგებს გაუგზავნა, რითაც ახალ აღმოჩენას დაუდო საფუძველი. იმავე წელს კავკასიური როჭო დამოუკიდებელ სახეობად აღიარეს და აღმოჩენის საპტივისაცემოდ *Tetrao mlokosievicz* (მლოკოსევიჩის როჭო) უწოდეს. კავკასიის ფაუნის ამ ენდემური ფრინველის აღმოჩენის ამბავი და მოუსვენარი პოლონელი ოფიცრის ისტორია კი სამუდამოდ დაუკავშირდა ლაგოდებს.

1903 წელს რუსეთის მეფის მთავრობამ ლაგოდების ხეობა

სანადიროდ იჯარით გადასცა ცნობილ მინათმფლობელს, სანდომინგოს თავადს დემიდოვს. წესები, რომლებიც რუსმა თავადმა მისთვის გადაცემულ მიწებზე დაამყარა მკაცრი და დაუნდობელი იყო. დემიდოვმა თავის ხარჯით იქირავა თუში მცველები, რომლებიც მის სანადირო მეურნეობას ბრაკონიერებისგან იცავდნენ. ამბობენ, რომ საქმე მკვლევლობებამდე მიდიოდა. ამ ტერიტორიებზე ნადირობის უფლება მხოლოდ დემიდოვის ოჯახის წევრებსა და მის სტუმრებს ჰქონდათ. თავადის კუთვნილებაში გადასულ მიწებზე ნადირობა, ხის ჭრა, საქონლის ძოვება და თიბვა ყველა დანარჩენისთვის აკრძალული იყო. მართალია, 1903 წელს რუსი თავადის მიერ გატარებული აკრძალვები უკეთესი ნადირობის უზრუნველყოფისთვის იყო გამიზნული, მაგრამ მისი შექმნილი მეურნეობა ნაკრძალის ფუნქციასაც ასრულებდა, ხელს უწყობდა რა ნადირ-ფრინველის გამრავლებასა და ტყის პირვანდელი სახით შენარჩუნებას.

1911 წელს რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილების სხდომაზე წაიკითხეს მოხსენება „ლაგოდეხის ხეობა, როგორც ბუნების ძეგლი და მისი დაცვის აუცილებლობა“. იმავე სხდომაზე განხილული იქნა ლაგოდეხის ბოტანიკური აღწერა, რომელიც ცნობილი რუსი ბოტანიკოსის სოსნოვსკის მიერ იყო მომზადებული. სწორედ გეოგრაფიული საზოგადოების და

მეცნიერებათა აკადემიის შუამდგომლობით ლაგოდეხის ხეობა 1912 წლიდან გამოცხადდა ნაკრძალად, რომლის ტერიტორიაზე აკრძალული იყო ხის ჭრა, ნადირობა და საქონლის ძოვება.

ლაგოდეხის ნაკრძალის დაარსების თარიღად მაინც 1912 წელი ითვლება, მაგრამ ის პირველი 3500 ჰექტარის ტერიტორიის ნაკრძალი ოქტომბრის რევოლუციამდე თავად დემიდოვის იჯარაში რჩებოდა.

მეორედ ნაკრძალი უკვე საბჭოთა ხელისუფლების დროს, 1929 წელს დაიბადა. 1935 წელს გაფართოვდა და მას სალესავის ხევის და ბნელი ხეობის მდინარეთა

არჩვი

ირმის ნუკრი

აუზები მიუერთდა, ხოლო 1945 წელს ნაკრძალმა ალპური და სუბალპური იალალებიც მიიერთა. ამ მოვლენას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან ნაკრძალმა უკვე ლაგოდეხის რაიონში არსებული კლიმატური ზონების და ლანდშაფტების მთელი სპექტრი

მოიცვა. საბჭოთა კავშირის არსებობის ბოლო წლებში მისი ტერიტორია 17 818 ჰექტარს მოიცავდა. აქედან 12146 ჰექტარი ტყით იყო დაფარული, მინდვრებსა და ალპურ იალალებს 4 889 ჰა, ხოლო კლდეებს და ნაშალს 539 ჰექტარი ეკავა.

საბჭოთა იმპერიის დროს კარგად დაცული ლაგოდეხის ნაკრძალი ერთ-ერთი საჩვენებელი და უხვნადირიანი ადგილი იყო, სადაც ბრაკონიერი პრაქტიკულად ვერ შედიოდა, ხოლო ტყესა და ალპურ მდელოებს აბსოლუტურად პირველქმნილი სახე ჰქონდა. კანონის თანახმად, აქ ადამიანის ჩარევა მხოლოდ სამეცნიერო კვლევით და საგანმანათლებლო საქმიანობით შემოიფარგლებოდა. ნაკრძალის ტერიტორიაზე სხვადასხვა დროს კვლევებს სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერებათა აკადემია, კვლევითი ინსტიტუტი, უნივერსიტეტი თუ მეცნიერი ახორციელებდა. ბუნების შესწავლით დაკავებულ თითქმის ყველა ქართველ მეცნიერს გარკვეული დრო აქვს გატარებული ლაგოდეხის ნაკრძალში კვლევებისთვის.

ლაგოდეხი განთქმული იყო ირმისა და ჯიხვის პოპულაციებით, რომელთა რაოდენობა წლიდან წლამდე მატულობდა.

სამწუხაროდ, საბჭოთა კავშირის რღვევის შემდეგ, დამოუკიდებელი საქართველოს არსებობის პირველ წლებში, როდესაც ქვეყანაში სამო-

თეთრყვავილა

ქალაქო ომები და განუკითხაობა სუფევდა, ნაკრძალის მდგომარეობა ძალიან დამძიმდა. დაცულ ტერიტორიაზე სანადირო და ავტომატური იარაღით აღჭურვილი ხალხის მასიურმა შეღწევამ მსხვილ ცხოველთა პოპულაციები კატასტროფის წინაშე დააყენა. სულ რამდენიმე წელიწადში ჯიხვის პოპულაცია 3500 ინდივიდიდან 300 ზე დავიდა. დაახლოებით ამდენივე დარჩა კავკასიური კეთილშობილი ირემი, რომლის რაოდენობა საუკეთესო წლებში 1500-ს აღწევდა. 500-მდე არჩვიდან ნაკრძალს 100-მდე ცხოველი შემორჩა. ასევე შემცირდა დათვის, შელის, გარეული ღორის პოპულაციები.

2003 წელს „თუშეთის, ბანარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხის და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიის შექმნისა და მართვის შესახებ“ კანონის თანახმად, ლაგოდეხის ნაკრძალის ბაზაზე შეიქმნა ორი დაცული ტერიტორია: ლაგოდეხის სახელმწიფო ნაკრძალი (22 358 ჰა) და ლაგოდეხის აღკვეთილი (1 992 ჰა). აღკვეთილი სრულიად ახალი წარმონაქმნია და ის ნაკრძალის სამხრეთით მდებარეობს და დასახლებულ პუნქტებისგან გამმიჯნავ გარკვეულ ბუფერულ ზონას ჰქმნის.

ლაგოდეხის ნაკრძალის აღმოსავლეთ საზღვარი იმავდროულად წარმოადგენს აზერბაიჯან-საქართველოს სახელმწიფო საზღვარს, ხოლო დაცული ტერიტორიის ჩრდილოეთი საზღვარი კავკასიონის წყალგამყოფ ქედზე მდებარეობს და შესაბამისად რუსეთ-საქართველოს სახელმწიფო საზღვარს წარმოადგენს.

ლაგოდეხის დაცული ტერიტორიის ფლორის მარვალფეროვანება გასაკვირი არ უნდა იყოს — ნაკრძალის სიმაღლე ვერტიკალში ხომ 3000 მეტრია და ამ უზარმაზარ ტერიტორიაზე ჰაბიტატთა მონაცვლეობა, დაბლობში ჭალის ტყეებით დაწყებული და მაღალ მთაში თითქოს უსიცოცხლო კლდეებით დამთავრებული, თავისთავად იწვევს ისეთ მრავალფეროვნებას, როგორც საქართველოს არცერთ დაცულ ტერიტორიაზე არ გვხვდება. ენდემიზმის დონე აქ გასაოცარია. ლაგოდეხის ფლორის 121 სახეობა კავკასიის, ხოლო 9 საქართველოს

ფურისულა

ენდემია. ამ უკანასკნელთაგან 7 კახეთის, პრაქტიკულად კი თავად დაცული ტერიტორიის ვიწრო ენდემს წარმოადგენს.

ლაგოდეხი განთქმულია თავის საუკეთესოდ შემონახული ტყეებით, რომელთა დიდი ნაწილი

სრულიად ხელუხლებელია, მათ შორისაა ნიფლისა და რცხილას ქალწულობრივი ტყეები, რომელთა დარიც საქართველოში სხვაგან არსად გვხვდება.

ნაკრძალი ძალიან წყალუხვია. ნინოსხევი, შრომისხევი, ლაგოდეხისწყალი და მანიმისწყალი (ეს უკანასკნელი მეზობელ აზერბაიჯანთან ბუნებრივ საზღვარსაც წარმოადგენს) ის მთავარი მდინარეებია, რომლებიც სათავეს მაღალ მთაში იღებენ, ვიწრო და ღრმა ხეობებში მოქცეულნი გზად ქმნიან უამრავ წყალგარდნილსა და ჩანჩქერს, რომელთა სიმაღლეც რამდენიმე ათეულ მეტრს აღემატება, ტყის ქვედა სარტყელში კი შედარებით მდორედ მოედინება ასწლოვანი ნიფლების ქვეშ ნაპოვნ კალაპოტში.

ამ მდინარეთა გარდა ნაკრძალში უამრავი ნაკადული და წყაროა, მათ შორის — მინერალურიც. სამკურნალო თვისებების მქონე წყაროები განსაკუთრებით ბევრია ტყის ზონის ზედა საზღვართან.

ლაგოდეხის ალპურ სარტყელში მნახველი მყინვარული წარმოშობის რამდენიმე ძალიან ლამაზ ტბასაც იპოვის, რომელთაგანაც ყველაზე დიდი შავი კლდის ტბა — რომლის სიღრმე თოთხმეტ მეტრს აღწევს, რუსეთ-საქართველოს საზღვარზე მდებარეობს.

ნაკრძალში მცენარეულობის ყველაზე გავრცელებული ტიპი ნიფლნარი ტყეა. ჭალებში და მდინარეთა ნაპირებიდან ოდნავ დაშორებულ ალუვიურ ტერასებზე მონაკვეთებად გვხვდება

მთის პროშანი

მდ. ლაგოდეხის ხევი

მურყნარები. შრომისწყლის, ლაგოდეხისწყლის და მანმისწყლის ქვემო წელის ვაკეები და შუანელის ფერდობები რცხილნართაა დაფარული. აქა-იქ პატარ-პატარა ნაკვეთებად გვხვდება ქართული მუხის ტყე და შერეული ფოთლოვანი ტყეები.

უფრო ზევით, სუბალპურ სარტყელში, ჯერ ნეკერჩხლის კორომებს, შემდეგ კი მალალმთის მუხის ტყეს შეხვდებით. სუბალპური და ალპური მდელოების საზღვარი კი, როგორც თითქმის ყველგან კავკასიაში, დაბალ, თოვლისგან და ზვავებისგან დაბრეცილ არყის ხის ტყეს უკავია. ზღვის დონიდან დაახლოებით 2300 მეტრზე ტყის ზოლი არყნარით მთავრდება და ადგილს მარადმწვანე დეკის ბუჩქნარს უთმობს, რომელიც ლაგოდეხში დაახლოებით 2700 მეტრამდეა გავრცელებული.

ლაგოდეხის ალპური იალალების კენ მიმავალი ბილიკები საკმაოდ ციცაბო და დამლელია. რელიეფი 2700 მეტრს მაღლა იცვლება და გადადის დამრეც პლატოში, რომლიდანაც აქა-იქ კლდეები და კლდოვანი მწვერვალებია ამოშვერილი.

ყველაზე ზევით ლაგოდეხის ალპურ იალალებზე ჯიხვი და მისი ფრთოსანი მეზობელი — კავკასიური შურთხი ბინადრობს. ღონიერ ფეხებზე მდგარი, ეს საკმაოდ მასიური ჯიხვები გასაოცარი სიმსუბუქით გადაადგილდებიან ერთი შეხედვით სრულიად მიუვალ კლდეებზე, რომლის სულ პატარა შვერილებიც კი საკმარისია მათთვის ფეხის მოსაკიდებლად.

ცისთვალა

ჯიხვებზე და შურთხებზე ოდნავ დაბლა ცხოვრობენ არჩვები (ფსიტები — როგორც მათ აღმოსავლეთ საქართველოში უწოდებენ). ამ ლამაზი მთის ანტილოპის ნახვა ლაგოდეხში ჯიხვის უშუალო სიახლოვესაც შეიძლება. ჯიხვებთან შედარებით არჩვები უფრო პატარა ჯოგებად ცხოვრობენ ძირითადად ალპური და სუბალპური ზონების საზღვარზე.

საინტერესოა, რომ ლაგოდეხის მთებში ჯიხვის და არჩვის გავრცელების არეალში ხშირად შეხვდებით ირემსაც. ეს მოვლენა საყურადღებოა, რადგან ირემი ფოთლოვანი ტყის ბინადარია და მისი ალპურ იალალებზე ესოდენ ხშირი სტუმრობა ადამიანის შემანუხებელი ფაქტორით უნდა იყოს განპირობებული. ლაგოდეხის ტყის მცველები იმასაც ამბობენ, რომ ზაფხულობით საკუთარი თვალთ უნახავთ ირმის ჯოგების მასობრივი გადასვლა კავკასიონის წყალგამყოფ ქედზე. მეზობელ დაღესტანში კი უკანასკნელ წლებში ირმის პოპულაციის საგრძნობი მატება შეინიშნება. ეს სამწუხაროა, რადგან ლაგოდეხის დაცული ტერიტორია ჩვენში კეთილშობილი ირმის უკანასკნელ ნავსაყუდელს წარმოადგენს.

ირმის მონათესავე, ბევრად მომცრო ტანის შველი მრავლადაა ლაგოდეხის ფოთლოვანი ტყეებში. ხოლო აქაურ ქალებში ჯერ კიდევ ბევრია გარეული ღორი.

ლაგოდეხის დაცულ ტერიტორიებზე გავრცელებული მტაცებლებიდან ყველაზე დიდი მურა დათვია. ღამ-ღამობით ლაგოდეხში ხშირად ისმის სანადიროდ გამოსული მგლის ჯოგის ყმუილი. ნაკრძალში ჩლიქოსნების სიმრავლე ამ მტაცებლების კეთილდღეობის გარანტიაა. ლაგოდეხში გავრცელებული სხვა მტაცებლებიდან აღსანიშნავია: მელა, ფოცხვერი, ტყის და კლდის კვერნები და ტყის კატა.

ლაგოდეხის ნაკრძალი

მრავალფეროვანია ლაგოდების ნაკრძალის ორნითოფაუნა. ალპური იალალების თავზე მთის არწივები, ბატკანძერები და ორბები დალივლივებენ. ბევრია კირკიტა და კაკაჩა. გვხვდება რამდენიმე სახეობის ბუც.

ლაგოდების მთებში შურთხის სიახლოვეს ცხოვრობს როჭოც. მთაშივე შეიძლება კაკების გუნდის ნახვა. პანანინა წითელთავა მთიულებიც და მთახეხმიანი თეთრგულა შაშვებიც მთის ბინადარნი არიან. გრძელნისკარტა და ძალიან ლამაზი წითელფრთიანი კლდეცოციაც წელიწადის თბილ ნაწილს მთაში ატარებს და მხოლოდ ზამთრის პირზე ეშვება ბარში.

ტყეებში რამდენიმე სახეობის კოდალას თუკი თვალთ ვერ დაინახავთ, ხის მერქანზე მათი ნისკარტის კაკუნს მაინც ყოველდღიურად გაიგონებთ. ლაგოდებში გაზაფხულის დადგომას გუგულების მშვიდი გადაძახილი გამცნობთ. ყვითელგულა მოლალურები, მთის მდინარეებში თამამად მყვინთავი წყლის შაშვები, წინკანები, ხეცოციები, ჭინჭრაქები, ნიბლიები. ყველა ეს და კიდევ მრავალი სახეობის პატარა და შედარებით დიდი ფრინველი ლაგოდების ის ბინადარნი არიან, რომელთაც პირველ რიგში ხედავს ნაკრძალში შესული ადამიანი, რომელთა ხმა მუდმივად

ესმის და დიდრონი წიფლის ტყეებით თუ სუბალპური არყნარებით მიღებულ შთაბეჭდილებას დაუფინყარ შტრიხებს მატებს.

ნაკრძალის ტერიტორიაზე მოქმედ უარყოფით ანთროპოგენულ ფაქტორებს შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია ბრაკონიერობა, რომელიც სახეობათა რიცხოვნობასა და სივრცულ განაწილებაზე დიდ ზეგავლენას ახდენს.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ნაკრძალში შეღწეული ერთეული ბრაკონიერების თუ მონადირეთა ჯგუფების ძირითად სამიზნეს მსხვილი ძუძუმწოვრები წამოადგენენ.

წლების მანძილზე ლაგოდების ნაკრძალის დირექციამ მოახერხა ის, რომ ხის უკანონო ჭრით მიყენებული ზარალი მინიმუმამდე დაეყვანა. ხე-ტყის მოპოვების ფაქტები დაცულ ტერიტორიაზე ახლაც ფიქსირდება, მაგრამ დღეს შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ლაგოდების ტყეები განადგურებას გადაარჩენილია.

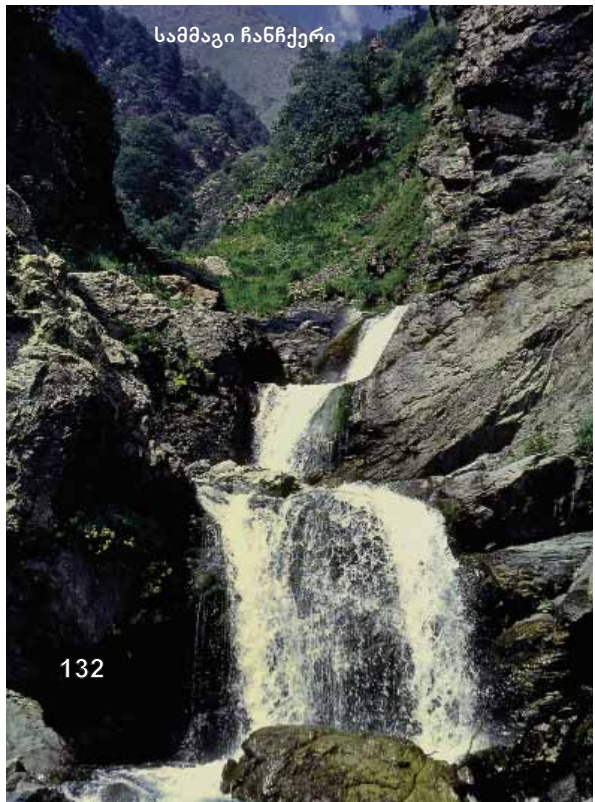
დაცული ტერიტორიების სამხრეთ ნაწილში — ალკვეთილის ზონაში ადგილობრივ მოსახლეობას ნებადართული აქვს ნაქცეული ხეების საწვავად გამოყენება.

ჯერ კიდევ საკმაოდ პრობლემატურია ნაკრძალის ტერიტორიაზე ვიზიტორთა შეღწევის საკითხი. ზაფხულის მანძილზე მრავალი მნახველი თუ ტურისტის მიეშურება აქაური სილამაზეების სანახავად. ნაკრძალის თანამშრომლები მათ დაცული ტერიტორიის შიგნით ქცევის წესებს უხსნიან, მაგრამ მათი გადაადგილების და შემდეგი ქმედებების გაკონტროლებას ვეღარ ახერხებენ. მნახველთა უმეტესობა ნაკრძალის ქვედა ნაწილის ფარგლებს ვერ სცდება, მაგრამ არიან ისეთებიც, რომლებიც დაღესტნისკენ მიმავალი ბილიკით ალპურ მდელოებამდე და ტბებამდე აღწევენ. როგორც წესი, მნახველების წასვლის შემდეგ გარემო ათასგვარი ნაგვით დაბინძურებული რჩება ხოლმე.

სწორად დაგეგმილი ტურიზმი კი შეიძლება ის სიკეთე იყოს, ნაკრძალსაც და ადგილობრივ მოსახლეობასაც რომ მოუტონს სარგებელს. ეს ნაკრძალის თანამშრომლებსაც კარგად ესმით. სწორედ ამიტომ დაცულ ტერიტორიებზე და მის მიმდებარე დასახლებულ პუნქტებში უკვე ინტენსიურად მიმდინარეობს ინფრასტრუქტურული სამუშაოები, რომლებიც მომავალში ტურიზმის სხვადასხვა მიმართულების გავითარებას შეუწყობს ხელს. მუშავდება ტურისტული მარშრუტები და ბილიკები, კეთდება ლამის გასათევი ადგილები, თავშესაფრები, საინფორმაციო დაფები, მიმდინარეობს სხვადასხვა ზომის სასტუმროების შენება თუ უკვე არსებულის

ორბი

სამმაგი ჩანჩქერი

გაფართოება. ეს ადგილები ხომ ოდითგანვე იზიდავდა დამთვარიელებელს — ბუნებრივი ლანდშაფტების მრავალფეროვნება, ულამაზესი ჩანჩქერები, ღრმა ხეობები, მრავალრიცხოვანი მდინარეები და ნაკადულები, ალპური ტბები, მრავალი იშვიათი ცხოველი თუ ფრინველი. ყველაფერი ეს სწორი მენეჯმენტის შემთხვევაში აუცილებლად გამოიწვევს სამეცნიერო და საგანმანათლებლო ტურიზმის და ეკოტურიზმის განვითარებას. ლაგოდების საუკეთესო ადგილია ფრინველებზე დაკვირვებისთვის, რომელიც ტურიზმის ერთ-ერთ ყველაზე მზარდ ინდუსტრიად ითვლება და მხოლოდ ევროპაში 10 მილიონამდე ეგრეთ წოდებული „ბერდვოჩერი“ ანუ “ფრინველებზე მოთვალთვალება”.

ფრინველზე დაკვირვების მსგავსად ბოტანიკური ტურიზმი ასევე მზარდი ინდუსტრიაა. დასავლეთ ევროპასა და ამერიკაში სულ უფრო მეტი ადამიანი ინტერესდება მცენარეების ახალი სახეობების ნახვით, ხოლო ლაგოდების დაცული ტერიტორია, თავისი ენდემიზმის მაღალი დონით და ბოტანიკური მრავალფეროვნებით, ამ ინტერესის დაკმაყოფილების საუკეთესო საშუალებას იძლევა.

ლაგოდების დაცული ტერიტორია ასევე მიმზიდველია ბუნების თემაზე მომუშავე ფოტოგრაფებისთვის. უკვე მრავალი უცხოელი პროფესიონალი ფოტოგრაფი სწვევია ლაგოდებს და ალბათ კიდევ უფრო მეტი ეწვევა, თუკი აქ სათანადო პირობები და, რაც მთავარია, ფაუნის აღდგენილი მრავალფეროვნება და სიუხვე დახვდება.

www.lagodekhipa.ge

აღმოსავლეთ კავკასიური ჯიხვები

კავკასიური როჭო

ლიახვის ნაკრძალი

ლიახვის ნაკრძალი

ლიახვის სახელმწიფო ნაკრძალი სუბალპური ტყეების დაცვის მიზნით 1977 წელს დაარსდა. ნაკრძალი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში, საქართველოს მთავრობის მიერ ამჟამად არაკონტროლიერებად ტერიტორიაზე მდებარეობს. ნაკრძალი განლაგებულია ცხინვალის რაიონის ჩრდილოაღმოსავლეთ ნაწილში, მდინარე პატარა ლიახვის ხეობის ზემო წელში. **თბილისიდან ნაკრძალი 120კმ არის დაშორებული.** ნაკრძალის მეტი წილი (6388 ჰექტარიდან - 5386 ჰა) ტყეებს უჭირავს. მისი მცირე ნაწილი კი ალპურ საძოვრებს, კლდეებსა და ნაშალებს.

ისტორიულად ტერიტორია, სადაც ნაკრძალი მდებარეობს ხან შიდა ქართლად, ხან დვალეთად და ხანაც სამაჩაბლოდ მოიხსენიება.

ლიახვის ხეობასა და ნაკრძალთან ახლოს მდებარე ტერიტორიაზე აღმოჩენილია ნეოლითის და ენეოლითის ხანის ძეგლები. ცხინვალის ოლქის ტერიტორიაზე ჯავის რაიონში გათხრილია რამდენიმე მღვიმე, რომელიც პირველყოფილი ადამიანის სადგომს წარმოადგენდა. ქსნის ხეობაში ნაპოვნია ეგრეთ წოდებული „ახალგორის განძი“ — ნარჩინებული ქალის გაუძარცვავე სამარხი, სამკაუ-

ხეობა

ლებით, სარიტუალო ჭურჭლითა და ცხენის აღკაზმულობით. ახალგორის განძი ძველი წელთაღრიცხვის მეხუთემეოთხე საუკუნით თარიღდება. რეგიონში შემორჩენილია ბრინჯაოს ხანის რამდენიმე ციკლოპური ციხე.

ლიახვის ხეობის და მისი მიმდებარე ტერიტორიის ქრისტიანული ძეგლებიდან მნიშვნელოვანია: მეხუთე საუკუნის ნიქოზის ბაზილიკა, მეცხრე საუკუნის ქსნის არმაზი, წირქოლის ეკლესია (მეცხრე საუკუნე), მეთორმეტე საუკუნის იკორთის ეკლესია, თირის მონასტერე (მე-14 საუკუნე), ძალინის სასახლის კომპლექსი (მე-17 საუკუნე) და მეთოთხმეტე საუკუნის ქსნის ერისთავთა რეზიდენცია ლარგვისში, ციხე-სიმაგრით და გუმბათოვანი ეკლესიით.

სამხრეთ ოსეთი ორი კლიმატური ზონის - სუბტროპიკულის და კონტინენტურის საზღვარზე მდებარეობს. ნაკრძალის ტერიტორიის შავას კონტინენტური უფრო ეთქმის. რადგან თავად ნაკრძალის სიმაღლე არაერთგვაროვნია, წლიური ტემპერატურაც და მაღლა მთაში ბევრად განსხვავებულია. მთის წინეთში, რომელიც ნაკრძალის ყველაზე დაბალ წერტილს წარმოადგენს, წელიწადის მანძილზე დაახლოებით 179 უყინვო დღეა დაფიქსირებული, ხოლო მაღალ მთაში - 112 დღე.

ლიახვის ნაკრძალის გეოლოგიურ აგებულებაში იურული, ცარცული, მესამეული და მეოთხეული ნალექები მონაწილეობენ. გეოტექტონიკურად ტერიტორია მოიცავს კავკასიონის სამხრეთ ფერდის მესტია-თიანეთის ფლიშური ზონის, გაგრა-ჯავის ზონის ნაწილს, ამზარა-მუხურის ქვეზონის აღმოსავლეთ დაბოლოებას და ამიერკავკასიის მთათაშუეთის ცენტრალური აზეგების ზონებს. რაიონის ფარგლებში და მის მიმდებარედ ცნობილია ცელესტინის და თაბაშირის გამოვლინებები; ფილიტებთან, ულტრაბაზიტებთან, ბაზიტებთან და ლისტვენიტებთან დაკავშირებულია ნიკელის სულფიდის (მილერიტის) მინერალიზაცია, ხოლო ულტრაბაზიტების უბნები ხასიათდებიან ტალკის ბუდობების და სერპენტინიტების ლინზების არსებობით.

ციხე-კოშკის ნანგრევები

ლიახვის ნაკრძალი

ლიახვის ნაკრძალში დაცულია აღმოსავლეთ კავკასიონის სამხრეთული კალთებისათვის დამახასიათებელი მთისა და მაღალმთის მცენარეულობა. ესენია: ტყის სარტყელში - მუხნარები, ნიფლნარები და რცხილნარები. მეზობელი დიდი ლიახვის აუზთან შედარებით პატარა ლიახვის ხეობაში ნაძვნარები უფრო მცირე ტერიტორიაზე გვხვდება. სუბალპური სარტყლის ტყეებში ლიგნინოვის არყი დომინირებს. უფრო მაღლა კი მაღალმთის ბოკვიანები და სუბალპური ბუჩქნარები, მეტწილად დეკიანები გვხვდება. ნაკრძალში გავრცელებული სუბალპური მაღალბალახეულობის ძირითადი სახეობებია: დიდფოთოლა ხარისშუბლა, ეშმაკის ქოში, აღმოსავლური ტილჭირი, ალოშა, ღიმი, მარიამა და სხვა.

ნაკრძალის მდინარეებში - პატარა ლიახვში და მის მრავალრიცხოვან შენაკადებში უხვად მოიპოვება კალმახი.

პატარა ლიახვის ორნითოფაუნა ძალზე მდიდარია. ნაკრძალში ბუდობს იშვიათი მთის არწივი. სხვა მტაცებელ ფრინველთაგან ხეობაში გვხვდება: კაკაჩა, ქორი, მიმინო, ალალი, კირკიტა, ღამის მტაცებლები: ტყის ბუ, ჭოტი და ზარნაშო.

პატარა ლიახვის ტყეებში რამდენიმე სახეობის კოდალა ბუდობს, მდინარეების ნაპირებზე წყლის შაშვების და ბოლოქანქარების ხილვაა შესაძლებელი. ნაკრძალის ორნითოფაუნას წარმოადგენენ: მერ ცხალი, ჩიტბატონა, ჭინჭრაქა, შაშვი, ყორანი, თეთრგულა შაშვი, სხვა მრავალი პატარა თუ შედარებით დიდი ზომის ფრინველი.

კურდღელსა და მელას ნაკრძალში ნებისმიერ სიმაღლეზე შეხვდებით. არის მგელიც, კლდის და ტყის კვერნები, სინდიოფალა. აქაური ბუნების ნამდვილი მბრძანებელია მურა დათვი, რომლის კვალიც ნაკრძალში ყველგან — ტყეებშიც და ალპურ იალალებზეც შეიძლება ნახოთ. ნაკრძალში ამ ცხოველის საკმაოდ დიდი და სტაბილური პოპულაცია ბინადრობს.

ბინადრობდა პატარა ლიახვის ხეობაში კეთილშობილი ირემიც. მაგრამ ამ ცხოველის დღევანდელ მდგომარეობაზე ცნობები არ არსებობს. გვხვდება ნაკრძალში გარეული ღორი და შველი. ხოლო ალპურ იალალებზე არჩევები ბინადრობენ.

სამწუხაროდ ოსურ-ქართული ეთნოკონფლიქტის დაწყების შემდეგ (ოთხმოცდაათიანი წლების დასაწყისი), რეგიონში ტურიზმი ფაქტიურად არ გავითარებულა. თუმცა რეგიონს საამისოდ შესანიშნავი პერსპექტივები აქვს. ეთნოლოგიური, ფრინველზე დაკვირვების და ბოტანიკური ტურიზმისთვის პატარა ლიახვის ხეობა შესანიშნავ ადგილს წარმოადგენს.

პატარა ლიახვის სათავეების სიახლოვიდან უღელტეხილით შესაძლებელია გადასვლა მაღალმთიან სოფელ ერმანში, საიდანაც მეფის კალოს ვულკანურ პლატოში ჩაკარგულ 3000 მეტრზე მდებარე ულამაზეს ყელის ტბამდე სულ 2-3 საათის სავალია. ეს ადგილები, როგორც თავად ლიახვის ნაკრძალი იდეალური ტერიტორიაა ფეხით სასიარულო და საცხენოსნო ტურიზმის გავითარებისთვის.

არასტაბილური პოლიტიკური და ეკონომიკური სიტუაციის გამო რეგიონში შეფერხებულია ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარება, რესტორნებისა და სასტუმროების მშენებლობა, თუმცა ცხინვალში, ზნაურში, ახალგორსა და ჯავაში არსებობს კერძო სექტორის საოჯახო ტიპის სასტუმროები, გზისპირა კაფეები და რესტორნები, რომელთა დაჯავშნა საქართველოს მხრიდან დღესდღეისობით შეუძლებელია.

მარიამჯვრის ნაკრძალი

მარიამჯვრის ნაკრძალი თბილისიდან 60 კილომეტრში მდებარეობს ცივგომბორის ქედის სამხრეთ კალთებზე. საგარეჯოს რაიონის სოფელ ანთოკის სიახლოვეს (1040 ჰა).

ეს გარე კახეთია- ვენახების, ზვრების და ყურძნის ჯიშებით გამორჩეული ბარაქიანი მხარე. ნაკრძალიდან, ისევე როგორც მთელი ცივ-გომბორის ქედიდან გარე კახეთის თვალწარმტაცი ხედი იშლება და კარგად მოსჩანს მდინარე ივრის წყლით მორწყული ვენახები და ყანები, უფრო შორს კი უნაყოფო და მხოლოდ საძოვრებად ვარგისი, მაგრამ ძალიან თავისებური სილამაზის მქონე ივრის ზეგანი. ნაკრძალის მახლობელ ტერიტორიაზე მდებარეობს რამდენიმე მნიშვნელოვანი ისტორიული ძეგლი, რომელთა შორისაა მეთორმეტე საუკუნის ნინოწმინდის სამონასტრო კომპლექსი, ამავე საუკუნის გიორგიწმინდის ეკლესია და საქართველოსთვის უნიკალური გურჯაანის ორგუმბათოვანი ბაზილიკა. სოფელ მარიამჯვარსა და ნაკრძალთან ახლოს მდებარე სოფლებში შემორჩენილია მკვიდრად ნაშენი ხალხური ტიპის ქვის სახლები, ძველი მარნები და სამეურნეო ნაგებობათა ნიმუშები.

საგარეჯოს რაიონის ტერიტორიაზე მრავლადაა აღმოჩენილი ძველი სამარხები, წინა ქრისტიანული და შუა საუკუნეების ნაგებობათა ნაშთები, ძველი ქვევრები და სხვადასხვა პერიოდის კერამიკული მასალა.

კახეთის მოსახლეობა ოდითგანვე მისდევდა სოფლის მეურნეობას და მეტადრე მევენახეობას. ადგილობრივთა ეთნოგრაფიულ ყოფაში მრავალხმიანი ხალხური სიმღერები და ვახისადმი მიძღვნილი უძველესი რიტუალებია შემონახული.

1959 წელს მარიამჯვრის ნაკრძალის შექმნის მთავარ მიზანს კავკასიური რელიქტის, კავკასიური ფიჭვის კერის დაცვა-შენახვა და მასზე მეცნიერული კვლევის წარმოება იყო.

ნაკრძალის, რომელიც ერთი მხრივ სასოფლო სავარგულებს, სხვა მხრიდან კი, საგარეჯოს

ფიჭვი

სატყეო მეურნეობას და ცივის მთების სამთო საძოვრებს ესაზღვრება, სიმაღლე 700-800 მეტრს, ადგილებში კი 1300-1400 მეტრს აღწევს. აქაური კლიმატი ერთფეროვანი არ არის. ნაკრძალის ქვედა ზონა ზომიერად თბილი ჰავით, საშუალო ზონა ზომიერი ჰავით, ხოლო ზედა ზონა ცივი ჰავით ხასიათდება. მთლიანად ნაკრძალი ტყის ზომიერად გრილ კლიმატურ რაიონს წარმოადგენს. ნალექების წლიური რაოდენობა ნაკრძალში 744 მმ-ია.

როდესაც არამხოლოდ მარიამჯვრის ნაკრძალზე, არამედ მთლიანად ცივ-გომბორის ქედზე, ანდაც მთელს გარე კახეთზე ვლავარაკობთ, უნდა გვახსოვდეს, რომ აქ ძალიან ჭირს წყალი. თუმცა ნაკრძალი ქედის ფერ-

დობზეა განლაგებული, აქ ვერ შეხვდებით მდინარეებს, წყაროებიც კი ძალზე იშვიათია. ჰიდროლოგიური ქსელი გამოხატულია მხოლოდ ფართო ხეების გამშრალი კალაპოტებით, რომლებიც წვიმების დროს სწრაფად დიდდება და მზიანი დარების გამოსვლისთანავე სწრაფადვე იწრიტება წყლისგან.

აქაური ნიადაგები ძირითადად თიხნარების, მერგლების და ქვიშნარ-ორლოგოცენებისგან შედგება.

მარიამჯვრის ნაკრძალის 90% ტყითაა დაფარული. ფიჭვნარები გვხვდება ცივგომბორის ქედის როგორც სამხრეთ, ასევე ჩრდილოეთ კალთებზე. შედარებით დიდი მასივები გიორგი - წმინდის, ანთოკის, მარიამჯვრის და თოხლიაურის ხეების ზემო ნაწილშია განლაგებული. ნაკრძალში არსებობს როგორც სუფთა ფიჭვის კორომები, ასევე ფოთლოვან მცენარეებთან ნარევი ტყეებიც. ფოთლოვანი ტყე ძირითადად

ზიგენა

ფუტარი

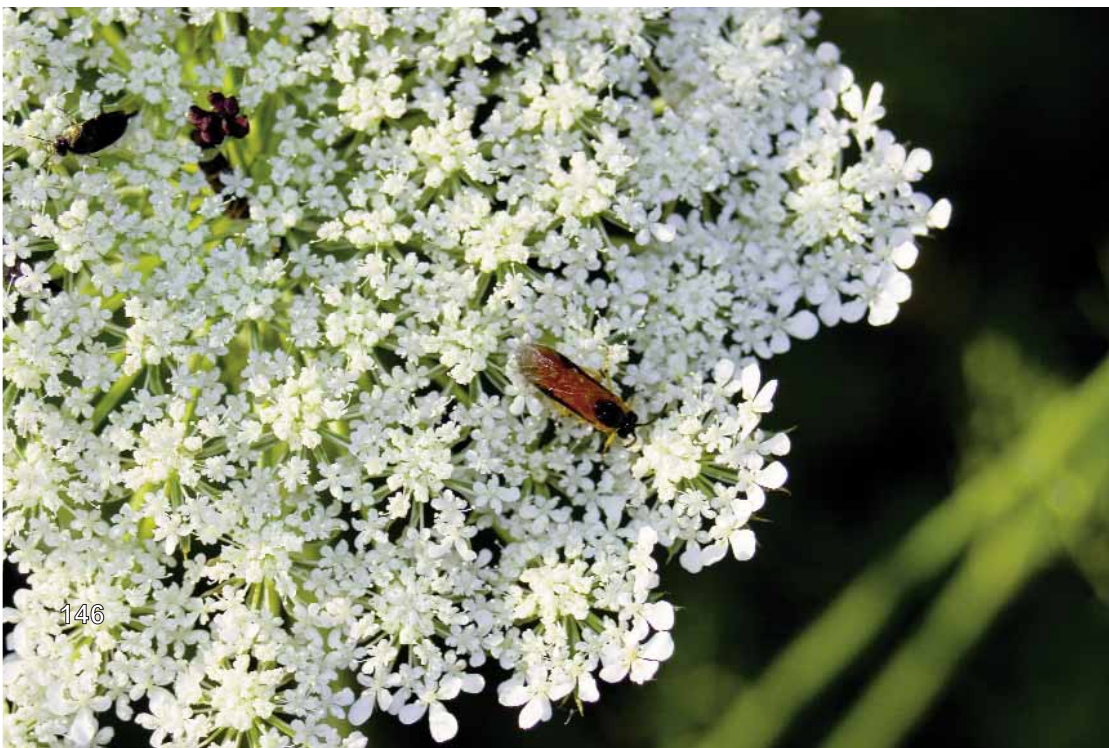
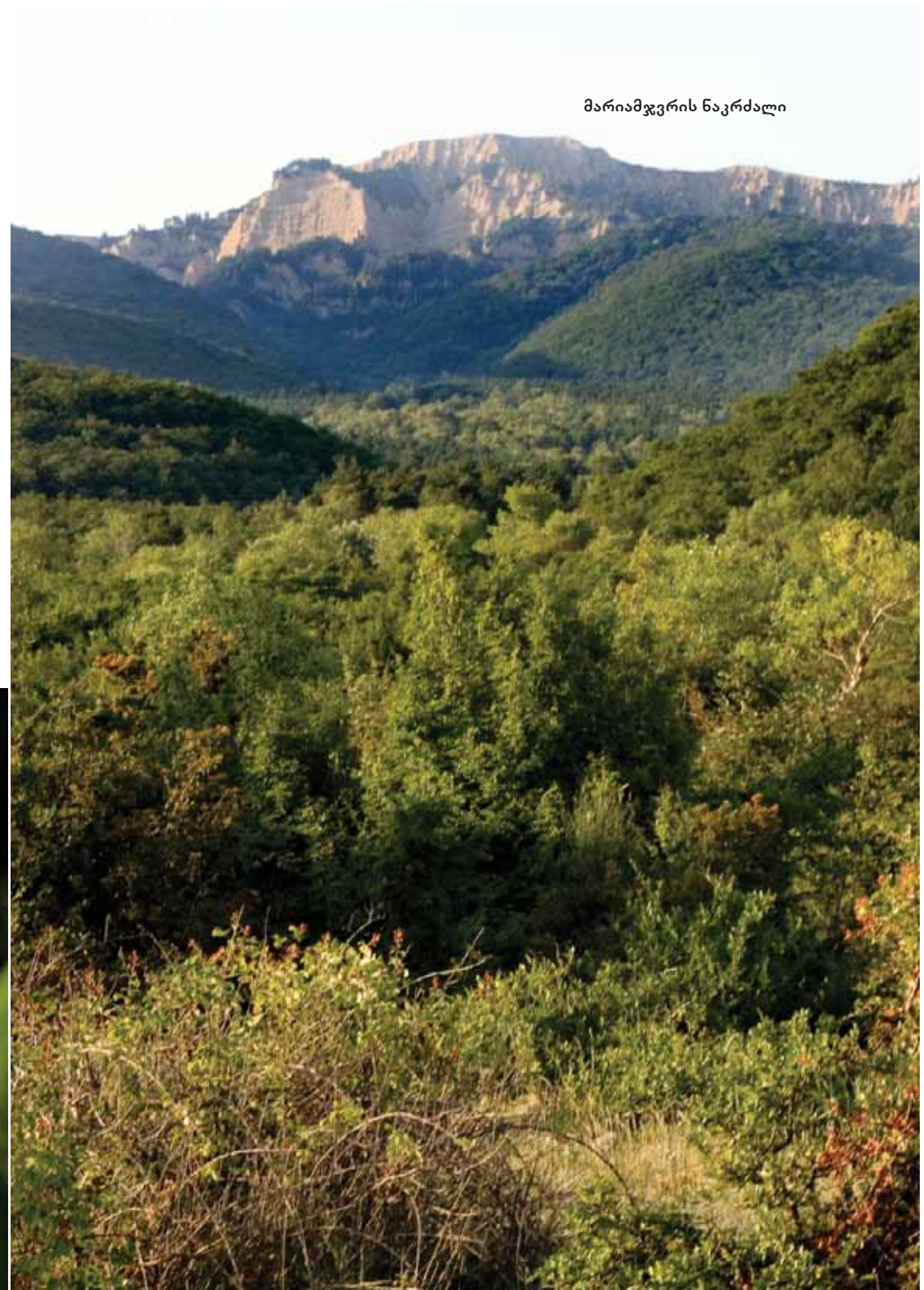
წიფლით, მუხით და რცხილითაა წარმოდგენილი. ალაგ-ალაგ გვხვდება მურყნარები. ქვეტყეში შინდი, ზღმარტლი, კუნელი, თხილი და მაყვალი ჭარბობს. სულ მარიამჯვრის ნაკრძალში 50-მდე სახეობის ხე და ბუჩქია გავრცელებული.

ნაკრძალის ტერიტორიაზე ფრინველთა 34 სახეობა გვხვდება, ამათგან აღსანიშნავია: სკვინჩა, შაშვი, ლობემძვრალა, ქედანი, ოფოფი, გუგული, ძერა, ტყის ბუ, მწვანე კოდალა, მიმინო და სხვა.

ძუძუმწოვართაგან ნაკრძალის ბინადარნი არიან: ტყის კვერნა, ტყის კატა, მაჩვი, მელა, კურდღელი, კავკასიური ციყვი, შველი და დათვი.

ნაკრძალის მიმდებარე ტერიტორიაზე ტურიზმის განვითარებული ფორმებიდან ალბათ კულტურული და ღვინის ტურებია აღსანიშნავი, თუმცა ამ მხრივაც სამუშაო ჯერ ძალზედ ბევრია.

თავად ნაკრძალს საკმაოდ კარგი პოტენციალი გააჩნია საცხენოსნო, ეკოლოგიური და ფრინველებზე დაკვირვების ტურების მოსაწყობად. ნაკრძალის ადმინისტრაციასთან წინასწარი შეთანხმებით შესაძლებელია ნაკრძალის უშუალო სიახლოვეს ბანაკის მოწყობა ან ღამისთევა სოფელ მარიამჯვარსა და ანთოკში ადგილობრივი მოსახლეობის კუთვნილ სახლებში.

მტირალას
ეროვნული პარკი

მტირალას ეროვნული პარკი, რომელიც განლაგებულია ისტორიულ აჭარაში („აჭარის ქვეყანა“, „აჭარის ხეობა“, როგორც მას ძველმატიანეებში მოიხსენებენ) **2006 წელს შექმნა. ის თბილისიდან 320 კმ არის დაშორებული.** ეროვნული პარკი კიდევ ერთი დაცული ტერიტორიის კონტრიმის სიახლოვეს მდებარეობს. პარკის მიმდებარე ტერიტორიაზე არსებულ დასახლებებში ქრისტიანობის ქადაგება ჯერ კიდევ პირველ საუკუნეში დაიწყო ანდრია მოციქულმა. მტირალას (ან ცისკარას) მთის სიახლოვეს მრავლად გვხვდება ადრე და გვიან შუა საუკუნეების ციხე-სიმაგრეების და ხიდების ნაშთები. ამ პერიოდის ისტორიული ძეგლებიდან აღსანიშნავია მეცამეტე საუკუნის სხალთის დარბაზული ეკლესია, ხიხანის, გონიოსა და პეტრას ციხეები.

მეთექვსმეტე საუკუნეში აჭარა რამდენიმე ასეული წლით ოსმალეთის საკუთრებაში გადავიდა, რამაც მოსახლეობის გამუსულმანება გამოიწვია. პარკის მახლობელ ტერიტორიაზე დიდაჭარაში, დანდალოსა და მარადიდში კარგადაა შემონახული გამაჰმადიანებულ ქართველთა საკულტო ნაგებობები — მეჩეთები.

მტირალას პარკთან ახლოს მდებარე სოფლებში შემონახულია უძველესი ხის სახლების უნიკალური ნიმუშები.

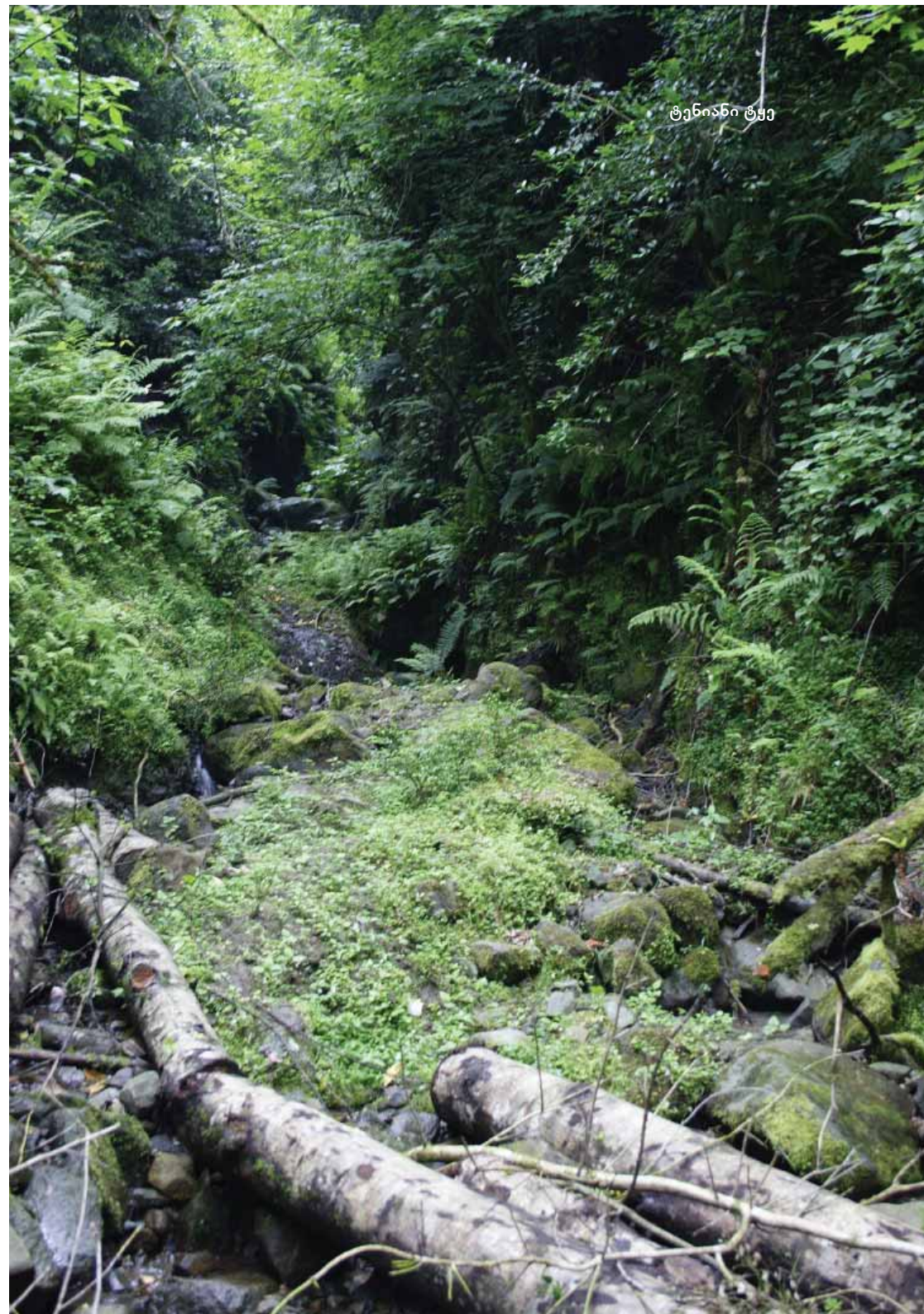
არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ამ ტერიტორიაზე კიდევ უფრო ძველი — ქრისტიანობამდელი ძეგლებიცაა აღმოჩენილი. მიკვლეულია ძველი წელთაღრიცხვის მესამე-მეორე ათასწლეულების კოლხური ნამოსახლარები და რკინის საბადოების ნანგრევები. ხოლო გონიოს ციხის ტერიტორიაზე, რომელიც ბერძნულ-რომაულ წყაროებში აფსარუნტის სახელით არის ცნობილი, გათხრილია ჩვენი წელთაღრიცხვის მეორე საუკუნის იპოდრომი,

მრავალი საცხოვრებელი და სამეურნეო სათავსო.

კონტრიმის ნაკრძალის მსგავსად, მტირალას ტერიტორიაც აგებულია შუა ეოცენის ასაკის ეგრეთ წოდებული „ნაღვარევის წყების“ ვულკანურ-დანალექი ქანებით, რომლებშიც წარმოდგენილია სუბტუტე და კირტუტე ბაზალტების, ტრაქიანდებიტების, ანდეზიტების, დელენიტების, ტუფიტების, მერგილების და არგილიტების მორიგეობა.

ფურისულა

მტირალას მთა შავ ზღვას და აჭარის მთათა სისტემას შორის, ჩაქვისწყლისა და ყორალისნლის წყალგასაყარზე მდებარეობს. აქაური მთები ზღვის ტენიან ჰაერს აკავებენ და აჭარის უაღრესად ტენიან ჰავას განსაზღვრავს. მაგრამ თვით ნალექებით უხვ აჭარაში მტირალას მთა, რომლის სიმაღლე ზღვის დონიდან 1381 მეტრია, ყველაზე ნალექიანი ადგილია. მთელი წლის მანძილზე აქ 4520 მმ. ნალექი მოდის, რაც მტირალას არათუ აჭარის, ჩვენი ქვეყნის ყველაზე სველ ადგილად აქცევს. უფრო მეტიც, როდესაც საქართველო საბჭოთა იმპერიის ნაწილი იყო, მტირალა მაშინაც ამ უზარმაზარი ქვეყნის ყველაზე უხვნალექიან ადგილად ითვლებოდა. ტოპონიმი „მტირალაც“ ამ მთას სწორედ უხვნალექიანობიდან გამო შეერქვა.

საბჭოთა პერიოდში მტირალას მთაზე, რომელიც თურქეთს საზღვრის სიახლოვეს მდებარეობს, საჰაერო თავდაცვის მძლავრი სამხედრო ნაწილი იყო განლაგებული. სამხედრო ყაზარმათა ნაშთები ახლაც შეინიშნება პარკის ტერიტორიაზე.

მდიდარი და მრავალფეროვანია მტირალას ფლორა. ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე გავრცელებულია როგორც ტყის მცენარეულობა, რომელიც ნაბლნარებით, ნიფლნარებით და კოლხური ტიპის შერეული ტყით არის წარმოდგენილი, ასევე კოლხეთისთვის დამახასიათებელი მარადმწვანე ბუჩქებით შექმნილი შქერიანი ბუჩქნარებით. შერეული კოლხური ტყე აქ ზღვის დონიდან 50-70

მეტრიდან 550-600 მ-მდე ვრცელდება. ამ ტიპის ტყეში გვხვდება ნიფელი, ცაცხვი, ნაბლი, ჩვეულებრივი მურყანი, რცხილა. ქვეტყე დაფარულია შქერიანით, რომელსაც წყავი, კოლხური ჭყორი, კოლხური ბზა და რამდენიმე ტიპის ლიანები ქმნიან.

ეროვნულ პარკში ნაბლნარები ზღვის დონიდან 550-დან 1000მ-მდეა გავრცელებული. ამ სიმაღლეზე ნაბლის ტყეებს გარეული აქვთ ნიფელი, კავკასიური მუხა, ჩვეულებრივი მურყანი, ცაცხვი. ქვეტყე ძირითადად იელით, წყავით, კოლხური ჭყორითაა წარმოდგენილი. ნაბლნარებში იზრდება ლიანებიც, მათ შორის კოლხური სურო, ეკალიჭი და ღვედკეცი.

ნიფლის ტყეები მტირალაზე 1000 მეტრზე მაღლა გვხვდება. ამ სიმაღლეზე იზრდება როგორც წმინდა ნიფლნარები, ასევე კორომები ნაბლის, რცხილის და თელის მინარევებით.

მტირალას ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე გავრცელებულია აჭარა - ლაზეთის იშვიათი სახეობები: ეპიგეა, ფურისულა და მედვედევის არყი.

მდიდარია მტირალას ფაუნაც. ამფიბიებიდან პარკში კავკასიური სალამანდრა, მცირეაზიური ტრიტონი, ჩვეულებრივი გომბემო, ვასაკა, მცირეაზიური და ტბის ბაყაყები გვხვდება. კინტრიში სამი სახის ხვლიკი და გველის რამდენიმე სახეობა: ჩვეულებრივი და წყლის ანკარები, სპილენძა გველი და კავკასიური გველგესლა ბინადრობს.

ეროვნული პარკის ორნითოფაუნა საკმაოდ მდიდარია მტაცებელი ფრინველებით. აქ აღრიცხულია ჩია არწივი, კაკაჩა, ქორი, მიმინო, მარჯანი, ჩვეულებრივი კირკიტა, აგრეთვე ღამის მტაცებლები: ზარნაშო, წყრომი. სხვა ფრინველებიდან ბუდობს ოფოფი, კოდალა, ყორანი, შაშვი, მოლალური.

მცირე ძუძუმწოვრებიდან ეროვნული პარკის მკვიდრები არიან: თხუნელა, სინდიოფალა, კავკასიური (სპარსული) ციყვი, კურდღელი, მელა, მაჩვი, ტყის კატა.

ჩლიქოსნებიდან ნაკრძალის ტყეებში გვხვდება შველი, უფრო იშვიათად - გარეული ღორი.

მსხვილი მტაცებლებიდან პარკში მურა დათვი ბინადრობს, რომლის პოპულაცია საკმაოდ სტაბილურია. გვხვდება ფოცხვერი და მგელიც.

ეროვნული პარკის სიახლოვეს ბათუმის, გონიოს, სარფის, კვარიათის და ჩაქვის კურორტებზე კარგადაა განვითარებული საზაფხულო ტურიზმი. თავად ეროვნულ პარკს ფრინველზე დაკვირვების და ეკოლოგიური ტურიზმის განვითარებისთვის საკმაოდ კარგი პოტენციალი აქვს. მის სიახლოვეს მდებარე მთიან სოფლებში შესაძლებელია ეთნოგრაფიული ტურიზმის განვითარებაც.

თავად პარკის ტერიტორიაზე ჯერ-ჯერობით არ არსებობს თავშესაფარი ან რაიმე ტიპის კომფორტული ღამის გასათევი. მახლობელი საზღვაო კურორტების სასტუმროებში კი ღამისთევა წინასწარი დაჯავშნის გარეშე შესაძლებელია. აჭარის ინფორმაციულ ცენტრებში აგრეთვე არსებობს ოჯახური სახლებიც.

რაჭა-ლეჩხუმის დაცული ტერიტორიები

რაჭა საქართველოს ისტორიული კუთხეა, რომელიც ისტორიულ წყაროებში ჩვენი წელთაღრიცხვის მეექვსე საუკუნემდე სკვინიად მოიხსენიება. მაშინდელი რაჭა ეგრისის სამეფოს შემადგენელი ნაწილი იყო. ხოლო საქართველოს სახელმწიფოს ერთიანობის ხანაში მისი განუყოფელი ნაწილი. გვიან შუა საუკუნეებში საქართველოს დამოუკიდებელ სამეფო-სამთავროებად დაშლის შემდეგ, რაჭის საერისთაო იმერეთის სამეფოს შემადგენლობაში შევიდა, თუმცა მალაღმთიანი საერისთაო საკმაოდ ურჩი ქვეშევრდომი გამოდგა და იმერეთის მეფეებს ხშირად უწევდათ რაჭის იარაღით ხელში დამორჩილება.

რაჭა, რომელიც ორ ნაწილად, ქვემო და ზემო რაჭად იყოფა (ეს ორი ნაწილი შესაბამისად ამბროლაურისა და ონის რაიონებს მოიცავს) მრავალმხრივ საინტერესო და უაღრესად ლამაზი მხარეა. რაჭის ჰიდროლოგიურ ქსელს მდინარე რიონი და მისი მრავალრიცხოვანი კალაპოტები ქმნიან. აქაურ მთებში მრავლადაა ფიჭვნარებით გარშემორტყმული პატარა ლამაზი ტბები.

მას შემდეგ, რაც სამხრეთ ოსეთის ამჟამად უკვე გაუქმებული ავტონომიური ოლქი საქართველოს მთავრობის იურისდიქციის ქვეშ აღარ იმყოფება, რაჭაში მიმავალი უმოკლესი გზა იმერეთიდან, ტყიბულის გავლით მიდის. ტყიბულის შემდეგ სამანქანო გზა სერპანტინით ადის მალლა და ჩაუვლის შაორის წყალ-

მამისონი

საცავს, რომელიც საკმაოდ ლამაზად ჯდება გარემომცველ ლანდშაფტში. ეს უკვე ამბროლაური რაიონი და შესაბამისად ქვემო რაჭაა, თავისი ყურძნის ჯიშებით — ხვანჭკარათი და ალექსანდროულით ცნობილი სტუმართმოყვარე მხარე.

უნიკალური ყურძნის ჯიშების გარდა რაჭას ბევრი სხვა სიმდიდრე გააჩნია. განთქმულია უწერისა და შოვის მინერალური სამკურნალო წყლები, მრავლადაა რაჭაში ისტორიული ძეგლები: მეთერთმეტე საუკუნის ნიკორწმინდის გუმბათიანი ტაძარი, მეთვრამეტე საუკუნის გუმბათიანი ეკლესია, მეთერთმეტე საუკუნის მრავალძალის წმინდა გიორგის ეკლესია, შუა საუკუნეების ხოტევისა და სორის ეკლესია; ნედისის, კვარის, მინდაციხის, კრიხის და ბარაკონის ციხეები.

სამწუხაროდ რაჭული კომპი, რომელიც გადახურვით ძალზედ ჰგავს სვანურ კომპს და მხოლოდ ფორმა აქვს განსხვავებული, მხოლოდ მალაღმთიან სოფელ ღებშია შემონახული.

რაჭაში გავრცელებულია ხალხური ტიპის რიყის ქვით ნაგები, ხის აივნისანი საცხოვრებელი სახლები, ძველი მარნებითა და დამხმარე ნაგებობებით. ზოგიერთი ამგვარი სახლის ასაკი 150 წელზე მეტია.

რაჭა ეთნოგრაფიულადაც ძალზედ საინტერესოა. ძველი ტრადიციები და ადათ-წესები რაჭულ სოფლებში კარგადაა შემონახული. ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში ახლაც ფიგურირებენ ადამიანთა და საქონლის მფარველი ღვთაებები. აქაური მამაკაცები მხოლოდ რაჭისთვის დამახასიათებელ მრავალხმიან სიმღერებს მღერიან. ამ სიმღერათა ნაწილი აგრეთვე მხოლოდ რაჭისთვის დამახასიათებელი ინსტრუმენტის გუდა-სტვირის თანხლებით სრულდება.

რაჭველი ქალები უბადლო მზარეულებად ითვლებიან, ხოლო რაჭული სამზარეულო კი ტრადიციულია და დახვეწილი (მთელს საქართველოში განთქმულია რაჭული ლორი), რაც რაჭაში სტუმრობას კიდევ ერთ სასიამოვნო და დაუვინყარ შტრიხს მატებს.

რაჭველები განთქმული მონადირეები, ხაზაზები და მჭედლები

რაჭველები განთქმული მონადირეები, ხაზაზები და მჭედლები

რაჭველები განთქმული მონადირეები, ხაზაზები და მჭედლები

ხეობა

არიან. ის, რომ რეგიონში მეტალურგია ყოველთვის კარგად იყო განვითარებული, ამას ბრინჯაოს და ანტიკური ხანის არქეოლოგიური ძეგლები და მაშინდელი სამჭედლოებიც მოწმობს. თავად რაჭველების გარდა, რაჭაში უკვე რამდენიმე საუკუნეა ცხოვრობს ებრაული მოსახლეობა, ხოლო ონის სინაგოგა ერთერთი ყველაზე ლამაზი და დახვეწილია მთელს საქართველოში.

რაჭის ჰავა ნოტიოა, საკმაო რაოდენობის ნალექით (წელიწადში 1100 მმ.) აქ ცივი ზამთარი და ხანგრძლივი, თბილი ზაფხული იცის. რეგიონის ყველაზე მაღალ ადგილებში მაღალმთის ჰავაა მუდმივი თოვლითა და ყინულებით.

გეოლომორფოლოგიური დარაიონების მიხედვით რაჭის ტერიტორია კავკასიონის მაღალმთიან ნაოჭა ოლქს მიეკუთვნება. რაჭაში მყარი სასარგებლო წიაღისეულის 228 და მინერალური წყლების 7 ობიექტია განლაგებული. რაჭაში განთავსებულია კავკასიონის და ამიერკავკასიის მთათაშუა დებურესიის გეოტექტონიკური ზონების სეგმენტები (ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ):

კავკასიონის კრისტალური გული (გრანიტული კომპლექსები), კავკასიონის მთავარი შეცოცების ზონა, ყაზბეგ-ლაგოდეხის ზონის ლიასაალენური არგილიტოგენური ნალექები; მესტია-თიანეთის

ჭანჭახი

ფლიშური ზონის (ზედა იურა-ქვედა ცარცი) შოვი-ფასანაურის და ფინვალ-გომბორის ქვეზონების სეგმენტები; ჩხალთა-ლაილაშის ზონის ლიას-აალენური ტერიგენული ნალექები და მათი სინქრონული ბაზალტური შედგენილობის მაგმატიტები; გაგრა-ჯავის ზონის რაჭის ქვეზონა. რეგიონში ცნობილია ოქრო-ანტიმონიტური (ზოფხითო), კვარც-ფერბერიტის და კვარც-არსენოპირიტის; სპილენძ (მოლიბდენ)-პორფირული, ოქრო-ანტიმონიტური, ანტიმონიტ-ოქრო-პოლიმეტალური (კარობი-კირტიშო-კვარცა-ხეთი); ვერცხლისწყლის, კვარც-ფერბერიტული და ვერცხლისწყალ-დარიშხანის (მამისონი) სხვადასხვა ინტენსივობით განვითარებული მინერალიზაცია და გამადნებები. მესტია-თიანეთის ფლიშური ზონის შოვი-ფასანაურის ქვეზონის ფარგლებში ცნობილია უნიკალური რეალგარ-აურიპიგმენტის მეტამორფოგენული გამადნება (ლუხუმის საბადო); ჩხალთა-ლაილაშის ზონის რაჭის სეგმენტში აღინიშნება სპილენძის, ტყვიის და თუთიის, დარიშხანის, სტიბიუმის და ვერცხლისწყლის მცირე მასშტაბის გამოვლინებები. რაჭაში განთავსებულია ჩორდის ბარიტის საბადო, აგრეთვე წედისის რკინა-მანგანუმის და თელნარის ტყვია-თუთიის გამოვლინებები, ცნობილია აგრეთვე ბაჯი-

ხევის და კულტურმუხლინესის საბადოების თაბაშირის ლინზები.

უალრესად მდიდარია რაჭა ტყეებით. კავკასიონის მუდამ თოვლით დაფარული მწვერვალების ფონზე ეს შერეული — ნიწვოვან ფოთლოვანი ტყეები გასაოცარ პეიზაჟებს ქმნიან.

ფლორისტული თვალსაზრისით რაჭის ტერიტორია კოლხეთის ბოტანიკურ-გეოგრაფიული პროვინციის ჩრდილო-აღმოსავლური პერიფერიაა. ამასთანავე არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ რაჭა არაერთგვაროვანი რელიეფის მხარეა და შესაბამისად მრავალფეროვანია აქაური ფლორაც.

ტყის სარტყლის ქვედა ნაწილში ჩრდილოური, დასავლური და აღმოსავლური ფერდობები ძირითადად შერეული ფოთლოვანი ტყეებითაა დაფარული. აქ მთავარი ხე-მცენარეებია: წიფელი, რცხილა, ცაცხვი, ლეკა, ქორაფი და იფანი. ჩვეულებრივია აგრეთვე რცხილნარი, ნაბლნარი, წიფლნარი, წიფლნარ-რცხილნარი, წიფლნარ-ნაბლნარი ტყეები. კოლხური ბუჩქების ფიტოცენოზური პოზიციები შესუსტებულია. სამხრეთ ფერდობებზე მუხნარია (ქართული მუხა-*Quercus iberica*) გაბატონებული. მისი ქვეტყე ჯაგრცხილის, კვიდოს, წითელი კუნელის, ზღმარტლის, შინდისგან შედგება, რითაც რაჭის მუხნარები ძალიან ჰგავს აღმოსავლეთ საქართველოს მთის ტყეებს.

ტყის სარტყლის ზედა ნაწილში გავრცელებულია ძირითადად წიფლნარები და მუქწიწვიანი ტყეები - ნაძვნარები და სოჭნარები, აგრეთვე შერეული ფოთლოვანი და ნიწვოვან-ფოთლოვანი დაჯგუფებები.

კოლხური ქვეტყე აქაც სუსტად არის განვითარებული. ზოგიერთ ხეობაში იმავე სიმალღებზე მხოლოდ წიფლნარებია. ფიქრობენ, რომ ეს ნიწვოვანი ტყეების გაჩეხვის შედეგია.

სუბალპურ ტყეებში, როგორც თითქმის ყველგან კავკასიონზე, არყის ხე დომინირებს. აგრეთვე გვხვდება მაღალმთის მუხნარები. სუბალპურ ბუჩქნართაგან ყველაზე გავრცელებული დეკიანია.

რაჭის გეგმარებით ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე გავრცე-

ლებულია რაჭის ენდემი-კემულარიას რძიანა, დასავლეთ კავკასიონის ენდემი-სვანური კურდღლისცოცხა, ასევე იშვიათი სახეობები-რაჭის მაჩიტა, ძაკუს მაჩიტა და სხვ.

ამას გარდა რაჭაში, განსაკუთრებით კი ამბროლაურის რაიონში, გვხვდება ხელოვნურად გაშენებული ნიწვოვანი (ძირითადად კედარის) ტყეები. ამ ტყეების ასაკი უკვე მრავალი ათეული წელია.

საინტერესოა რაჭის ფაუნა. აქაურობა ყოველთვის განთქმული იყო მურა დათვის პოპულაციით, ხოლო რაჭველები დათვზე განთქმულ მონადირეებად ითლებოდნენ.

სამწუხაროდ ამ ცხოველის პოპულაციის შესახებ ზუსტი მონაცემები არ არსებობს, მაგრამ რაჭის ულრან ტყეებში დღესაც საკმაო რაოდენობით დათვი ცხოვრობს.

მრავლადაა შველიც, ხოლო მთებში არჩვი. ძალზე ცოტაა რაჭის მთებში დასავლეთკავკასიური ჯიხვი.

რაჭაში გვხვდება კვერნის ორივე სახეობა — ტყის და კლდის, ტყის კატა, ფოცხვერი, მგელი, მელა, კურდღელი.

მდიდარია აქაური ორნითოფაუნაც, მათ შორის იშვიათი მტაცებელი ფრინველებითაც.

რაჭას ძალზედ კარგი ტურისტული პოტენციალი აქვს. ღვინის, საცხენოსნო, ბოტანიკური, ფოტო-ვიდეო ტურიზმისთვის, ეკოლოგიური ტურებისთვის და ფრინველებზე დაკვირვებისთვის რაჭა საუკეთესო ადგილია.

ჯერ-ჯერობით რეგიონში განვითარებულია მხოლოდ კულტურ-

ზემო რაჭა

ციხე-სიმაგრე პარაკონის სიახლოვეს

მდინარე რიონი

რული, საფეხოსნო, სამანქანო სათავგადასავლო ტურიზმი და ექსტრემალური ტურიზმი — მდინარე რიონზე ნავით დაშვება, გამოჩნდნენ უცხოელი მოტოტურის მოყვარულები.

საინტერესოა რაჭა მთამსვლელთათვისაც. საშუალო სირთულის ფასის მთა, ჭანჭახის მთა, სამერცხლე და სხვა მწვერვალები, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ჯერ-ჯერობით ქართველ და უცხოელ მთამსვლელთა ყურადღების მიღმა რჩება.

სპელეოლოგიური თვალსაზრისით გოგოლეთის, ცახის, ცხრაქვარის, შაორა-შარაულის კარსტული მღვიმეები ძალზე საინტერესოა და მომავალში არც ამ სახის ტურიზმის განვითარებაა გამორიცხული.

ტურისტული ინფრასტრუქტურა რაჭაში ძირითადად საბჭოთა დროიდან შემორჩენილ სასტუმრო-პანსიონატებში გამოიხატება. ამ ტიპის პანსიონატები და კვების ობიექტები შემორჩენილია მაღალმთიან კურორტ შოგში, ასევე უნერაში. ონში და ამბროლაურში არსებობს ოჯახური ტიპის სასტუმროები, სადაც წინასწარი დაჯავშნით შესაძლებელია კვებისა და კომფორტული ღამის გასათევის უზრუნველყოფა. ინფორმაცია სასტუმროების შესახებ მითითებულია ტურისტულ გზამკვლევებში. დაჯავშნა აგრეთვე შესაძლებელია ტურ-ოპერატორებისა და ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით.

მთიანი რაჭა

ნაღველა

რინის ნაკრძალი

1957 წელს შექმნილი რინის ნაკრძალი აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, ამჟამად საქართველოს მთავრობის მიერ არაკონტროლირებად ტერიტორიაზე მდებარეობს ქალაქ გაგრიდან 60 კილომეტრის დაშორებით. ნაკრძალი მოთავსებულია კავკასიონის მთავარი ქედის სამხრეთ განშტოებაზე, ზღვის დონიდან 928 მეტრის სიმაღლეზე მდებარე რინის ტბის გარშემო. ჩრდილოეთით და ჩრდილო-დასავლეთით ნაკრძალს, რომლის საერთო ფართობი 13893 ჰექტარს შეადგენს, ალპური საძოვრები ესაზღვრება.

ამ ადგილებში ადამიანს უხსოვარი დროიდან უცხოვრია. რინის მიმდებარე ტერიტორიაზე აღმოჩენილია პალეოლითის ხანის ადამიანის სადგომი. ნაკრძალის სიახლოვესა ანტიკური ხანის და შუა საუკუნეების ციხე-სიმაგრეების — ანაკოფიის, აბა-ანთის, ლიხნშის და ბაგრატის ციხის ნანგრევები, ბედიის სასახლისა და აფხაზეთის დიდი კედლის ნაშთები.

ნაკრძალის სიახლოვეს მდებარე სხვა მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური და კულტურული ძეგლებიდან აღსანიშნავია: მერვე საუკუნის ბედიის სამონასტრო კომპლექსი, მეათე საუკუნის

ბიჭვინთის ტაძარი, მერვე საუკუნის დრანდის გუმბათოვანი ეკლესია, მეშვიდე საუკუნის განთიადის ბაზილიკა, მეშვიდე საუკუნის ამბარას ბაზილიკა და მოქვის მეათე საუკუნის ეკლესია. მაღალმთიან სოფლებში კარგად არის შემონახული ხალხური ტრადიციული საცხოვრებლის ნიმუშები.

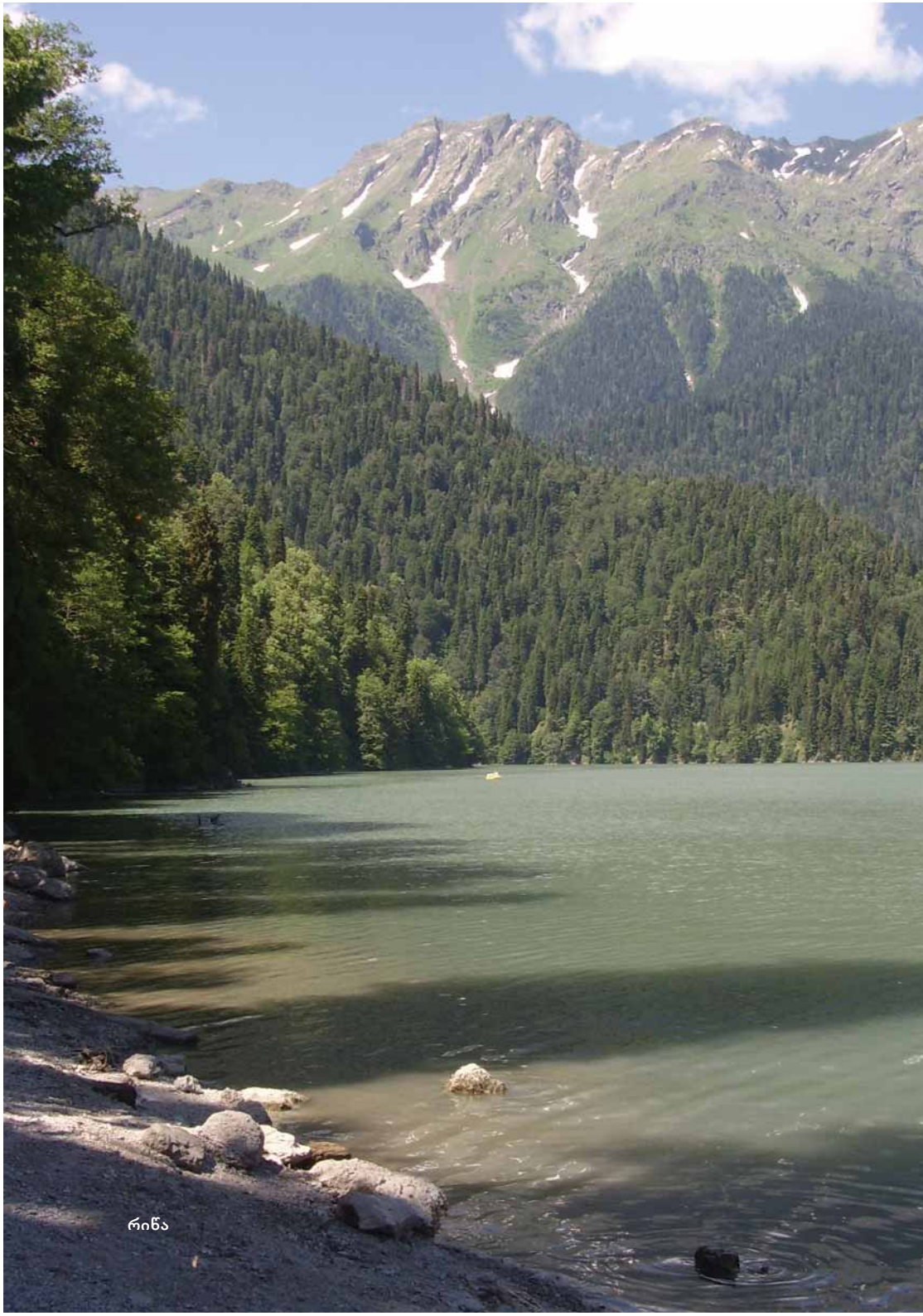
რინის ნაკრძალის ტერიტორია საკმაოდ რთული და მრავალფეროვანი რელიეფით ასიათდება. მისი კლიმატური პირობები, ნიადაგი, მცენარეული საფარი და საერთო ლანდშაფტები მნიშვნელოვნად განსხვავდება ზღვისპირა მხარის ლანდშაფტებისგან. ნაკრძალის ყველაზე მაღალი წერტილი ზღვის დონიდან 2908 მეტრზე მდებარეობს.

ზღაპრულია რინის ტბის ბუნება. წყლის სარკის ზედაპირი 1,5 კვადრატულ კილომეტრს აღწევს. ტბა ძალიან ღრმაა. მისი მაქსიმალური სიღრმე 101 მეტრია. ტყეებით და მთებით გარშემორტყმულ ტბაში შენაკადი მთის მდინარეებით ყინულივით ცივი წყალი ჩაედინება. თუმცა ცხელი ზაფხულის პერიოდში ტბის ზედაპირზე წყალი 18-20 გრადუსამდე მაინც თბება.

რინის ტბიდან გამოედინება 11 კილომეტრის სიგრძის მდინარე იუპშარა, რომელიც სათავიდან ნახევარ კილომეტრში მინის ქვეშ იკარგება და ორ კილომეტრში ისევ პოულობს ქვესკნელიდან გამოსავალს. მდინარე მიედინება კანიონში, რომელიც ნელ-ნელა ვიწროვდება და ღრმავდება. ყველაზე ღრმა ადგილს, სადაც 400 მეტრის სიმაღლე კლდეების ძირში ვერასოდეს აღწევს მზის სხივი, იუპშარის კარიბჭე ჰქვია და რინის ტბასთან ერთად ბუნების ეს საოცრება ნაკრძალის ნამდვილ მშვენიერებას წარმოადგენს.

მაგრამ ნაკრძალში გასაოცრად ლამაზი კიდევ მრავალი რამ არის. რინის ტბიდან ჩრდილო-დასავლეთით, ზღვის დონიდან 1235 მეტრზე მდებარეობს უღრანი ტყით გარშემორტყმული პატარა რინის ტბა. მისი სიღრმე 76 მეტრს აღწევს. ტბას, რომელსაც შენაკადები არ გააჩნია და მხოლოდ ნადნობი თოვლით იკვებება, ციცაბო ნაპირები და ლურჯი, გასაოცრად გამჭვირვალე წყალი აქვს.

ნაკრძალის ტერიტორიაზე ავადხარის მიდამოებში მრავლადაა მინერალური წყაროები, რომელთა ბაზაზე ფუნქციონირებს ბალნეოკლიმატური კურორტი ავადხარა, რომელიც ზღვის დონიდან 1600 მეტრზეა აშენებული.

აფხაზეთი ფლორისტულად ძალიან მდიდარია. საქართველოს ამ კუთხეში 2000 მეტი მცენარეა დაფიქსირებული, რომელთა 70% რინის ნაკრძალში მოიპოვება, თუმცა თავად ნაკრძალის ტერიტორია მთლიანი აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიის მხოლოდ ორ პროცენტს შეადგენს.

ნაკრძალის ტერიტორიის 91%-ზე მეტი ტყის ნაირგვარი ბიოლოგიური ეკოსისტემებით არის წარმოდგენილი. კავკასიური სოჭის ტყეებს ნაკრძალის საერთო ფართობის 70% უკავია. ნიფლის კორომებზე 22 პროცენტი მოდის. დანარჩენი ტყეები კი მუხნარების, ფიჭვნარების, ნაძვნარების, რცხილნარების, ნეკერჩხლიანების, მუხნარების, არყნარების და ცაცხვნარებისგან შედგება. ნაკრძალში დაახლოებით 590 ჰექტარის ფართობის კოლხური ბზის შემცველი შერეული კორომებიც გვხვდება.

რინის ნაკრძალის ფაუნა დასავლეთ საქართველოს მაღალმთიანი რაიონისთვის საკმაოდ დამახასიათებელია. აქაური მდინარეები და თავად რინის ტბაც მდიდარია კალმახით. პატარა რინის ტბაში კი თევზი საერთოდ არ მოიპოვება.

ამფიბიებიდან ნაკრძალის მკვიდრები არიან: ჩვეულებრივი და მცირეაზიური ტრიტონი, ჩვეულებრივი გომბემო, ვასაკა, ტბის და მცირეაზიური ბაყაყები. რეპტილიებიდან აქ კავკასიური, ართვინული და კლდის ხვლიკები, წყლის ანკარა, სპილენძა გველი, ესკულაპის მცურავი და კავკასიური გველგესლა გვხვდება. ეს ორი უკანასკნელი სახეობა საქართველოს წითელ წიგნშია შეტანილი.

ნაკრძალში მობუდარ ფრინველთა 69 სახეობიდან, 37 ბელურასნაირთა ოჯახს განეკუთვნება. მდინარეების ნაპირებთან ბოლოქანქარების და წყლის შაშვების ნახვაა შესაძლებელი. რინის ტბის მიდამოებში 8 სახეობის მტაცებელი ფრინველი ბუდობს, რომელთაგანაც ყველაზე ხშირად მიმინოს, ქორს, ჩვეულებრივ კაკაჩას და კირკიტას შეხვდებით. ტყეებში ღამის მტაცებლები ზარნაშოები, ტყის ბუები და ოლოლები ბუდობენ. ნაკრძალში რამდენიმე სახის კოდალას ნახვაცაა შესაძლებელი.

ამასთანავე რინის ნაკრძალი ისეთი იშვიათი და საინტერესო ფრინველების საბუდარია, როგორცაა: მთის არწივი, შავარდენი და კავკასიური როჭო.

მდიდარია ნაკრძალი ძუძუმწოვრებითაც. ზღარბი, თხუნელა და

ციყვი აქ ბევრია. ტყეებში ტყის კვერნა და მაჩვი ბინადრობენ. აქაური ყველაზე პატარა მტაცებელი სინდიოფალაა, ყველაზე დიდი — დათვი. ამ უკანასკნელთა პოპულაცია სტაბილური არ არის, რადგან დათვები ბევრს დახეტილებენ და ძალიან ხშირად ჩრდილოეთით კავკასიონის წყალგამყოფ ქედს იქით კავკასიის ნაკრძალში გადადიან. ჩრდილოეთიდან ზაფხულობით რინის ნაკრძალში შემოდის კეთილშობილი ირემიც. ზაფხულს აქ ატარებს და შემოდგომაზე ისევ ჩრდილო კავკასიას უბრუნდება.

ნაკრძალში ბევრია შველი. აქ ბინადრობენ მელა და მგელიც. არსებობს ფოცხვერის არცთუ ისე დიდი, მაგრამ საკმაოდ სტაბილური პოპულაცია.

მაღალი მთების მკვიდრები დასავლეთკავკასიური ჯიხვი და არჩვი ნაკრძალს მხოლოდ ზამთრობით სტუმრობენ, როცა შიმშილი აიძულებთ დათოვლილი მწვერვალებიდან ტყის საზღვრისკენ დაინიონ.

სამწუხაროდ ამ საინტერესო და მრავალფეროვანი ნაკრძალის მონახულება, მით უმეტეს კი იქ ტურისტული მარშრუტების დაგეგმვა და მოწყობა საქართველოს მხრიდან ჯერ-ჯერობით შეუძლებელია. რინის ტბის შემოგარენი იდეალურ ადგილს წარმოადგენს სანყალოსნო, კულტურული, ფოტო-ვიდეო, ეკოლოგიური და ფრინველებზე დაკვირვების ტურების მოსაწყობად.

ნაძვი

საგურამოს ნაკრძალი,
თბილისის ეროვნული
პარკი

საგურამოს სახელმწიფო ნაკრძალი შეიქმნა 1957 წელს. იგი თბილისიდან 30 კილომეტრითაა დაშორებული და ქალაქის გამწვანების ზოლში შედის. საგურამოს ნაკრძალის შექმნის მიზანი იყო აღმოსავლეთ საქართველოსთვის დამახასიათებელი ტყის შენარჩუნება და მის ბინადართა დაცვა, მათ შორის ისეთი იშვიათი სახეობების, როგორებიცაა: კავკასიური კეთილშობილი ირემი და ფოცხვერი.

საგურამოს სახელმწიფო ნაკრძალის ფართობი შეადგენს 5359 ჰა-ს. ახლო მომავალში დაგეგმილია საგურამოს ნაკრძალისთვის თბილისის მიმდებარე ტერიტორიის ნაწილის მიერთება. ახალ დაცულ ტერიტორიას, რომლის საზღვრები და ფართობი ჯერჯერობით დადგენილი არ არის, თბილისის ეროვნული პარკი ერქმევა.

საგურამოს ნაკრძალი საქართველოს ორი მნიშვნელოვანი ქალაქის მცხეთის და თბილისის სიახლოვეს მდებარეობს. მცხეთა აღმოსავლეთ საქართველოს პირველი დედაქალაქია — მტკვრისა და არაგვის შესართავთან გაშენებული და ორი მდინარით ბუნებრივად დაცული. მდიდარი ისტორიის მქონე, აღმოსავლეთ საქართველოს სახელმწიფოებისა და კულტურის აკვანი. საგურამოს ნაკრძალი პირდაპირ ესაზღვრება მეექვსე საუკუნის ქართული არქიტექტურის შედევრს მცხეთის ჯვარს, რომლიდანაც

შემოდგომა საგურამოში

მიმინო

ქალაქ მცხეთაზე და მთელ გარემოზე არაჩვეულებრივი პანორამა იშლება. მცხეთის ჯვრიდან მტკვარს გაღმა, ბაგინეთის ქედზე წარმოებული გათხრებიც მოსჩანს. ეს არმაზის პიტიახშთა (მცხეთის გამგებელთა) სასახლის, ანტიკური აბანოების და წარმართული კერპების ნაშთებია. სწორედ იმ კერპებისა, რომლებიც საქართველოს გამაქრისტიანებელმა წმინდა ნინომ დაამსხვრია, ხოლო რამდენიმე საუკუნის შემდეგ მათ მოპირდაპირე მხარეს, მაღალ მთაზე, ნიშნად ქრისტიანობის წარმართობაზე გამარჯვებისა ჯვრის გუმბათოვანი ტაძარი აღიმართა.

მცხეთა ძალზე მდიდარია არქეოლოგიური და კულტურული ძეგლებით. ამ პატარა ქალაქის რამდენიმე უბანზე არქეოლოგიური გათხრები ყოველწლიურად მიმდინარეობს და იქ აღმოჩენილ ბრინჯაოს საბრძოლო და საკულტო იარაღს, ქრისტიანობამდე თხის ჭურჭელს და სამკაულს ბოლო არ უჩანს. მცხეთის სამარხებში აღმოჩენილი განძი კი დღეს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ოქროს ფონდს ამშვენებს.

მცხეთასა და მის უშუალო შემოგარენში არაერთი უაღრესად მნიშვნელოვანი ძეგლია, რომლებიც იუნესკოს დაცვის ქვეშ იმყოფება. ესენია: მეთერთმეტე საუკუნის სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარი, იმავე პერიოდის სამთავროს ეკლესია, მეექვსე საუკუნის სამონასტრო კომპლექსები: შიო მღვიმე და ჯვარი. მთლიანად მცხეთა პატარა ქალაქ-მუზეუმს წარმოადგენს და ყოველდღიურად არაერთ ქართველ თუ უცხოელ დამთვალიერებელს მასპინძლობს.

მეხუთე საუკუნეში საქართველოს დედაქალაქად ქცეული თბილისი დღემდე იზრდება. მისი გარეუბნები — ავჭალა და გლდანი უშუალოდ ეზღინება საგურამოს ნაკრძალს. საქარავნო გზების გასაყარზე მდებარე ეს მრავალეთნიკური ქალაქი დაარსების დღიდანვე იქცა საქართველოს გულად, დედაქალაქად და კულტურულ ცენტრად. თბილისის დაპყრობა, საქართველოს დაპყრობას ნიშნავდა და თბილისის გარეშე ყოველთვის წარმოუდგენელი იყო საქართველოს ერთიანობა. მეშვიდე საუკუნეში ქალაქი 500 წლით გადავიდა არაბ დამპყრობელთა ხელში და მხოლოდ 1123 წელს, მას მერე, რაც დიდმა დავით აღმაშენებელმა დანარჩენი საქართველოს გაერთიანება, დიდგორის ბრძოლაში კი მუსულმანთა უზარმაზარი-

კოალიციური ლაშქრის დამარცხება შეძლო, ერთიან ქვეყანას დედაქალაქი დაუბრუნა. სამნუხაროდ, რამდენიმე ეკლესიის გარდა თბილისში თითქმის არ შემორჩა შუა საუკუნის შენობა-ნაგებობები. 1795 წელს ქალაქის ალების შემდეგ სპარსეთის შაჰმა ალა-მაჰმად-ხანმა თბილისი მთლიანად გადაწვა და დაანგრია, ასე რომ შენობათა უმეტესობა, რომელიც დღეს თბილისის ისტორიული ძეგლების სტატუსით სარგებლობს, მეცხრამეტე საუკუნეშია აგებული.

საგურამოს სახელმწიფო ნაკრძალი ზომიერად ტენიანი ჰავის ოლქს მიეკუთვნება. აქ ზომიერად ცივი ზამთარი და ხანგრძლივი ზაფხული იცის. ნალექების წლიური რაოდენობა საშუალოდ 523-720 მმ შეადგენს. საშუალო წლიური ტემპერატურაა: იანვარი -0,5°C და აგვისტო +24,1°C

ნაკრძალის ტერიტორია გეომორფოლოგიურად მრავალრიცხოვანი მთებით, ფერდობებით და ხევებით შედგენილ, ძლიერ დასერილ რაიონს წარმოადგენს. საგურამოს ნაკრძალის უმაღლესი წერტილი ზღვის დონიდან 1385 მეტრზე მდებარეობს.

ნაკრძალის ტერიტორიის რელიეფის მრავალფეროვნებამ, გეოლოგიურმა აგებულებამ განაპირობა ნიადაგის მნიშვნელოვანი

მრავალფეროვნება. აქ გავრცელებულია ტყის მუქი ყავისფერი, ტყის ყავისფერი, ტყის ყომრალი, ტყის მუქი ყომრალი, ტყე-მდელოს, დელუვიურ-პროლუვიური ნიადაგები.

უშუალოდ ნაკრძალის ტერიტორიაზე დიდი მდინარეები ან მნიშვნელოვანი ჰიდროლოგიური ქსელები არ გვხვდება.

საკმაოდ ნაირგვარია ნაკრძალის მცენარეულობა. აქ გავრცელებულია 675 სახეობის ბალახოვანი თუ მერქნიანი მცენარე, მათ შორის 104 ხე და ბუჩქია. ნაკრძალის დენდროფლორა იმითაცაა საინტერესო, რომ აქ გავრცელებულია მესამეული პერიოდის კოლხეთის ფლორის წარმომადგენლები: კოლხური ჭყორი, კოლხური და პასტუხოვის სურო, აღმოსავლეთის ძახველი, თავისარა, ეკალიჯი, კოლხური თხილი, წყავი, უთხოვარი, მაჯალვერი, პონტოური მოცვი, კავკასიური დეკა და სხვა. ნაკრძალი ძირითადად წარმოდგენილია ქართული მუხის (1975 ჰა), აღმოსავლეთის ნიფელის (1768 ჰა), კავკასიური რცხილის (766 ჰა), ჩვეულებრივი იფნის (140 ჰა), ჯაგრცხილის (122 ჰა) და პანტის (9 ჰა) ტყის ეკოსისტემებით. თავისებურია ტყეების განლაგება ვერტიკალური სარტყლებისა და ფერდობთა ექსპოზიციის მიხედვით, რაც მათი ბიომრავალფეროვნების ნაირგვარობას განსაზღვრავს.

ნაკრძალის ტერიტორიაზე 12 სახის ქვენარმავალი გვხვდება, რომელთაგანაც ყველაზე გავრცელებული გველხოკერაა. წელიწადის ცხელ ნაწილში მისი ნახვა ფაქტიურად ყოველ ფეხის ნაბიჯზეა შესაძლებელი. ბევრია ნაკრძალში უბრალო ანკარაც, ჩვეულებრივია ყვითელმუცელა მცურავის და სპილენძა გველის ნახვა. ხოლო ნაირფერი მცურავი და კატისებრი გველი დაცული ტერიტორიის უფრო იშვიათი და ძნელად სანახავი ბინადარნი არიან.

მრავალფეროვანია აქაური ორნითოფაუნა. ჩხიკვს, შაშვს და რამდენიმე სახის კოდალას, ნაკრძალში ხშირად შეხვდებით. მრავლად არის სკვინჩა, დიდი წივნივა, ქედანი, გუგული, გვრიტი, ჭინჭრაქა (ლობემძვრალა), ჩხართვი.

მტაცებელ ფრინველთაგან ყველაზე მრავალრიცხოვანი მიმინოა. აგრეთვე გვხვდება: კაკაჩა, კირკიტა. ღამის მტაცებლებიდან: ზარნაშო, ჭოტი, ტყის ბუ.

ძუძუმწოვრებიდან ნაკრძალში განსაკუთრებით ბევრია მელა და ტურა. თითქმის ყველგან გვხვდება ტყის კვერნა და სინდიოფალა. დიდი მტაცებლებიდან ყველაზე გავრცელებული მგელია. იშვიათია ფოცხვერი და მურა დათვი. ნახევარი საუკუნის წინ საგურამოს ნაკრძალში წინააზიური ჯიქი ანუ ლეოპარდი იქნა მოკლული. მას

შემდეგ ამ უიშვიათესი ცხოველის გამოჩენის შესახებ ინფორმაცია არ არსებობს.

ჩლიქოსნებიდან მრავლადაა შველი. ადრე საგურამოს ნაკრძალი კავკასიური კეთილშობილი ირმის პოპულაციით იყო განთქმული.

ნაკრძალის ტერიტორია გამოირჩევა ფაუნის წარმომადგენლების მნიშვნელოვანი მრავალფეროვნებით. აქ გავრცელებულია ისეთი ცხოველები როგორცაა: შველი, კურდღელი, კვერნა და სხვა. ასევე გვხვდება მგელი, ტყის მურა დათვი, მელა, ტყის კვერნა, ფოცხვერი. ასევე ნაკრძალის ტერიტორია გამოირჩევა ფრინველთა მრავალფეროვნებით: სკვინჩა, ჩხიკვი, დიდი ნივნივა, ჩვ. სინაგოგა, შაშვი, ევროპული ჩხართვი, ჭრელი კოდალა, შავი კოდალა, მწვანე კოდალა, ქედანი, გუგული, მაგალობელი შაშვი, კაკაჩა, ზარნაშო, ტყის ბუ, ყურებიანი ბუ, კულუმბური, ძერა, მიმინო, მწვანულა, ლობემძვრალა, გვრიტი, რუხი ყვავი და სხვა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საგურამოს ნაკრძალი მალე მხოლოდ ნაწილი იქნება ახალი დაცული ტერიტორიისა, რომელსაც საგურამო-თბილისის ეროვნული პარკი ერქმევა და რომლის საზღვრები ჯერ-ჯერობით დადგენილი არ არის. ორივე ქალაქი თბილისიდან და მცხეთაც ძალზე საინტერესოა ტურისტული თვალსაზრისით და კულტურული ტურიზმი ორივე მრავალეთნიკურ და ისტორიული ძეგლებით მდიდარ ქალაქში ძალზედ კარგადაა განვითარებული.

ახალი დაცული ტერიტორიის შექმნა კიდევ ერთი წინ გადადგმული ნაბიჯი გახდება ჩვენს ქვეყანაში ტურიზმის განვითარებისთვის. ხოლო ეროვნული პარკის საგურამოს ნაწილს ეკოლოგიური, ბოტანიკური და ფრინველებზე დაკვირვების ტურებისთვის საკმაოდ კარგი პოტენციალი აქვს, მით უმეტეს, რომ თბილისსა და მცხეთაში მდებარეობს მრავალრიცხოვანი სასტუმროები, სასტუმრო-სახლები, რესტორნები და კაფე-ბარები. წინასწარი დაჯავშნით და დაჯავშნის გარეშე შესაძლებელია კომფორტული ღამის გასათევის მოძიება. აგრეთვე, თბილისის ინფორმაციულ ცენტრებში არსებობს სასტუმროების ჩამონათვალი. აგრეთვე დაჯავშნა შესაძლებელია ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით.

სათაფლიის ნაკრძალი

თბილისიდან 260 კილომეტრის დაშორებით, ხოლო ქალაქ ქუთაისიდან სულ რაღაც 10 კილომეტრში მდებარეობს სათაფლიის არცთუ ისე დიდი მთა. აქ ადრე გარეული ფუტკრის კოლონია ყოფილა, ადამიანები ფუტკარს კვამლს უხრჩოლებდნენ, სკებიდან დევნიდნენ და თაფლს ეპატრონებოდნენ. ადგილის დასახელებაც სწორედ აქედან მოდის.

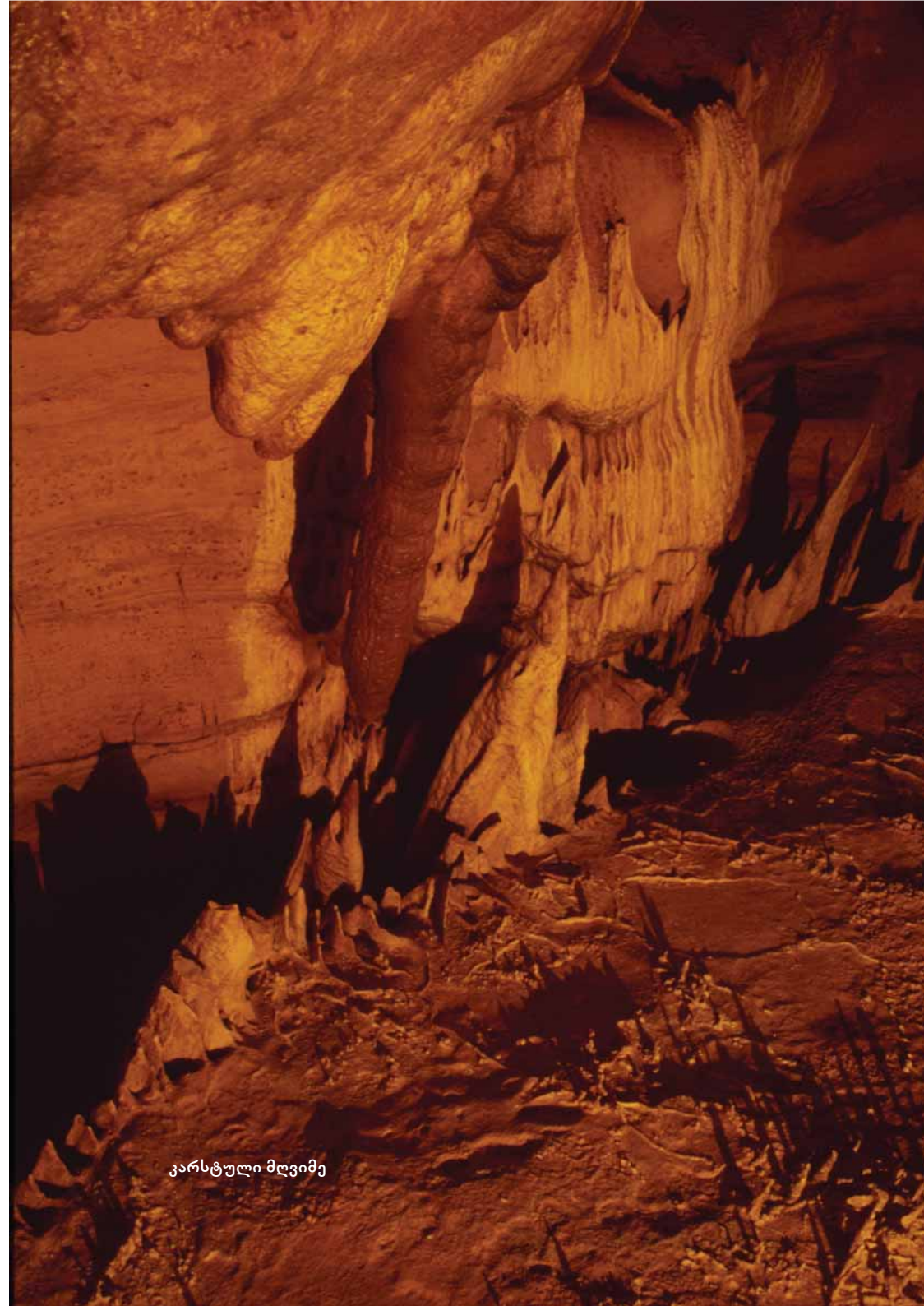
1925 წელს სათაფლიამ ქუთაისელი პედაგოგის, ადგილობრივი მუზეუმის თანამშრომლის და ნატურალისტის პ. ჭაბუკიანის ყურადღება მიიქცია, რომელმაც სათაფლიის ტერიტორიაზე იშვიათი სილამაზის კარსტული მღვიმე აღმოაჩინა. ქუთაისელი ნატურალისტის მიერ აღმოჩენილი მღვიმის სიგრძე 600 მეტრს აღწევს. იმავე ჭაბუკიანმა 1933 წელს მერგელიზებულ კირქვაზე ცარცული პერიოდის უნიკალური ძეგლი — დინოზავრის გაქვავებული ნაკვალევი აღმოაჩინა. იმ დროისთვის ეს არა მხოლოდ საბჭოთა კავშირში, არამედ მთელ აზიაში აღმოჩენილი დინოზავრის პირველი ნაკვალევი იყო.

სწორედ ჭაბუკიანის ინიციატივით სათაფლია 1935 წელს ნაკრძალად გამოცხადდა. ნაკრძალის შექმნის მიზანი გეოლოგიური, სპელეოლოგიური და ბოტანიკური ძეგლების დაცვა იყო.

ეს ძალზედ პატარა (ნაკრძალის ფართობი სულ რაღაც 354 ჰექტარია) და მრავალხმრივ საინტერესო ნაკრძალი ქართული კულტურისა და არქეოლოგიური ძეგლებითაა გარშემორტყმული. სათაფლიასთან ახლოს ძველი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეში განადგურებული ვანის ანტიკური ნაქალაქარი მდებარეობს. ვანი ძალიან მდიდარი არქეოლოგიური ძეგლია, გალავნისა და კარიბჭის ნაშთებით, საკულტო შენობა-ნაგებობის ნანგრევებით. იქ აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალა კი საქართველოს სახელმწიფოს ოქროს ფონდის ნამდვილი მშვენიერებაა.

ნაკრძალისკენ მიმავალ გზაზე მდებარეობს ქრისტიანული კულტურის ისეთი ცნობილი ძეგლები, როგორებიცაა: მეცხრე საუკუნის უბისის ეკლესია, მეთორმეტე საუკუნის გელათის სამონასტრო კომპლექსი ამავე პერიოდის კედლის მხატვრობით, მეათე საუკუნის მოწამეთას ეკლესია და მეთერთმეტე საუკუნის ბაგრატის ტაძრის ნანგრევები. ეს უკანასკნელი გელათის არქიტექტურულ ძეგლთან ერთად „იუნესკოს“ მიერ არის დაცული.

თავად სათაფლია ზღვის დონიდან 500 მეტრის სიმაღლეზე მდებარეობს. ნაკრძალის ტერიტორიაზე გვხვდება 5 კარსტული მღვიმე, რომელთაგან ერთ-ერთის ნამდვილი მშვენიერებაა

კარსტული მღვიმე

შესასვლელიდან 100 მეტრით დაშორებული გუმბათოვანი დარბაზი, რომლის ცენტრში აღმართული სტალაგმიტების და ზევიდან დაშვებული სტალაქტიტიდების სიდიდესა და სილამაზეს განცვიფრებაში მოჰყავს მნახველი. მღვიმეს ბოლოში ჩამოუდის გამდინარე ნაკადი, რომელიც ჩაედინება ბუნებრივ ჭაში, რის შემდეგაც წყალი გზას ვინრო, გაუვალ ნაპრალებში განაგრძობს და გამოსავალს მდინარე ოლასკურას სახით სათაფლიას მთის სამხრეთ ფერდობზე პოულობს.

სათაფლიის ჰავა სუბტროპიკულია. ნალექების წლიური რაოდენობა 1900 მმ-ს აღწევს. იანვრის საშუალო ტემპერატურა $+4^{\circ}\text{C}$, ხოლო აგვისტოს $+25^{\circ}\text{C}$.

სათაფლიას ნაკრძალისთვის კოლხური ტიპის ტყეებია დამახასიათებელი. აქ გვხვდება წიფლის კორომები, მარადმწვანე ქვეტყით, წიფლნარ-რცხილნარი, ბზის ქვეტყით, ნაბლის ტყეები იელის ქვეტყით, მურყნის ტყეები მაცვლის ქვეტყით და სხვა. სულ ნაკრძალში მერქნიან მცენარეთა 60-მდე სახეობა გვხვდება. ხელუხლებელი ტიპის კოლხურ ტყის კორომებში ნეკერჩხალი, წიფელი, უთხოვარი, კოლხური ბზა, კოლხური ჯონჯოლი, ურთხმელი, ძელქვა და იმერეთის მუხა გვხვდება.

განსაკუთრებულად ლამაზია წიფლების, რცხილების და მუხების ქვეშ ამოსული ბზის ქვეტყე. სათაფლიაში იშვიათად შეხვდები 100

ნელზე მოხუც ბზებს. ამ ლამაზი ხეების საშუალო ასაკი 55-60 წელია. ყველაზე ძველი ბზების დაიამეტრი 14 სანტიმეტრს აღწევს და სიმაღლეში 40 მეტრამდეა.

ამ პატარა ნაკრძალის ფაუნა შედარებით ღარიბია. ეს არც არის გასაკვირი — სათაფლიის ნაკრძალი ხომ იმთავითვე ბუნების უნიკალურ ძეგლთა დაცვას და არა იშვიათ ფრინველთა თუ ცხოველთა გადარჩენას ისახავდა მიზნად.

ნაკრძალის ტერიტორიაზე რამდენიმე სახეობის ამფიბია: ვასაკა, მწვანე და მურა გომბეშო, ტბის და მცირეაზიური ბაყაყი ცხოველები. მურა გომბეშო საქართველოს ყველაზე დიდი ამფიბიაა. სათაფლიის ნაკრძალში აღრიცხულია ნახევარკილოიანი გიგანტის დაჭერის შემთხვევა.

ნაკრძალში გვხვდება ქართული და ართვინული ხვლიკი. გველეზიდან კი სპილენძა, ჩვეულებრივი ანკარა, ესკულაპის მცურავი და გველგესლა.

მობუდარ ფრინველთა რიცხვი ნაკრძალის მცირე ზომებიდან გამომდინარე არც ისე დიდია. ძუძუმწოვრებიდან ნაკრძალში გვხვდება: კურდღელი, მელა, მაჩვი, ტურა, კვერნა, ციყვი, ძალზე იშვიათად კი — შველიც.

ნაკრძალის მიმდებარე ტერიტორიაზე ტურიზმის ყველაზე განვითარებული ფორმები კულტურული და არქეოლოგიური ტურებია. ასევე ხორციელდება სამანქანო სათავგადასავლო ტურები ზეკარისა და საირმის მიმართულებით.

თავად სათაფლიას საკმარისზე მეტი პოტენციალი აქვს იმისთვის, რომ მის ტერიტორიაზე წარმატებით მოეწყოს სპელეოლოგიური ტურები. **ასევე შესაძლებელია სპელეოლოგიური ტურების მოწყობა წყალტუბოსა და კაცხში.** ნაკრძალის ტერიტორიაზე შესაძლებელია ეკოლოგიური ტურიზმისა და ფრინველებზე დაკვირვების ტურების მოწყობაც. ნაკრძალის მიმდებარე კოლორიტულ იმერულ სოფლებში ეთნოგრაფიული და ღვინის ტურების ორგანიზებაც სავსებით შესაძლებელია.

სათაფლიასა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე ტურისტული სასტუმროები მშენებლობის პროცესშია. სამაგიეროდ ოჯახური სასტუმროების ქსელი კარგადაა განვითარებული მეზობელ ქუთაისში, სადაც წინასწარი დაჯავშნით უზრუნველყოფილია კვება და კომფორტული ღამის გასათევი. ინფორმაცია ქუთაისის სასტუმროების შესახებ მითითებულია სამოგზაურო გზამკვლელებში. სასტუმროების დაჯავშნა ასევე შესაძლებელია ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით.

დინოზავრის ნაკვალევი

სვანეთის ეროვნული
პარკი

საქართველოს ულამაზესი კუთხე- სვანეთი პირობითად სამ ნაწილად იყოფა. ქვემო, ზემო და აფხაზეთის (დალის) სვანეთად. ქვემო სვანეთი მდინარე ცხენისწყლის ხეობის ზემო წელსა და მის შენაკად ხეობებში განლაგებულ თემებს მოიცავს. ქვემო სვანეთში, რომლის ცენტრიც დაბა ლენტეხია, სამანქანო გზა ქუთაისიდან ცაგერის გავლით მიდის.

ზემო სვანეთს (ცენტრით დაბა მესტიაში) მდინარე ენგურის ხეობას უწოდებენ და იქ მოსახვედრად მგზავრმა ზუგდიდი და შემდეგ ნალენჯიხის რაიონი უნდა გაიაროს. საკმაოდ დაზიანებული გზით უნდა ჩაუაროს ენგურჰესის უზარმაზარ კაშხალსა და ნყლასაცავს და მოხვდეს სოფელ ჯვარში, რომელიც ზემო სვანეთის პირველი დასახლებული პუნქტია.

დალის ანუ აფხაზეთის სვანეთი, რომელიც მდინარე კოდორის ზემო წელში მდებარეობს, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ნაწილია და ეს მცირე კუთხე ერთადერთია, რომელიც 1992-1993 წლებში მომხდარი ეთნოკონფლიქტის შემდეგ, დღემდე საქართველოს მთავრობის იურისდიქციის ქვეშ იმყოფება. თბილისიდან აფხაზეთის სვანეთში მხოლოდ ზემო სვანეთიდან ჭუბერის უღელტეხილის გავლით შეიძლება მოხვედრა.

ეს მაღალმთიანი მხარე საქართველოს ძირძველი კუთხეა, რომელიც თავისებური ტრადიციების მქონე, შრომის და თავისუფლების მოყვარე გულადი ხალხითაა დასახლებული.

სვანეთში, მესტიის რაიონში სოფელ ლატალის მაცხვარიშის ეკლესიის მეთორმეტე საუკუნის ფრესკაზე გამოსახულია ერთიანი საქართველოს მეფის დემეტრე პირველის მეფედ კურთხევის სცენა, სადაც სვანთა ერისთავი ვარდანისძე სხვა დიდებულებთან ერთად მონაწილეობს მეფისთვის ხმლის შემორტყმის ცერემონიაში. მაშინდელი სვანეთი ერთიანი და ძლიერი სამეფოს განუყოფელი ნაწილია, ხოლო სვანები სხვა ქართველ ტომებთან ერთად მისი ისტორიის შემოქმედნი.

მეთოთხმეტე საუკუნიდან დაწყებულმა საქართველოს პატარპატარა სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცვებამ კი ამ მაღალმთიანი კუთხის იზოლაცია გამოიწვია. სვანეთი ძალიან შორს იყო საქარავნე გზებიდან, იგი ძალიან მაღალი და მიუწვდომელი იყო როგორც გარეშე მტრისთვის, ასევე დასუსტებული ქართველი მეფეებისთვის, რომელთათვისაც ეს მაღალმთიანი კუთხე ვასალურ მორჩილებაში მყოფ პროვინციაზე უფრო, ომიანობის დროს თავის შესაფარებელი უსაფრთხო ადგილი იყო. იშვიათი გამონაკლისის გარდა, სვანები მუდამ თავად იყვნენ საკუთარი თავის პატრონები.

ამ ხალხის ხასიათი მკაცრ ბუნებასთან თანაცხოვრებაში, ჩრდილოელ მთიელებთან შეხლამეხლამეში ყალიბდებოდა.

საქართველოს არცერთ მთიან მხარეში არ გვხვდება იმდენი ეკლესია, რამდენიც სვანეთში. მათი რიცხვი დაახლოებით ასს აღწევს. არაჩვეულებრივია ამ ეკლესიების მოხატულობა. განსაკუთრებით გასაოცარია მეთორმეტე საუკუნის სვანი ხატმწერის თევდორეს მიერ შექმნილი ფრესკები, რომლებიც მესტიის რაიონის რამდენიმე სოფელში გვხვდება. ეკლესიებში შენახული სინმინდეები და ჭედური, ხეზე კვეთის თუ ხატწერის ხელოვნების ნიმუშები საქართველოს ნამდვილი ეროვნული საგანძურია. ამასთანავე სვანეთის ეკლესიებმა შემოგვინახა ქრისტიანული აღმოსავლეთის, ბიზანტიისა და აღორძინების ხანის დასავლეთ ევროპის ქვეყნებიდან შემოტანილი ნივთებიც. სვანეთის ეკლესიათა უმეტესობა მეთორმეტე მეთოთხმეტე საუკუნემდეა აშენებული — შესაბამისად, საქართველოს ერთიანობის და ძლიერების ხანაში. სვანურ სიმღერებში და ხალხურ გადმოცემებში ცოცხალია საქართველოს წმინდა მეფის თამარის სვანეთში სტუმრობის ამბავი. როგორც ჩანს სვანეთი საქართველოს რელიგიური სინმინდეების და საგანძურის შესანახი ადგილი ყოფილა.

მეჩვიდმეტე საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის ვახუშტი ბაგრატიონის თანახმად — “სვეტიცხოვლის (კათედრალური ტაძარი ქალაქ მცხეთაში) განძი სვანეთში ინახება.” ამის გარდა ომიანობის დროს სვანეთს ხშირად მარტო საგანძური კი არა, მათი პატრონებიც — ქართველი მეფეები და მსხვილი ფეოდალებიც აფარებდნენ თავს. შესანიშნავი სახით სწორედ ისინი ტოვებდნენ სვანეთის ეკლესიებში ძვირფას ნივთებს და ხატებს. სვანეთში შემონახულ სხვადასხვა დროით დათარიღებულ ძვირფას ნივთებს ხშირად ამშვენებს შემონირობის წარწერა. გვიან შუასაუკუნეებში კი თავად სვანებიც ლაშქრობდნენ მეზობელ ქართულ პროვინციებზე და გამარჯვებით უკან დაბრუნებულები ნაძარცვის ნაწილს ეკლესიებს სწირავდნენ. საუკუნეების მანძილზე ასე იზრდებოდა სვანეთის საგანძური.

სვანეთს ყავდა რამდენიმე ფეოდალური გვარი, რომელთა ძალაუფლება სვანეთის შედარებით დაბლა — ქვემო სვანეთსა და ზემო სვანეთის დაბალ ნაწილში ვრცელდებოდა, მაღლა მთაში მცხოვრები სვანები კი ყოველგვარი ვასალური ვალდებულებების და გადასახადებისგან თავისუფალნი იყვნენ. სოფელ ლატალს (რაც

სოფელი სვანეთში

სოფელი სვანეთში

სვანურად “დარაჯს” ნიშნავს) ზევით იწყებოდა თავისუფალ მთიელთა ტერიტორია, რომლის მტრისგან დაცვასაც ყველა სვანი საკუთარ ვალდებულებად თვლიდა.

როდესაც 1853 წელს (საქართველოს სხვა კუთხეებზე ბევრად გვიან) სვანეთი “ნებაყოფლობით” შევიდა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში, იქ ასულ იმპერიის მოხელეებს უჩვეულო და მათთვის საკმაოდ უსიამოვნო სურათი დახვდათ. ულამაზეს მაღალმთიან კუთხეში არ ცხოვრობდა წერა-კითხვის მცოდნე ადამიანი, სამაგიეროდ იქაურ მცხოვრებლებს ძალიან უყვარდათ იარაღი, ხოლო თითოეული გლეხის სახლი თავისებურ ციხე-სიმაგრეს წარმოადგენდა — გალავნით და საცხოვრებელ სახლზე მიბმული მაღალი კოშკით (დღეს ყველა სვანური კოშკი „იუნესკოს“ დაცვის ქვეშ იმყოფება). ყველაფერთან ერთად სვანები ლაპარაკობდნენ მართალია ქართულის მონათესავე, მაგრამ მისგან აბსოლუტურად განსხვავებულ ენაზე, რაც მათთან ურთიერთობას აძნელებდა, მით უფრო, რომ თავად სვანებს არ ეტყობოდათ არანაირი სურვილი ეთანამშრომლათ მთავრობასთან და ეხადათ იმპერიის მიერ დაწესებული გადასახადები. სვანეთში მივლინება და, საერთოდ, სვანური საქმეების წარმოება, თავისებური სასჯელი იყო იმპერიის მოხელეებისთვის, რომელთა ნაწილსაც სიცოცხლის

ფასად დაუფჯდა ის, რომ საკმარისი მოთმინება და ტაქტი ვერ გამოიჩინა ამ თავისებურ და თავისუფლების მოყვარულ ხალხთან ურთიერთობისას.

რუსეთის იმპერიის და სვანების ყველაზე დიდი შეტაკება 1876 წელს მოხდა, როდესაც “თავისუფალი სვანეთის” სოფელ ხალდეში ორი ძეზნილი სვანის დასაკავებლად მისული რუსული ჯარის ხელმძღვანელობის დაუფიქრებელ მოქმედებას კოშკებში ჩასაფრებული სოფლის მამაკაცების საპასუხო სროლა მოჰყვა. ამ ამბავმა რუსი გენერლის, რამდენიმე ქართველი და რუსი ოფიცრის და არაერთი ჯარისკაცის სიცოცხლე შეინირა. ეს კონფლიქტი, რომელიც “ხალდეს აჯანყების” სახელითაა ცნობილი, ერთ თვეზე მეტ ხანს გაგრძელდა. ამ დროის მანძილზე 19 ოჯახისგან შემდგარმა სოფელმა შესძლო ზარბაზნებით შეიარაღებულ ჯარისთვის დიდი ზიანის მიყენება. თავად ხალდელების მხრიდან კი მხოლოდ ორი მოხუცი დაიღუპა. აჯანყების დანარჩენი მონაწილეები უვნებლად გაიხიზნენ მთაში, თუმცა მოგვიანებით ყველანი მთავრობას ჩაბარდნენ და გასამართლებულები იქნენ.

ძირითადად კი სვანეთი, რომლის მაღალმთიან სოფლებში გზების შეყვანა მხოლოდ მეოცე საუკუნის ორმოციანი წლებიდან დაიწყო, საკუთარი დამოუკიდებელი ცხოვრებით ცხოვრობდა. ზამთარში

იქაურობა დანარჩენ სამყაროს მონყვეტილი იყო, ხოლო ცივილიზაციის ყველა ატრიბუტი, მათ შორის კანონიც, აქ სეზონური იყო.

სინამდვილეში სვანებს კანონები ჰქონდათ და დღესაც აქვთ, მაგრამ ამ კანონებს არასოდეს ჰქონია საერთო რომელიმე მთავრობის კანონებთან. სვანები საკუთარი მედიატორული წესით არჩევენ ყველა საქმეს — იქნება ეს მკვლელობა, თუ უბრალო ტერიტორიული დავა და არ სურთ თავიანთი უზუცესი მსაჯულების მთავრობისგან მოვლენილ მოსამართლეებზე გაცვლა.

ამ ხალხის თემის შიდა რთულ ურთიერთობებში გარკვევა უცხო ადამიანისთვის — სტუმრისთვის ძალიან ძნელი, თითქმის შეუძლებელია. მაგრამ მათ რთულსა და საინტერესო ყოფაზე დაკვირვება, ცხოვრება ულამაზეს ხეობებში და მთის ციცაბო ფერდობებზე გაშენებულ სოფლებში, რომლებსაც დღემდე ამშვენებს შუა საუკუნეებში აგებული კოშკები, თავზე კი კავკასიონის ყველაზე ლამაზი და მიუდგომელი მწვერვალები ადგას, სვანეთში გატარებულ დღეებს დაუვიწყარი შთაბეჭდილებებით ავსებს. სვანები დღესაც იმ წესებით და კანონებით ცხოვრობენ, რომლებიც მამა-პაპათგან მოსდგამთ. უყვართ სტუმარი და პატივს სცემენ უფროსებს. არ ივიწყებენ თავის მფარველ ღვთაებებს და დღესასწაულებს. ყოველწლიურად ზრდიან საღვთო მოზვერს, რომელიც აუცილებლად პეტრე-პავლობის დღესასწაულზე უნდა დაიკლას, მანამდე კი მას ყველაფრის უფლება აქვს და მთელი ყანაც რომ გადაჯეგოს, არც ჯოხს მოუქნევს ვინმე და არც ქვას ესვრის. სვანები შრომობენ და არ უშინდებიან არც ჭირ-ვარამს და არც სტიქიას. და კიდევ მღერიან. მღერიან ლხინის, შრომის და უბედურების დროსაც. ულამაზესი და ამავე დროს თავზარდამცემია მათი „ზარი“, მრავალხმიანი სიმღერა, რომლითაც უკანასკნელ გზაზე აცილებენ მიცვალებულს. ფერხული სიმღერები ისევ ადიდებენ ბუნების მშვენიერებას, უშიშარ მონადირეებს და დიად მწვერვალებს. ხოლო მზის მადიდებელი ჰიმნი „ლილეო“ დღესაც ისევე ძლიერად ჟღერს სვანეთში, როგორც იმ უხსოვარ დროში, როდესაც თვითონ სიმღერა შეიქმნა.

გეოლოგიური თვალსაზრისით სვანეთი ხასიათდება ძლიერ დანანევრებული რელიეფით - დიდი შეფარდებითი სიმაღლეებით და ღრმა ხეობებით. მხარის გეომორფოლოგიურ სურათს ქმნიან: კავკასიონის მთავარი ქედი, რომლის ღერძულ ნაწილს გაუყვება საზღვარი ჩრდილო კავკასიასთან, სვანეთის და კოდორის ქედები. სვანეთის მხარე უნიკალურ რეგიონს წარმოადგენს გეოლოგიური ტურიზმის განვითარების პერსპექტივებიდან გამომდინარე,

სვანური კოშკები

რადგან ის გამოირჩევა გეოლოგიური ფენომენების ფართო სპექტრით. ამ თვალსაზრისით წარმოჩინდებიან: კავკასიონის მთავარი ქედის პალეოზოური გრანიტ-მეტამორფული კომპლექსი; მთავარი ქედის სამხრეთი ფერდის ზონები, კომპლექსები და ბლოკები - ლიასური შავი (ნახშირბადიანი) ფიქლების ზონა; შუაიურული ვულკანურ-ინტრუზიული კომპლექსი; შემეცნებითი ხასიათის სარეკლამო მასალების მომზადებით და მათი რეკლამით მხარეში შეიძლება საფუძველი დაედოს გეოტურიზმის ცენტრის შექმნას. სვანეთის მხარე მოიცავს კავკასიონის ნაოჭა სისტემის და ამიერკავკასიის მთათაშუა ოლქის გამჭოლი გეოტექტონიკური ზონების სეგმენტებს (იურულამდელი გრანიტ-მიგმატიტურ კომპლექსი, ყაზბეგ-ლაგოდეხის და ჩხალთა-ლაილაშის ზონები).

გეოსტრუქტურაში ფართოდაა გავრცელებული ოქრო-კვარც მცირესულფიდური ტიპის ძარღვული (ლუხრის, ლასილის, არშირის, ცერის და სხვა გამოვლინებები) და ქვიშორობული დაგროვებები (ცხუმარის, არშირის, ლახამულის) გამოვლინებები; აქ განთავსებულია აგრეთვე ძარღვული ოქრო-კვარც-სულფიდური (პირიტი, პიროტინი, არსენოპირიტი) სპილენძ-პოლიმეტალური და კვარც-ვოლფრამიტული (ანთიმონიტი) მადანგამოვლინებები. ცნობილია აგრეთვე პოლიმეტალური (შქენაში, ნამადნარი,

უმრონი, პილოსანი) და ბარიტის (ხაიში) გამოვლინებები.

სვანეთის ტერიტორია კოლხეთის ბოტანიკურ-გეოგრაფიული პროვინციის ნაწილია, ამიტომ მისი მცენარეულობა მთლიანად კოლხური ტიპისაა. მაგრამ სვანეთის დასავლური და აღმოსავლური ნაწილების კლიმატის მნიშვნელოვანი სხვაობის გამო მათი მცენარეული საფარის სტრუქტურა რამდენადმე განსხვავებულია (სვანეთის დასავლური ნაწილის კლიმატი რბილია, ვიდრე აღმოსავლეთისა).

სვანეთის დასავლურ ნაწილში ტყის სარტყლის ქვედა საფეხურზე შერეული ფოთლოვანი ტყეებია გავრცელებული (მთავარი ხე-მცენარეები: ნიფელი, ნაბლი, რცხილა, ცაცხვი, ლეკა, ქორაფი და სხვ.). გავრცელებულია აგრეთვე ნაბლნარები, რცხილნარები, ნიფლნარები, ნიფლნარ-რცხილნარები, ნაძვნარები (აღმოსავლური ნაძვი), სოჭნარები (კავკასიური სოჭი) ნაძვნარ-ნიფლნარები, ნაძვნარ-სოჭნარები და ა.შ. ყველა ამ ტყეში შქერის, წყავის, კოლხური ჭყორის, მაღალი მოცვისა და სხვა კოლხური ბუჩქების ქვეტყეა. სამხრეთულ, სამხრეთ-აღმოსავლურ და სამხრეთდასავლურ ფერდობებზე მუხნარები (ქართული მუხა) და რცხილნარ-მუხნარებია.

უფრო მაღლა, ტყის სარტყლის შუა და ზედა საფეხურებზე ნიფლნარები და მუქწინოვანი ტყეები-ნაძვნარები და სოჭნარებია გაბატონებული. მათში კოლხური ქვეტყე აგრეთვე ჩვეულებრივია.

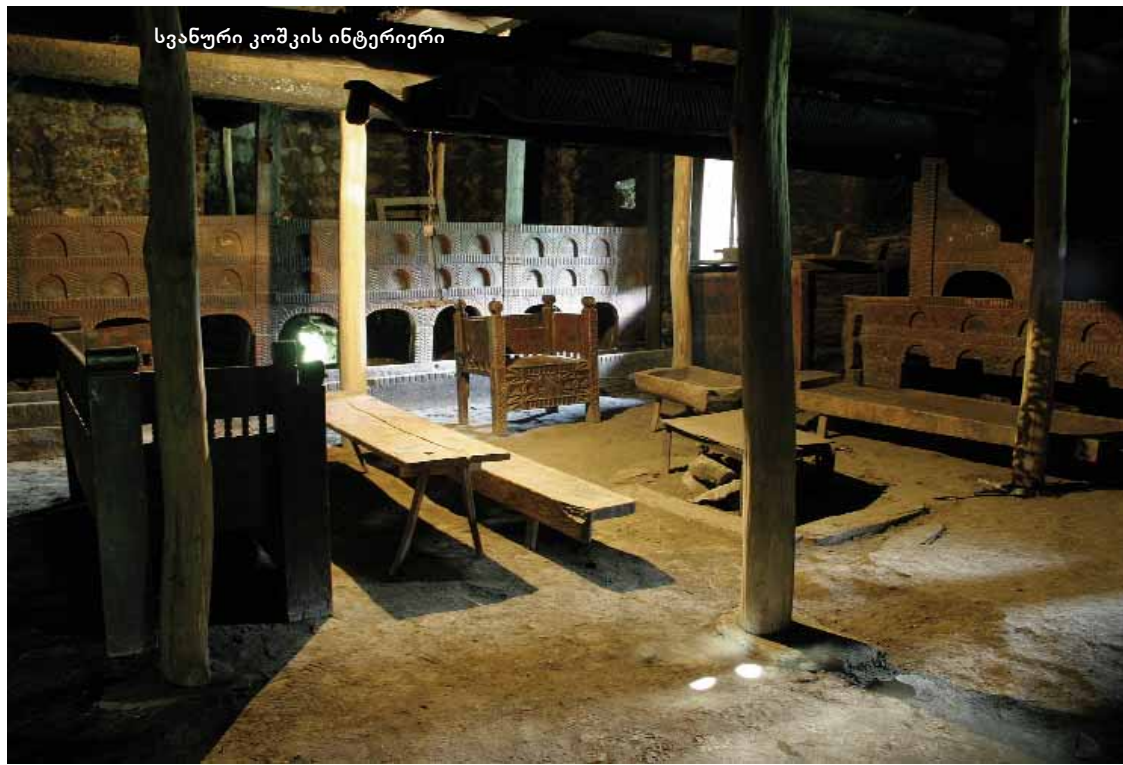
სვანეთის აღმოსავლურ ნაწილში ნიფლნარებისა და სოჭნარების პოზიციები შედარებით შესუსტებულია, კოლხური ქვეტყეც იშვიათია, აქ დიდი ფართობები ფიჭვნარებსა (სოსნოვსკის ფიჭვი) და ნაძვნარებს უჭირავთ. სამხრეთულ ფერდობებზე ზღვის დონიდან ძალიან მაღლა ადის მუხნარი (ქართული მუხა). სვანეთის ორივე ნაწილის სუბალპურ სარტყელში ამ სარტყლისათვის დამახასიათებელი ყველა ბიომია. ესენია სუბალპური ტყეები და ბუჩქნარები, სუბალპური მაღალბალახეულობა და მდელოები; ალპური მდელოები და ბუჩქნარები (დეკის რაყები).

სვანეთის გეგმარებით ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე გვხვდება სვანეთის ენდემები - ალბოვის ნარი, ხარაძის ნარი, სვანეთის მარწყვაბალახა, და სხვა მაღალი კონსერვაციული ღირებულების მცენარეები.

სვანეთის ფაუნის მშვენიერად ყოველთვის ითვებოდა დასავლეთკავკასიური ჯიხვი, რომლის პოპულაცია უკონტროლო ნადირობის გამო კატასტროფულად არის შემცირებული.

ალპური და სუბალპური სარტყლების საზღვარზე ცხოვრობს

სვანური კოშკის ინტერიერი

არჩვი. საკმაო რაოდენობით გვხვდება სვანეთში დათვი, მგელი, მელა, კურდღელი, კლდის კვერნა, მაჩვი. იშვიათად გვხვდება ფოცხვერიც.

ორნითოფაუნდიდან აღსანიშნავია, კავკასიონის მთებისთვის დამახასიათებელი ორი ენდემური ფრინველი — კავკასიური როჭო და კავკასიური შურთხი. მრავალფეროვანია მტაცებელ ფრინველთა პოპულაცია. მთის არწივი, ორბი, კაკაჩა, ჩვეულებრივი კირკიტა, ქორი, მიმინო სვანეთის მთების მკვიდრები არიან.

სვანეთი ყოველთვის მრავლად იზიდავდა მოგზაურებს და თავგადასავლების მოყვარულებს. უშბა, თეთნულდი, შხარა, შხელდა ეს მწვერვალები ქართველ და უცხოელ მთასვლელთათვის ყოველთვის სანატრელი და სასურველი იყო. სხვათა შორის, საქართველოს მთიელებიდან სვანები ერთადერთნი არიან, რომლებიც პროფესიონალურად მისდევენ ალპინიზმს. სვანეთში არსებობს მთამსვლელთა მთელი დინასტიები, რომლებმაც ქართული ალპინიზმის ისტორიაში არაერთი სახელოვანი ფურცელი ჩაწერეს.

სვანეთში ფუნქციონირებდა ალპინისტური ბანაკები, რომელთაგანაც დღეს მხოლოდ ზესხოს ბანაკი მუშაობს მეტნაკლები დატვირთვით. საერთოდ ტურისტული ინფრასტრუქტურა რეგიონში ძალზე სუსტადაა განვითარებული. ორივე ადმინისტრაც-

ციულ რაიონში — მესტიისა და ლენტეხის — ფაქტიურად არ არსებობს სასტუმროები, რესტორნები და კეფე-ბარები. მხოლოდ ზოგიერთ მაღალმთიან დასახლებაში — მულახში, მესტიაში, ბეჩოსა და უშგულში უკანასკნელი წლების მანძილზე შეიქმნა ოჯახური სასტუმროები, სადაც წინასწარი დაჯავშნით უზრუნველყოფილია კვება და კომფორტული ღამის სათევია. ინფორმაცია ამ ტიპის სასტუმროების შესახებ მითითებულია სამოგზაურო გზამკვლევეებში. მათი დაჯავშნა ასევე შესაძლებელია ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით.

ან არადა, სვანეთს უზარმაზარი ტურისტული პოტენციალი გააჩნია. აქაური მუდამ თოვლიანი, მიუდგომელი მწვერვალები, უზარმაზარი მყინვარები, რომლებიც სუბალპურ ზონამდე ჩამოდინან, ლამაზი და მაღალი უღელტეხილები, განთქმული სვანური კოშკები, თავად სვანთა ეთნოგრაფიულად უაღრესად საინტერესო ყოფა, მათი არქაული ტრადიციები და მრავალხმიანი სიმღერები დღესაც ისევ ძველებურად იზიდავს მნახველს და მოგზაურს. იმედს ვიტოვებთ, რომ სვანეთის ეროვნული პარკის გახსნა ამ უნიკალური კუთხის პოპულარიზაციისთვის და იქ ტურისტული ინფრასტრუქტურის შექმნისთვის კიდევ ერთი წინ გადადგმული ნაბიჯი იქნება.

შემოდგომა სვანეთში

ფსხუ - ჰუმისთის ნაკრძალი

ფსხუ-ჰუმისთის ნაკრძალი აფხაზეთში, ამჟამად საქართველოს მთავრობის მიერ არაკონტროლირებად ტერიტორიაზე მდებარეობს. ნაკრძალის მიმდებარე ტერიტორიაზე, ისევე როგორც მთელს აფხაზეთში ადამიანი უხსოვარი დროიდან ცხოვრობდა. ამაზე ნათლად მიგვითითებს აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა და ძეგლები, რომელთაგანაც ყველაზე ადრინდელი — იაშტხვის ნამოსახლარი და ჰუმისთის დოლომენები პრეისტორიულ პერიოდს განეკუთვნება.

ბრინჯაოს ხანის კულტურა ეშერის, აჭანდარისა და ოთხარის დოლომენებშია წარმოდგენილი. მდიდარია აფხაზეთი ქრისტიანული კულტურის ძეგლებითაც. ნაკრძალის სიახლოვეს მდებარე ქრისტიანული კულტურის ძეგლებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანია: მერვე საუკუნის ბედიის სამონასტრო კომპლექსი, მეათე საუკუნის ბიჭვინთის ტაძარი, მერვე საუკუნის დრანდის გუმბათოვანი ეკლესია, მეშვიდე საუკუნის განთიადის ბაზილიკა, მეშვიდე საუკუნის ამბარას ბაზილიკა და მოქვის მეათე საუკუნის ეკლესია. მაღალმთიან სოფლებში კარგად არის შემონახული ხალხური ტრადიციული საცხოვრებლის ნიმუშები.

მთლიანად ფსხუ-ჰუმისთის ნაკრძალის სიმაღლე ზღვის დონიდან 300-დან 2840 მეტრამდე მერყეობს. ფსხუ-ჰუმისთის ნაკრძალის ტერიტორია გეოტექტონიკურად გაგრა-ჯავის ზონის სამხრეთ ქვე-ზონას მოიცავს და ზედაიურულ ქვადაცარცული კარბონატების ნალექების, და ზედაიურული რიფული ნაგებობების გავრცელების არეალს წარმოადგენს.

ფსხუ-ჰუმისთის ნაკრძალი 1978 წელს აფხაზეთში არსებული ხელუხლებელი წინვოვანი და ფოთლოვანი ტყეების ბიომრავალფეროვნებისა და ჭარბტენიანი ტყის მონაკვეთების დაცვის მიზნით შეიქმნა. მისი საერთო ფართობი 40 819 ჰექტარია და ის სამი დამოუკიდებელი უბნისგან — ჰუმისთის (13400 ჰა), ფსხუსა (27334 ჰა) და სკრუჩის (85 ჰა) ნაკრძალებისგან შედგება.

ჰუმისთის ნაკრძალი

ჰუმისთის ნაკრძალი 1976 წლიდან არსებობს და ის ძირითადად კავკასიონის მთავარი ქედის სამხრეთ ფერდობზეა განლაგებული. ნაკრძალი სოხუმის რაიონში, მდინარე აღმოსავლეთ ჰუმისთის ხეობაში მდებარეობს. ჩრდილოეთით ნაკრძალი ბზიფის ქედის ალპურ სარტყლამდეა გაჭიმული. ბზიფის ქედი მას ფსხუს ნაკრძალისგან ჰყოფს. ნაკრძალის უმეტესი ნაწილი ტყითაა დაფარული და მისი მხოლოდ ძალიან მცირე მონაკვეთი უკავია კლდოვან მასივებს. ჰუმისთის ნაკრძალის სიმაღლე ზღვის დონიდან 250 დან 2200 მეტრამდე მერყეობს. რეგიონის კლიმატზე დიდ გავლენას ახდენს შავი ზღვის სიახლოვე, ნალექები აქ ხშირია. ზაფხულში ტემპერატურა მაღალია, ზამთარში — ზომიერი.

ნაკრძალის მთავარი მტკნარი წყლის არტერია — მდინარე აღმოსავლეთ ჰუმისთა სათავეს ბზიფის ქედის სამხრეთ ფერდობზე ზღვის დონიდან 2326 მეტრზე იღებს. მდინარის სიგრძე 33 კილომეტრია, საიდანაც 26 ნაკრძალის ტერიტორიაზე გადის. აღმოსავლეთ ჰუმისთის ყველაზე დიდი შენაკადი მდინარე ჩხაა, რომელიც თავის ციცაბო ფერდობებზე ამოსული გაუვალი მარადმწვანე ქვეტყის მქონე ულამაზესი წიფლნარებითაა ცნობილი.

ნაკრძალის ფაუნა საკმაოდ მდიდარი და მრავალფეროვანია. მდინარეებში 4 სახეობის თევზი ცხოვრობს. ამფიბებიდან გვხვდება ორი სახეობის ტრიტონი, მურა და მწვანე გომბეშოები, ვასაკა, ტბის და მცირეაზიული ბაყაყები. ნაკრძალში ბინადრობს 5 სახეობის ხვლიკი და ორი სახეობის — ჩვეულებრივი და წყლის ანკარები. **ასევე გვხვდება სპილენძი.** ესკულაპის მცურავი კი ტყის ქვემო სარტყლის მკვიდრია. კავკასიური გველგესლა ნაკრძალში თითქმის ყველგან გვხვდება და მისი გავრცელების არეალი ალპურ სარტყლამდე აღწევს.

ჰუმისთის ტყის უმეტესი ნაწილი სწორედ წიფლნარებს უჭირავს, ამის გარდა გვხვდება ნაბლნარები, სოჭნარები, რცხილნარები, ცაცხვნარები და შერეული ფოთლოვანი ტყეები. ნაკრძალის ყველაზე ქვემო სარტყელში გავრცელებულია შერეული სუბტროპიკული ტყეები, რომლებიც კოლხური ტყის ტიპიური წარმომადგენლები არიან.

მდიდარია ნაკრძალის ორნიტოფაუნა. **აქ გვხვდება ფრინველთა 142 სახეობა.** ნაკრძალში ბუდობენ ისეთი იშვიათი მტაცებელი ფრინველები, როგორებიცაა: მთის არწივი და ბატკანძერი. სხვა

მტაცებლებიდან ნაკრძალის მკვიდრები არიან: მარჯანი, ძერა, კაკაჩა, ქორი და მიმინო. ფრინველთა სეზონური მიგრაციის დროს ნაკრძალის ტერიტორიაზე ისეთი იშვიათი მტაცებლების ნახვა შეიძლება, როგორებიცაა: შაკი და გველიჭამია არწივი. სუბალპური და ალპური ზონების საზღვარზე, არყნარებში და დეკის ბუჩქნარებში ბუდობს კავკასიური როჭო — იშვიათი და საინტერესო ფრინველი. ნაკრძალში ასევე ბუდობს მწყერი, ტყის ბუ, წყრომი, რამდენიმე სახეობის კოდალა, გუგული, ოფოფი, მერცხალი, ბოლოქანქარა, ჭინჭრაქა, შაშვი, ჩხართვი და სხვა მრავალი ფრინველი.

მსხვილი მტაცებლებიდან ტყეებში დათვი, ფოცხვერი, მაჩვი და ტყის კატა ბინადრობენ. არსებობს ინფორმაცია 1980 წელს ბზიფის ქედზე ალპურ სარტყელში წინააზიური ლეოპარდის (ჯიქის) ნახვის შესახებ.

ჩრდილო კავკასიიდან ფსსუს-ჰუმისთის ნაკრძალში სეზონურად შემოდის ირმები. აქაურ ტყეებში ბევრია შველიც. მთებში კი ბინადრობენ არჩვები და დასავლეთკავკასიური ჯიხვები, რომლებიც ზამთრობით სუბალპურ სარტყლამდე ჩამოდიან.

მრავალფეროვანი ფლორისა და ფაუნის მქონე ჰუმისთის ნაკრძალი კარგი ტურისტული პოტენციალის მქონეა, მით უფრო, რომ ნაკრძალის სიახლოვეს მდებარე მთიანი სოფლები ეთნოლოგიურად ძალიან საინტერესოა. ადგილობრივმა მთიელებმა შემოინახეს ხალხური ლექსები და ორხმიანი სიმღერები, რომლებიც ხალხური საკრავების აჭარპანისა და აფხი-აცას თანხლებით სრულდება. საინტერესოა, რომ აჭარპანი მხოლოდ ჰუმისთის ხეობის სოფლებში გვხვდება. ეს მწყემსების საკრავი იყო და მას აფხაზი მთიელები მაგიურ ძალასაც მიაწერდნენ.

სამწუხაროდ, ნაკრძალის სიახლოვეს, ისევე როგორც მთელს აფხაზეთში, ტურისტული ინფრასტრუქტურა, კარგად არ არის განვითარებული. საბჭოთა პერიოდში არსებული სასტუმროები არ შეესაბამება მაღალ სტანდარტებს. არასტაბილური პოლიტიკური და ეკონომიკური სიტუაციის გამო შეფერხებულია სასტუმროებისა და რესტორნების მშენებლობა, თუმცა არსებობს კერძო სექტორის საოჯახო სასტუმროები, რომელთა დაჯავშნა დღესდღეისობით საქართველოს მხრიდან შეუძლებელია.

ჰუმისთის მეზობელი ფსსუს ნაკრძალი, რომელიც 1978 წელს შეიქმნა, ასევე ძირითადად კავკასიონის მთავარი ქედის სამხრეთ ფერდობზეა განლაგებული. ნაკრძალი მოქცეულია ფსსუს ქვაბულში, რომელიც ერთი მხრივ ბზიფის ქედით, მეორე მხრივ კი კავკასიონის მთავარი ქედითაა შემოსაზღვრული.

ჰუმისთის მსგავსად ფსსუს მონაკვეთის უმეტესი ნაწილიც დაფარულია ტყით, რომელიც თავის შემადგენლობით ჰუმისთის ტყეებ-ისგან დიდად არ განსხვავდება. ნაკრძალის პერიფერიულ ტყეებში ჭარბობს მუხა. მუხნარებში გვხვდება ცაცხვი, წაბლი, იფანი, რცხილა, ასკილი, კუნელი. მთავარი ქედის სამხრეთ ფერდობებზე სუბალპურ ზონამდე გავრცელებულია ნიფელნარები, მარადმწვანე საფარს ქმნის პონტოს როდოდენდრონი. ნიფელის ნაყოფი დამნიფების პერიოდში იზიდავს ირემს, შველს, ტახს, დათვს და სხვ. ტყეებში მტაცებლებიდან ასევე გვხვდება ფოცხვერი, მაჩვი და ტყის კატა. მთებში ბინადრობენ არჩვები და დასავლეთკავკასიური ჯიხვები, რომლებიც ზამთრობით სუბალპურ სარტყლამდე ჩამოდიან.

ამფიბებიდან გვხვდება ორი სახეობის ტრიტონი, მურა და მწვანე გომბეშოები, ვასაკა, ტბის და მცირეაზიული ბაყაყები. ნაკრძალში ბინადრობს 5 სახეობის ხვლიკი და ორი სახეობის — ჩვეულებრივი და წყლის ანკარები. ტყის ქვემო სარტყლის ბინადრია ესკულაპის მცურავი. კავკასიური გველგესლა ნაკრძალში თითქმის ყველგან გვხვდება და მისი გავრცელების არეალი ალპურ სარტყლამდე აღწევს.

საინტერესოა, რომ ფსსუს-ჰუმისთის ნაკრძალში 13 სახეობის ლამურა ცხოვრობს. მდიდარია ნაკრძალის ორნიტოფაუნა. აქ ბუდობენ: მთის არწივი, ბატკანძერი, მარჯანი, ძერა, კაკაჩა, ქორი და მიმინო. ფრინველთა სეზონური მიგრაციის დროს ნაკრძალის ტერიტორიაზე ისეთი იშვიათი მტაცებლების ნახვა შეიძლება, როგორებიცაა: შაკი და გველიჭამია არწივი. სუბალპური და ალპური ზონების საზღვარზე ბუჩქნარებში ბუდობს კავკასიური როჭო. ნაკრძალში ასევე ბუდობს მწყერი, ტყის ბუ, წყრომი, რამდენიმე სახეობის კოდალა, გუგული, ოფოფი, მერცხალი, ბოლოქანქარა, ჭინჭრაქა, შაშვი, ჩხართვი და სხვა მრავალი ფრინველი.

მრავალფეროვანი ფლორისა და ფაუნის მქონე ფსხუ-გუმისთის ნაკრძალი კარგი ტურისტული პოტენციალის მქონეა, თუმცა, აქაც ინფრასტრუქტურა, კარგად არ არის განვითარებული. საბჭოთა პერიოდში არსებული სასტუმროები არ შეესაბამება მაღალ სტანდარტებს. კერძო სექტორის დაბალი ხარისხის საოჯახო სასტუმროების დაჯავშნა კი დღესდღეისობით საქართველოს მხრიდან შეუძლებელია.

სკურჩის ნაკრძალი

ფსხუ-გუმისთის ნაკრძალში შემავალი მესამე ერთეული - მცირე ზომის სკურჩის ნაკრძალი, რომელიც აკად. ვ. გულისაშვილის ინიციატივით 1971 წელს დაარსდა, შავი ზღვის ვაკის ზონაში იმყოფება და იქ შემორჩენილ მესამეული პერიოდის ტყეებს მოიცავს. ნაკრძალი ოჩამჩირის რაონში მდებარეობს და მისი ფართობი 85 ჰექტარია.

სკურჩის ნაკრძალი სრულიად განსხვავებული ფლორის მქონეა. სასოფლო სამეურნეო სავარგულებით გარშემორტყმულ ამ მიწის პატარა ნაგლეჯზე კარგად შემონახულა რელიქტური მცენარეებით — კოლხური ბზით, გარეული ლელვით, ჰართვისის მუხით, ლაფანი, კოლხური ჯონჯოლი, პონტოს როდოდენდრონით და ტყის ყურძნით მდიდარი სუბტროპიკული ტყე. საინტერესოა, რომ ამ მცენარეთა ნაწილს მესამეული პერიოდისთვის დამახასიათებელი ბიოლოგიური თავისებურებანი შემოუნახავთ — ზრდის რამდენიმე პერიოდი აქვთ და ნელინაღში ორჯერ ყვავილობენ.

ნაკრძალის ტერიტორიის თითქმის ნახევარი (44 ჰა) მურყნის კორომებს უჭირავს. აქ გვხვდება ევკალიპტის ტყეებიც და ბამბუკის პლანტაციებიც. მაგრამ ნაკრძალის მთავარი სიმდიდრე 19 ჰექტარის ფართობის ბზის ტყეა. ადრე ასეთი ტყეები მთელს დასავლეთ საქართველოში ფართოდ ყოფილა გავრცელებული. დღეს კი ბზის გავრცელების არეალი ძალიან შემცირებულია. სკურჩის ბზების ასაკი 100-150 წელზე მეტია. ალაგ-ალაგ გვხვდება 200 წელზე ასაკოვანი ბზები. ეს უნიკალური და ძვირფასი ხე ძალიან ნელა იზრდება. უხუცესი ხეები სიმაღლით 6-8 მეტრს არ

აღემატება, ხოლო მერქნის დიამეტრი 10-16 სანტიმეტრია. უთხოვარი და ამჟამად ნაკრძალში ამ ძვირფასი ხის მხოლოდ რამდენიმე ეგზემპლარის ნახვა შეიძლება.

მეცხრამეტე საუკუნეში ეს ადგილები ეკუთვნოდა თავად შერვაშიძეს, რომელიც შავ ზღვაზე სახელდახელოდ მოწყობილი ნავსადგურიდან ძვირფას ხის მასალას — ძირითადად ბზას და უთხოვარს ყიდდა. სკურჩის ტყეებში სწორედ მაშინ გაქრა უთხოვარი და ამჟამად ნაკრძალში ამ ძვირფასი ხის მხოლოდ რამდენიმე ეგზემპლარის ნახვა შეიძლება.

სამწუხაროდ, ნაკრძალის სიახლოვეს, ისევე როგორც მთელს აფხაზეთში, ტურისტული ინფრასტრუქტურა, კარგად არ არის განვითარებული. არასტაბილური პოლიტიკური და ეკონომიკური სიტუაციის გამო არსებული სასტუმროების დაჯავშნა დღესდღეისობით საქართველოს მხრიდან შეუძლებელია.

ქობულეთის დაცული
ტერიტორიები

ქობულეთის დაცული ტერიტორიები 1999 წელს შეიქმნა და მოიცავს ქობულეთის სახელმწიფო ნაკრძალსა (331 ჰა), ქობულეთის ალკვეთილს (439 ჰა) და ქობულეთის მრავალმხრივი გამოყენების ტერიტორიებს, რომლებიც აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, შავი ზღვის გასწვრივ, ქალაქ ქობულეთის ჩრდილოეთით მდებარეობს. **თბილისიდან ქობულეთამდე მანძილი 300 კმ-ია.**

ტერიტორია აგებულია თანამედროვე (მეოთხეული ასაკის) ზღვიურ-მდინარეული და ტბიურ-ჭაობის ნალექებით. დაცული ტერიტორია მოიცავს ისპანას ტორფის საბადოს. რელიეფი ბრტყელია და ოდნავ ეროზირებულია მდინარეების შავი ლელესა და ტოგონის მიერ. აქ ტიპიური ზღვის, ნოტიო, სუბტროპიკული კლიმატია — წლიური ნალექიანობა 1500-2500 მმ-ია, რისი უმეტესობა წვიმის სახით შემოდგომისა და ზამთრის სეზონებზე მოდის.

ქობულეთის დაცული ტერიტორიების ჭაობიანი ჰაბიტატები გადამფრენი წყლის ფრინველთა სახეობების მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. მაგრამ, ეს ადგილები განსაკუთრებულად მდიდარია მცენარეთა სახეობებით. ისპანი I-ზე დღევანდელი მდგომარეობით წარმოდგენილია ნახევრად დეგრადირებული, მეორადი მცენარეული დაჯგუფებები. ისპანი II (ქობულეთის ალკვეთილი) მსოფლიო მნიშვნელობის უნიკალური პერკოლაციური გუმბათისებრი ჭაობია, რომელიც მხოლოდ წვიმის წყლით საზრდოობს. ქობულეთის დაცული ტერიტორიების ტორფიანი ჭაობის საერთო ფონს ტორფის ხავსები - სფაგნუმის სახეობები, ე.წ. "იმერული ისლი", რინხოსპორები (თეთრი რინხოსპორა, კავკა-

სფაგნუმისანი ჭაობი

სიური რინხოსპორა), ტორფის ისლი წყლის სამყურა და მრგვალფოთოლა დროზერა და ზოგიერთი სხვა ქმნიან. ამ მცენარეთა უმეტესობა ჩრდილოური (ბორეალური) წარმოშობისაა - მათ კოლხეთში მეოთხეული პერიოდის გამყინვარების ეპოქებში შემოაღწიეს. მაგრამ აქაურ ტორფიან ჭაობებში იზრდებიან კოლხური მცენარეებიც: შქერი, იელი, ეკალდიჭი და სხვ. ქობულეთის ალკვეთილში გვხვდება საქართველოს წითელ წიგნში შეტანილი სამეფო გვიმრაც.

რეგიონი საინტერესოა კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისითაც. ქობულეთზე ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზა გადიოდა და გვიან ანტიკურ ხანაში მცირე კულტურულ ცენტრს წარმოადგენდა. ქობულეთის ტერიტორიაზე ქრისტიანობის გავრცელება პირველ საუკუნეში ანდრია მოციქულის სახელს უკავშირდება.

ყურადღებას იქცევს ქობულეთის თანამედროვე არქიტექტურა, 1950 წლებიდან მოყოლებული მოსახლეობა ძნელად გამოსაყენებელ სახლებს აგებდა, უზარმაზარი კიბეებითა და აივნებით.

სფაგნუმი

სახლის სიდიდე ოჯახის კეთილდღეობაზე მიუთითებს. ქობულეთთან ახლო მდებარე სოფლებში შემორჩენილია აჭარული და ლაზური საცხოვრებლის ნიმუშები. ქობულეთის მახლობლად შემორჩენილია ადრე შუა საუკუნეების ციხეებისა და ხიდების ნანგრევები.

ქობულეთის ჩრდილოეთ უბანში, ფიჭვნარში აღმოჩენილია ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლარი (ძვ. წ. მე-4 ათასწ. მე-2 ნახევარი) სამეურნეო ნაგებობებითა და სამაროვნებით, აგრეთვე სხვადასხვა პერიოდის არქეოლოგიური მასალა: თიხის ჭურჭელი, თიხის ქანდაკებები, ძვ. წ. 350-245 წწ ვერცხლის მონეტები, კოლხური მონეტები ადამიანისა და ხარის თავების გამოსახულებით. აღმოჩენილი მასალა მიუთითებს ფიჭვნარის სავაჭრო-ეკონომიკურ კავშირზე ანტიკური სამყაროს სანარმოო ცენტრებთან.

ქობულეთის მოსახლეობას მჭიდრო კავშირი ჰქონდა დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებთან, გურიასთან, სამეგრელოსა და იმერეთთან. ცხოვრების წესითა და ტრადიციებით კოლხური კულტურის გავლენას განიცდიდა. თურქეთის მიერ ამ ტერიტორიების დაპყრობის შემდეგ ქობულეთის მოსახლეობამ გარკვეულწილად მუსლიმანური რელიგიისა და კულტურის გავლენა განიცადა,

ჭაობი

დროზერა

თუმცა დღემდე შემოინახა თვითმყოფადობა. ეს კუთხე გამოირჩევა სტუმართ-მასპინძლობითა და კეთილგანწყობით, ახასითებთ უხუცესების უსაზღვრო პატივისცემა, თავზიანობა და ზრდილობა, ქალისა და მამაკაცის მოვალეობები აქ მკვეთრად არის გამოიჯნული. განვითარებულია მეციტრუსეობა, მეჩაიეობა, მებალეობა, მეთევზეობა, ნაწილობრივ მეფუტკრეობა და მესაქონლეობა.

ქობულეთის ნაკრძალი მოიცავს ისპანი I და ისპანი II სფაგნუმიან ტორფიან-ჭაობებს.

ქობულეთის მიდამოები ტურიზმის განვითარებისთვის ერთ-ერთ საუკეთესო პირობებს ქმნის — აქ შესაძლებელია სანყალოსნო, ეთნოლოგიური და ეკოლოგიური ტურების ორგანიზება, ფრინველებზე დაკვირვება ქობულეთთან ახლოს მდებარე მთიან დასახლებებში და სხვა.

ქობულეთში არსებობს მრავალრიცხოვანი სასტუმროები, სასტუმრო-სახლები, რესტორნები და კაფე-ბარები, თუმცა არსებული ინფრასტრუქტურა და მომსახურების ხარისხი მაღალ სტანდარტებს არ შეესაბამება. წინასწარი დაჯავშნის გარეშე შესაძლებელია კომფორტული ღამის გასათევის მოძიება. აგრეთვე, აჭარის საინფორმაციო ცენტრებში არსებობს სასტუმრო-სახლების ჩამონათვალი.

სფაგნუმი

www.knr.ge

ქცია-ტაბანურის
ალკვეთილი

სამხრეთ საქართველოში მდებარე ქცია-ტაბანყურის ალკვეთილი შექმნილია 1995 წელს ჯავახეთის ვულკანურ ზეგანზე არსებული მაღალმთის უნიკალური ქარბტენიანი ეკოსისტემის დაცვის მიზნით.

ჯავახეთის ვულკანური წარმოშობის საშუალოდ 1800-2000 მეტრის სიმაღლის ზეგანზე მრავალი დიდი თუ პატარა ზომის ტბა გვხვდება, რომელთა შორის არის ალკვეთილში შემავალი ულამაზესი ტაბანყურის ტბაც.

ალკვეთილის ტერიტორიაზე და მის სიახლოვეს უხსოვარი დროიდან უცხოვრია ადამიანის წინაპარს, რაზეც ნათლად მიუთითებს ჯავახეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი მდიდარი არქეოლოგიური მასალა — პრეისტორიული ადამიანის სადგომები და მის მიერ დამუშავებული უამრავი ობსიდიანის იარაღი. პალეოლითის ძეგლები ჯავახეთში ძალზედ ბევრია. ახალქალაქის რაიონში კი, ალკვეთილიდან არცთუ ისე შორს ვულკანური წარმოშობის ამირანის გორაზე მრავალი განამარხებული ცხოველის ნაშთია ნაპოვნი.

ამ მხარეში ბევრია ბრინჯაოს ხანის და ადრეული რკინის ხანის ძეგლები, უძველესი ციკლოპური ციხეები. ჯავახეთში გათხრილია ადრინდელი ბრინჯაოს ხანის არაერთი ძეგლი, შუა ბრინჯაოს ხანის ეგრეთ წოდებული თრიალეთის ყორღანები, ნაპოვნიც ამ პერიოდის მდიდარი კერამიკული და მეტალის მასალა.

თავკვეთილი

დეკა

საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების ისტორიაც სწორედ ჯავახეთთანაა დაკავშირებული. ლეგენდის თანახმად, კაპადოკიელი მისიონერი წმინდანინო, სწორედ ამ მხრიდან შემოსულა საქართველოში და ფარავნის ტბასთან მწყემსებისთვის მცხე თისკენ მიმავალი გზა უკითხავს.

ალკვეთილის შემოგარენი მდიდარია ქრისტიანული ძეგლებითაც. წინწმინდისა და ახალქალაქის ტერიტორიაზე ფოკაში, განძანში და სხვა სოფლებში უამრავ პატარა საყდარს შეხვდებით, რომელთაგანაც ზომითა და მნიშვნელობით ნამდვილად გამორჩეულია კუმურდოს მეთოთხმეტე საუკუნის ეკლესია. ხოლო ჯავახეთის ზეგანიდან ჩრდილოეთით შუა საუკუნეების საქართველოს ფასდაუდებელი ძეგლები კლდეში ნაშენი ქალაქი ვარძია, ხერთვისის და თმოგვის ციხეები, ზარზმის და საფარის სამონასტრო კომპლექსები მდებარეობს. ქცია-ტაბანყური ასევე ესაზღვრება საქართველოს ისტორიულ კუთხეებს თორსა და ქვემო ქართლს. სამანქანო გზით აქედან შესაძლებელია სამთო კურორტ ბაკურიანში მოხვედრაც.

დღეს ახალქალაქის რაიონის მოსახლეობის უმრავლესობას მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში ჩამოსახლებული სომხები შეადგენენ.

როგორც უკვე ვთქვით, ჯავახეთის ზეგანი, რომელის საშუალო სიმაღლე 1800-2100 მეტრია, ლავური წარმოშობისაა. აქ მრავლად მოიპოვება ვულკანური წიდა, პემზა, ბაზალტი, დოლერიტი და პერლიტი, ასევე ვულკანური მინა — ობსიდიანი. ქცია-ტაბანყურის ალკვეთილის სიახლოვეს, ცხრანყაროს უღელტეხილთან გადის ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის მაგისტრალი, რომლის მშენებლობაშიც ტაბანყურის საბადოს ვულკანური წიდა იქნა გამოყენებული.

ჯავახეთის შავმინა ნიადაგები კარტოფილის და მარცვლეულის კულტურების საუკეთესო მოსავალს იძლევა.

ჯავახეთის ზეგანი და შესაბამისად ქცია-ტაბანყურის ალკვეთილიც საქართველოს ყველაზე ცივი ადგილია, მათ შორის სადაც კი ადამიანი სახლობს. აქაურობისთვის დამახასიათებელია მშრალი კონტინენტური ჰავა, ხოლო საშუალო წლიური ტემპერატურა დაბალია.

აღკვეთილის ტერიტორიაზე, ნარიანის ველსა და ტაბანყურის ტბის სანაპირო ზოლში განვითარებულია ჭაობის მცენარეულობა, რომელიც დიდი მრავალფეროვნებით ხასიათდება. ჭაობის მცენარეულობა წარმოდგენილია როგორც ისლიანებით, ასევე ლისიანი, ლელიანი და შვიტიანი კომპლექსებით; ნარიანის ველზე გვხვდება *Carex juncella*-ს დაჯგუფება, რომელიც კოლბოხოვან ჭაობებს განეკუთვნება. აღკვეთილის ტერიტორიაზე სივრცობრივად ყველაზე დიდი ფართობები მდელის მცენარეულობას უკავია, რომელიც მთლიანად მეორადი წარმოშობისაა და ნაირგვარი მოდიფიკაციების სახითაა წარმოდგენილი. სტრუქტურულ-ფუნქციონალურად მთავარი მნიშვნელობა აქვთ მდელის ისეთ ტიპებს, როგორებიცაა მარმუჭიანი, ცხვრის ნივანიანი, ძიგვიანი და მახრჩობელიანი. აღკვეთილის ტერიტორიაზე ასევე გავრცელებულია მთის სტეპები, დეკიანი და ფრაგმენტულად, სუბალპური ტყეები, რომლებიც ძირითადად შექმნილია მაღალმთის მუხით, წიფლით და ლიტვინოვის არყით.

ქცია-ტაბანყურის აღკვეთილს ახასიათებს მთელი ჯავახეთისთვის ტიპური მკაცრი და განუმეორებელი სილამაზე. აქაური ტბებისთვის კი გარეულ ფრინველთა სიუხვეა დამახასიათებელი და გამონაკლისი არც ტაბანყურის ტბაა.

ადრე ტაბანყურის ტბა ადგილობრივი თევზის სახეობებით, მათ შორის ტბის კალმახით ყოფილა სავსე, მაგრამ უცხო სახეობის თევზების: კარასის, ევროპული ჭაფალას, კობრის და სხვათა ტბებში გაშვებამ, ადგილობრივი სახეობების გადაშენება ან მათი პოპულაციის შემცირება გამოიწვია.

ჯავახეთის ზეგანი ფრინველთა მიგრაციის ერთ-ერთ მთავარ ტრასას წარმოადგენს. გადაფრენის პერიოდში ტაბანყურის ტბა და მისი შემოგარენი ნაირგვარი მტაცებელი, წყლის თუ ჭაობის ფრინველი ივსება.

ძუღუმწოვრებიდან ძალიან ბევრია კურდღელი, მელა და მაჩვი.

სამსარის ქედი

გარეული იხვი

არის მგელიც და ისეთი პატარა მტაცებლები როგორებიცაა: სინდიოფალა, კლდის კვერნა და ჭრელტყავა.

აღკვეთილს საუკეთესო პირობები აქვს ფრინველებზე დაკვირვების ტურიზმის გასავითარებლად, თუმცა ამ

მიმართულებით მუშაობა მხოლოდ ახლახანს დაიწყო.

ჯერ-ჯერობით მხოლოდ სუსტადაა განვითარებული არქეოლოგიური, სამანქანო სათავგადასავლო და ეკოლოგიური ტურები. სასტუმროებისა და რესტორნების შესახებაც ინფორმაციის მოპოვება სამოგზაურო სახელ მძღვანელოებში და ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით არის შესაძლებელი. კომფორტული სასტუმროები არსებობს ჯავახეთის ზეგანიდან მოშორებით - ახალციხეში. ღამის გასათევები და კომფორტული სასტუმროები მრავლადაა მოსაზღვრე თორის მხარეს — ბორჯომსა და ბაკურიანში. ამ სასტუმროებში ღამის გათევა წინასწარი დაჯავშნის გარეშეც შესაძლებელია.

მწყერჩიტა

ყაზბეგის ნაკრძალი

ყაზბეგის ნაკრძალი კავკასიონის ქედის ჩრდილო კალთებზე ისტორიულ ხევში მდებარეობს. ადგილობრივები საკუთარ თავს მოხევეებს უწოდებენ. თუშების და ნანილობრივ ხევსურების მსგავსად თავისუფალი მთიელები — მოხევეები საუკუნეების მანძილზე კავკასიონის წყალგამყოფ ქედს იქით ცხოვრობდნენ და ჩრდილოეთიდან ამაგრებდა საქართველოს კარიბჭეს. მათ ეპყრათ საქართველოსკენ მომავალი მთავარი გზა დარიალის („დარი ალან“ — „ოსების კარიბჭე“) ვიწრო და ღრმა ხეობა და მას საუკუნეების მანძილზე შეუპოვრად იცავდნენ.

როდესაც მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში რუსეთმა დამოუკიდებელი საქართველოს ანექსია მოახდინა, დარიალის გავლით თბილისისკენ მომავალ გზას საქართველოს სამხედრო გზა დაარქვა და ამით კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი მის სტრატეგიულ მნიშვნელობას.

დარიალზე და ხევზე ძალიან ბევრი რამ დანერილა, ამ გზით მიემგზავრებოდნენ წარჩინებული ქართველები რუსეთში სასწავლებლად და ამავე გზით ხვდებოდნენ საქართველოში რუსი თუ ევროპელი მოგზაურები. დარიალის ხეობის და დაბა სტეფანწმინდის თავზე ბუმბერაზად წამომდგარი 5048 მეტრის სიმაღლე, მარად თოვლითა და ყინულით დაფარული მყინვარწვერის ნახვით გამოწვეული შთაბეჭდილება თითოეული მათგანისთვის დაუვიწყარი იყო და თითოეულმა თავისებურად აღწერა სამგზავრო დღიურებში თუ მხატვრულ ნაწარმოებებში. **სტეფანწმინდა თბილისიდან 150 კმ-ით არის დაშორებული.**

თეთრგულა შაშვი

საქართველოს სამხედრო გზამ მოხევეების ხასიათის ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა. მართალია, საქართველოს სხვა მთიელთა მსგავსად, არც მოხევეებს დაუვიწყიათ ძველი, არქაული ადათ-წესები და მათ დღესაც ერთგულად მისდევენ, მაგრამ დანარჩენი ქართული მთიანი კუთხეებისგან განსხვავებით, სამხედრო გზის წყალობით ხევში მეცხრამეტე საუკუნეშივე სწრაფად გაჩნდა კაპიტალი. მოხევეები დღესაც ძალიან სტუმართმოყვარე და ბიზნესზე სწორად ორიენტირებული ხალხია. ყველაზე დიდი გაჭირვების და განუკითხაობის დროსაც კი — ოთხმოცდაათიანი წლების დასაწყისში, ხევში არ დაფიქსირებულა ტურისტების ან მოგზაურების ძარცვის ერთი შემთხვევაც კი. ხევს ყოველწლიურად ძალიან ბევრი უცხოელი და ქართველი ტურისტი სტუმრობს და ამის ერთერთი მიზეზი ადგილობრივთა სტუმართმოყვარეობასთან და მაღალი მწვერვალების დაპყრობის სურვილთან ერთად, აქაური გასაოცარი ლანდშაფტები და უნიკალური ფაუნაა.

ხევი მართლაც ძალიან ლამაზია. აქაურობას თავისებური, პირქუში სილამაზე აქვს. მხარის მხოლოდ 3%-ია ტყით დაფარული. დანარჩენები კი ალპურ იალაღებს, მორენებს, მარადთოვლიან მწვერვალებს და მიუდგომელ კლდეებს უჭირავთ. ეს კლდეები და მთები კი მრავალი იშვიათი და უნიკალური ცხოველისა და ფრინველისთვისაა მშობლიური სახლი. სწორედ ქართული ფაუნის ამ იშვიათ ნარმომადგენელთა დასაცავად 1976 შეიქმნა ყაზბეგის ნაკრძალი, რომელიც წყვეტილი ტერიტორიებისგან შედგება და რომლის საერთო ფართობი 8707 ჰექტარია.

მზიურა

ნაკრძალი, ისევე როგორც მთლიანად ხევი, მდინარე თერგის აუზშია მოქცეული. მდინარე სათავეს თრუსოს ხეობაში სუატისის ულამაზესი მყინვარის ნადნობის წყლებით იღებს. თრუსოშივე თერგს უამრავი დიდი თუ პატარა შენაკადი უერთდება. უფრო დაბლა, სოფელ არშასთან მას ერთვის ყველაზე დიდი მარჯვენა შენაკადი სნოს წყალი. დარიალის ხეობის ღრმა კლდეებში მოქცეულ თერგს კი დევდორაკის და ხდის წყლები ერთვის.

ყაზბეგის ნაკრძალი მთლიანად მაღალმთიანია. მისი ყველაზე დაბალი წერტილი ზღვის დონიდან 1400 მეტრზეა.

ნაკრძალის რელიეფი რთულია, მთაგორიანი და ძლიერ დანაწევრებული. ყაზბეგის ნაკრძალი, ისევე როგორც მთელი ხევი, აგებულია ქვედალიასური ასაკის ბაზალტური ნამონაქმნებით — კვარციტებით, ნახშირბადოვანი თიხაფიქლებით და ქვედატოარსული ასაკის არგილიტოგენური ნალექებით, რომლებშიც მრავლადაა დიაბაზების შრეპარლევები. მხარის გეოლოგიაში აგრეთვე ფართოდაა წარმოდგენილი ეგრეთ წოდებული ბალიშა ლავები. დარიალის ხეობაში და უფრო სამხრეთითაც, ყველგან სადაც მდინარე თერგს ღრმა კანიონები გაუჭრია, ამ ხეობათა კედლები ადგი-

მყინვარწვერი

ლობრივი გეოლოგიის საუკეთესო თვალსა ჩინოებას წარმოადგენს. კლდეებზე კარგად მოსჩანს ბაზალტური განწვევრებები და ლავური შრეები.

ყაზბეგის რაიონში მოიპოვება მომწვანო ფერის ეგრეთ წოდებული „ყაზბეგის დიაბაზი“, რომელიც მაღალი დეკორატიული თვისებების მქონეა, დამუშავების შემდეგ გამოიყენება ექსტერიერების და ინტერიერების გასაფორმებლად და საკმოდ ძვირადღირებულ მასალადაც ითვლება.

მდიდარია რაიონი სპილენძის შემცველობის მქონე ქანებით. დევდორაკის ხეობაში, რომელიც ყაზბეგის ნაკრძლის შემადგენლობაში შედის, ახლაც კარგადაა შემონახული ხეობის ციცაბო კლდეში ნაკვეთი ბილიკი, რომელიც დევდორაკის მყინვარამდე ადის. იქ ზევით, მაღალ მთაში, მეოცე საუკუნის დასაწყისში ინგლისელებს სპილენძის საბადო ჰქონიათ და ბილიკიც მათ მიერ არის გაკეთებული.

ყაზბეგის რაიონი მდიდარია მინერალური წყლებითაც. სულ რაიონში 150-ზე მინერალური წყაროა დაფიქსირებული. ამ მხრივ განსაკუთრებით მდიდარია თრუსოს ხეობა, რომლის დიდი ნაწილიც ყაზბეგის ნაკრძალის შემადგენლობაში შედის.

ყაზბეგის რაიონის ყველა ტყიანი მასივი ნაკრძალის შემადგენლობაში შედის. ასეთი მასივები ყველაზე მეტად სნოს წყლის ხეობაში, დევდორაკსა და ხდის ხეობაში გვხვდება. ნაკრძალის ტყეების მთავარ შემადგენელ სახეობებს კლდის მუხა, ცაცხვი, იფანი, მინდვრის ნეკერჩხალი, ცირცველი და რალა თქმა უნდა, არყი წარმოადგენს. არყის კორომებით და მისი ქვეტყით მთავრდება სუბალპური ტყეები. ამის ზევით მხოლოდ კავკასიური დეკის ბუჩქები და ქუჩიანი ბალახები იზრდება.

ბუჩქნართა შორის ნაკრძალისთვის ყველაზე დამახასიათებელია: გრაკლიანი, ქაცვიანი, კონახურიანი და მოცვის ბუჩქნარები. ბევრია ნაკრძალში ველური ჟოლოც.

მრავალფეროვანი და საინტერესოა ყაზბეგის ნაკრძალის ორნითოფაუნა. ნაკრძალის სიამაყეა მტაცებელი ფრინველები. დარიალის ხეობის კლდეებზე ორბების მთელი კოლონიები არსე-

ნითელმუცელა ბოლოცეცხლა

ბობს და ამ უზარმაზარ ფრინველთა ცაში ლივლივის ცქერა წლის ნებისმიერ დროსაა შესაძლებელი. ბუდობენ ყაზბეგის რაონში მთელი ევროპისთვის იშვიათი ბატკანძერები. ამ ფრინველის სანახავად ნატურალისტები საკმაოდ შორიდან სტუმრობენ ხევს. დარიალის ხეობაში, სადაც ბატკანძერის წყვილს ბუდე აქვს გაკეთებული, ხშირად იხილავთ ტელესკოპით შეიარაღებულ უცხოელ „ბერდვორერებს“, რომლებიც ადგილობრივთა ირონიას იწვევენ, რადგან მოხევეები თავიანთ მტაცებელ ფრინველებს დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებენ.

სხვა მტაცებლებიდან ნაკრძალის ბინადრები არიან: მთის არწივი, კაკაჩა, ჩვეულებრივი კირკიტა, შავარდენი და ქორი. ამას გარდა, დარიალის ღრმა ხეობა ჩრდილოეთ კავკასიიდან სამხრეთით ფრინველთა ყოვლწლიური მიგრაციის ერთ-ერთ ძირითად ტრასას წარმოადგენს. გვიან შემოდგომაზე აქაურობა საქართველოში ფრინველებზე დაკვირვების ერთ-ერთ საუკეთესო ადგილად ითვლება. უამრავი სხვადასხვა სახეობის მტაცებელი ფრინველი დარიალის ხეობიდან ჰაერის აღმავალ ნაკადებს მალა, კავკასიონის წყალგამყოფი ქედისკენ მიუყვება და ეს მართლაც დაუვიწყარი სანახაობაა.

მთიულები, წყლის შაშვეები, ნითელ-ფრთიანი კლდეცოციები და თეთრ-გულა შაშვეებიც აქაური მთების მკვიდრები არიან. დარიალის ხეობაში ამოსულ გაუვალ ქაცვის ბუჩქნარებში კი ნითელმუცელა ბოლოცეცხლები და დიდი კოჭობები იზამთრებენ. ნაკრძალში გვხვდება რამდენიმე სახეობის ქათმისებრთა ოჯახის წარმომადგენელი, როგორებიცაა: კაკაბი, კავკასიური როჭო და შურთხი. ყაზბეგში კაკაბი საკმაოდ მაღალ მთაში ცხოვრობს და მხოლოდ ზამთრობით ეშვება დასახლებული პუნქტების სიახლოვეს. კავკასიური როჭოს საცხოვრებელი სუბალპური არყნარები და მარადმწვანე დეკის ბუჩქნარებია. ფრთხილ შურთხს კი თავის სახლად 3000 მეტრზე მაღალი, მიუვალი კლდინი ნაშალები აურჩევია და ამაზე დაბლა იშვიათად, მხოლოდ გაზაფხულობით თუ ჩამოდის.

აღმ. კავკასიური ჯიხვი

ყაზბეგის ნაკრძალის ფაუნის ნამდვილი მშვენიერება ჩლიქოსნები — ჯიხვი და ფსიტია (არჩვი). ეს უკანასკნელი ყვლეზე მეტად თრუსოს ხეობაში გვხვდება. ბევრია თრუსოში აღმოსავლეთკავკასიური ჯიხვი, მაღალ მთებში ცხოვრებასა და გადარჩენისთვის იდეალურად შეგუებული ძლიერი ცხოველი. თრუსოს გარდა ჯიხვის პოპულაციებით მუდამ ცნობილი იყო ხდის და დევდორაკის ხეობები, გერგეტის მყინვარის შემოგარენი.

სხვა მსხვილ ძუძუმწოვართაგან ყაზბეგის ნაკრძალის მკვიდრები არიან: მელა, კურდღელი, მგელი, ფოცხვერი და დათვი.

მდინარე თერგში და მის შენაკადებში ბევრია კალმახი. ტურისტებისთვის ხევი იყო და რჩება საქართველოში ერთ-ერთ ყველაზე მიმზიდველ მხარედ. მყინვარწვერი და ორწვერი, ჭაუხის კლდოვანი მასივის მწვერვალები და ხდის ხეობის მთები მუდამ იზიდავდა მთამსვლელებს. სათავგადასავლო, ფრინველებზე დაკვირვების და ბოტანიკური ტურიზმი ყაზბეგის რაიონში კარგადაა განვითარებული. დაბა სტეფანწმინდაში არსებობს კომფორტული სასტუმრო და საოჯახო სასტუმროთა ქსელი. აგრეთვე მსოფლიო ველური ბუნების დაცვის ფონდის სტაციონარი, რომელსაც ხშირად სტუმრობენ უცხოელი ნატურალისტებს.

დამთვალეობებისთვის ასევე საინტერესოა ისტორიული ღირებულების მეთოთხმეტე საუკუნის სამების ტაძარი, მეთათე საუკუნის გარბანის ეკლესია, სიონის სამნავიანი ბაზილიკა, ახალ-ციხის ბაზილიკა და სნოს მეჩვიდმეტე საუკუნის ციხე.

დამთვალეობებს იზიდავს ადგილობრივთა სარწმუნოებრივი ადათ-წესები, რომლებიც ქრისტიანულ და წარმართულ წესჩვეულებათა ნაზავს წარმოადგენენ.

ეს ყველაფერი ხევს და ყაზბეგის ნაკრძალს ჩვენს ქვეყანაში ჩამოსული ტურისტისთვის ერთ-ერთ ყველაზე სასურველ ადგილად აქცევს. უახლოეს მომავალში იგეგმება ყაზბეგის ეროვნული პარკის შექმნა, რომელიც ამ რეგიონში ტურიზმის განვითარებას კიდევ უფრო აქტიურად შეუწყობს ხელს.

არაგვის ხეობა

დიდი კოჭობა

ყორულის აღკვეთილი

1965 წელს შეიქმნა ყორულის სახელმწიფო სატყეო-სამონადირეო მეურნეობა, რომელსაც 1996 წელს აღკვეთილი ეწოდა. ყორულის აღკვეთილი (2068 ჰა) კახეთში საკმაოდ მჭიდროდ დასახლებულ რაიონში მდებარეობს.

აღკვეთილთან ახლოს აღმოჩენილია ენეოლით-ადრინდელი ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლარები, გათხრილია შუა ბრინჯაოს ხანის ეპოქის სამარხები, ნაპოვნია გვიანდელი ბრინჯაოს და ადრინდელი რკინის ეპოქის ძეგლები.

ყორულთან მდებარე ისტორიულ ძეგლთა შორის ყველაზე გამორჩეული უდავოდ დავით-გარეჯის სამონასტრო კომპლექსია. ჯერ კიდევ მეექვსე საუკუნეში ასურეთიდან ჩამოსული მისიონრის დავით გარეჯელის დაარსებულ მონასტერში საუკუნეების მანძილზე არ წყდებოდა სასულიერო ცხოვრება (თუ არ ჩავთვლით საბჭოთა პერიოდის სამოცდაათწლიან წყვეტილს). საუკუნეების მანძილზე დავით გარეჯის გარშემო უსიცოცხლო და უწყლო ივრის ზეგანზე მრავალი დიდი და პატარა მონასტერი გაჩნდა, ხოლო ეს ადგილები საქართველოს სულიერების კერად, მნიშვნელობის და კედლის მოხატულობის ცენტრად იქცა. დავით გარეჯის მონასტრებიდან ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი — ბერთუბანი დღეს აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე მდებარეობს. ლავრა, უდაბნო, ნათლისმცემელი, ვერანგარეჯა, ჩიჩხიტური, დოდოს რქა, თეთრი

სენაკები. ეს დიდ სამონასტრო კომპლექსში შემავალი, შესანიშნავ პეიზაჟებში ჰარმონიულად ჩამჯდარი ძეგლებია, რომლებიც მრავალად იზიდავს დამთვა რი ებლებს და მორწმუნეებს.

აღკვეთილის მიმდებარე ტერიტორიის მოსახლეობის ძირითად ნაწილს შეადგენენ აზერბაიჯანლები, რომლებიც ქვემო ქართლში რამდენიმე საუკუნეა სახლობენ. აზერბაიჯანლები მშრომელ და გამრჯე ხალხად არიან ცნობილი. მისდევენ მებოსტნეობასა და მესაქონლეობას. საინტერესოა მათი ყოფა და მუსულმანური დღესასწაულები.

ოთხმოციანი წლების ბოლოს საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მაშინდელმა მთავრობამ ქვემო ქართლსა და კახეთში სვანეთიდან დიდთოვლობით დაზარალებული ოჯახებისთვის სახლების აშენება და მათი მთებიდან მასიური ჩამოსახლება დაიწყო. ყორულის აღკვეთილის სიახლოვეს დღეს რამდენიმე სვანური სოფელი არსებობს. სვანებმა ქვემო ქართლში თან მოიტანეს მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელი ყოფა და ტრადიციული რიტუალები. ქვემო ქართლში დღესაც აღინიშნება ბარბარობა, ლიფანალი, ლამპრობა და სხვა სვანური დღესასწაულები. სვანებიც ძირითადად მესაქონლეობასა და მებოსტნეობას მისდევენ.

ყორულის აღკვეთილი გეოლოგიურად ამიერკავკასიის მთათაშუა ოლქში შედის და მოიცავს მისი აღმოსავლეთი დაძირვის მოლასურ ზონას. აგებულია ძირითადად შუა მიოცენის (თარხანი, ჩოკრაკი, კარაგანი, კონკი) ზღვიური მოლასური ნალექებით, რომლებიც აქ წარმოდგენილია თიხებით, ქვიშაქვებით, ზოგჯერ ბაზალტური კონგლომერატებით, მერგელებით, ოოლითური და ქვიშიანი კირქვებით. სასარგებლო წიაღისეულის საბადოები აღკვეთილის

ვერხვი

მდინარე იორი

ტერიტორიაზე ცნობილი არ არის.

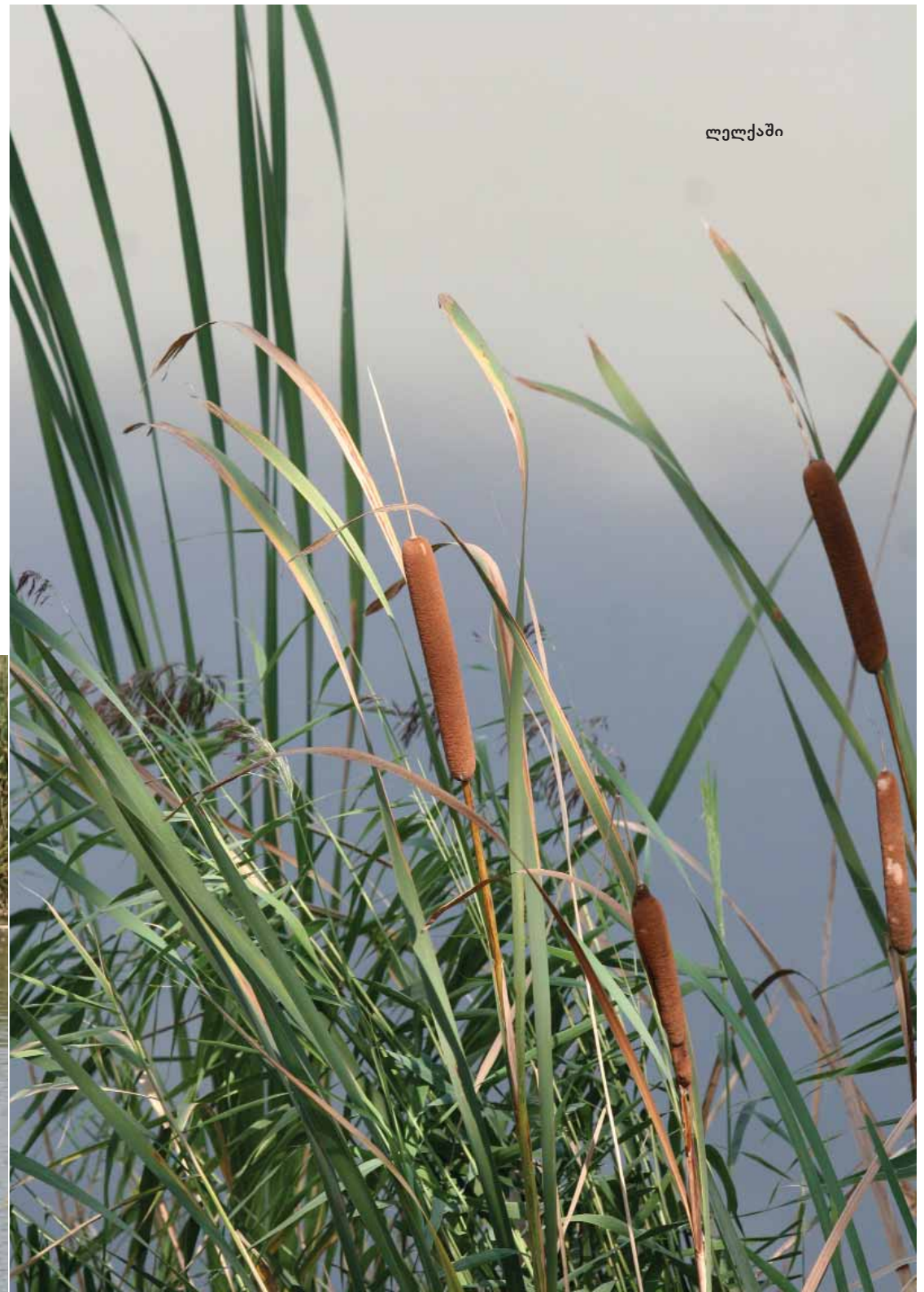
ყორულის აღკვეთილში მდ. იორის ნაპირებზე ჭალის ტყეა შემორჩენილი. მისი შემქმნელი ძირითადი ხე-მცენარეებია: მაღალი ტირიფი, ხვალო ანუ ჭალის ვერხვი, ოფი, ჩვეულებრივი მურყანი, ჭალის მუხა და ზოგიერთი სხვა. ქვეტყეში იზრდება ძეძვი, ქაცვი, ქართული კონახური, ჭალა-ფშატა და სხვ. ჩვეულებრივია ლიანები: აღმოსავლური კატაბარდა, ეკალიჭი, ღვედკეცი და სხვ. ჭალის ტყეს ორივე მხრიდან სტეპის მცენარეულობა, ძირითადად უროიანები ესაზღვრება.

აღკვეთილის მიმდებარე ტერიტორიაზე კარგადაა განვითარებული კულტურული, სამანქანო სათავგადასავლო და საფეხოსნო ტურები და ტურიზმის ეს სამივე სახეობა დავით-გარეჯის სამონასტრო კომპლექსის მონახულებას უკავშირდება.

რეგიონს გააჩნია პოტენციური ეკოლოგიური, ბოტანიკური, ფრინველებსა და ცხოველებზე დაკვირვების ტურიზმის განსავითარებლად.

ღამის გათევის უზრუნველყოფა შესაძლებელია სასტუმრო სახლში ან საბანაკო ადგილას ნაკრძალის ადმინისტრაციასთან შეთანხმებით. აღკვეთილის სიახლოვეს არსებობს დაბალი ხარისხის კაფე-რესტორნები.

ღამის ყანა

ლელქაში

ჭაჭუნას ალკვეთილი

ჭაჭუნას ალკვეთილი დაარსდა 1996 წელს. იგი წარმოადგენს 1965 წელს დაარსებული ჭაჭუნას სახელმწიფო სატყეო მეურნეობის ბაზაზე შექმნილ დაცულ ტერიტორიას, ალკვეთილის ადმინისტრაცია აქვეა განლაგებული. ალკვეთილის საერთო ტერიტორია 5200 ჰექტარია და იგი თბილისიდან 185 კილომეტრითაა დაშორებული.

ჭაჭუნას ალკვეთილი დედოფლისწყაროს რაიონში მდინარე ივრის გარშემო წარმოდგენილი ტუგაის ტიპის ჭალის ტყის და მისი მიმდებარე არიდული და სემიარიდული ტერიტორიისთვის დამახასიათებელი ფლორისა და ფაუნის დაცვის და შენარჩუნების მიზნით შეიქმნა.

ჭაჭუნა ქიზიყში, ისტორიულ კამბეჩოვანში მდებარეობს. ეს ადგილი ყოველთვის უდაბური, დაუსახლებელი და ნადირ-ფრინველთა სიმრავლით განთქმული იყო. წყლით ღარიბი ჭაჭუნა უვარგისი იყო საცხოვრებლად, სამაგიეროდ შესანიშნავ სანადირო ადგილს წარმოადგენდა, სადაც კახეთის მეფეები დურაჯებზე, გარეულ ღორებზე და სამწუხაროდ, საქართველოს ტერიტორიიდან დღეს უკვე გამქრალ ქურციკებზე (ჯეირნებზე) ნადირობდნენ.

დალის წყალსაცავი

ჭაჭუნას ტერიტორიაზე შეხვედებით ბერთა უძველეს გამოქვაბულებს, მწყემსთა გავერანებულ ნამოსახლარებს. ალკვეთილიდან საკმაოდ ახლოა ქიზიყის და მთელი საქართველოს წარსულისთვის ძალზედ მნიშვნელოვანი ძეგლები, როგორცაა: ადრე შუა საუკუნეების ხორნაბუჯის ციხექალაქის ნანგრევები, მეთერთმეტე საუკუნის ოზაანის ამალღების გუმბათოვანი ტაძარი და მეთვრამეტე საუკუნეში კახეთის მეფე ერეკლე მეორის მიერ საქარავნო გზათა გზაჯვარედინზე აგებული, მთლიანად გალავანშემოვლებული და თითქმის პირვანდელი ფორმით დღევანდელობას მოღწეული ქალაქი ქიზიყი — გალავანში ჩაშენებული 23 კოშკითა და 5 კარიბჭით.

ჭაჭუნას მახლობელ სოფლებში კი დღესაც ისევე მისდევენ მევენახეობას, როგორც საუკუნეების წინ, განვითარებულია მებაღეობა, მეცხვარეობა და მესაქონლეობა. მოჰყავთ მზესუმზირა, რომლისგანაც ძალზედ არომატულ ზეთს ხდიან. ქიზიყელები კარგად მღერიან და მდიდარი სულიერი კულტურის მატარებლები არიან. მათ ეთნოგრაფიულ ყოფაში მრავალი არქაული რიტუალი და წეს-ჩვეულებაა შემონახული.

გეოლოგიურად ჭაჭუნას ალკვეთილი ამიერკავკასიის მთათაშუაოლქში შედის, მის აღმოსავლეთი დაძირვის მოლასურ ზონას მოიცავს მტკვრის მთათაშუა ღრმულის ფარგლებში და მოლასური ნალექებითაა წარმოდგენილი. ჭაჭუნაში გვხვდება ქვიშები, ქვიშაქვები, თიხები ვულკანური ფერფლის შრეებით, რიყნარები. ალკვეთილის ნაწილი კირქვული კონგლომერატებითაა აგებული. ალკვეთილის სიახლოვეს ცნობილია საფლუსე და საკირე კირქვის საბადოები, აგრეთვე ბიტუმის შემცველობის კირქვის გამოსავლები და მცირე ტბების სახით წარმოდგენილი ბიტუმის დანაგროვებები.

ალკვეთილის რელიეფი ერთგვაროვანი არ არის, ბორცვები, თიხნარი გორაკები, ციცაბო ფერდობები, ტერასები და მშრალი ხევები ძალზედ სწრაფად მონაცვლეობენ და თავისებურ, საკმაოდ ლამაზ ლანდშაფტს ქმნიან.

გაჭუნა

აღკვეთილის ტერიტორიაზე მდინარე იორი 24 ჰექტარის ფართობის ჭაობებსაც ქმნის.

ჭაჭუნასთვის თბილი კონტინენტური, ზომიერი კლიმატია დამახასიათებელი. იანვრის საშუალო ტემპერატურა — 2,5 გრადუსი, ხოლო ივლისის საშუალო — ჩრდილში +22 გრადუსია.

აღკვეთილისთვის რუხი ყავისფერი, ალავიური, შავმიწა და დამლაშებული ნიადაგებია დამახასიათებელი.

არცთუ ისე დიდი ფართობის მქონე ტერიტორიისთვის ჭაჭუნას საკმაოდ მრავალფეროვანი ფლორა აქვს. მდინარე იორის გაყოლებაზე ტუგაის ტიპის ჭალის ტყე იზრდება, ხოლო მის მიმდებარე გორაკებზე და ტერასებზე სხვადასხვა სახის არიდული ნათელი ტყეების, ნახევარუდაბნოსა და სტეპური მცენარეულობის ფრაგმენტებია წარმოდგენილი. ჭალის ტყეებში აბსოლუტური დომინანტი ვერხვია. ასევე უმნიშვნელო რაოდენობით გვხვდება ჭალის მუხა, საკმლის ხე (სალსალაჯი) და წნორი.

არიდული ნათელი ტყეების შექმნაში საკმლის ხე, ღვიის რამდენიმე სახეობა, წითელი კუნელი, მუხა, პანტა და აკაკი მონაწილეობენ.

ჭაჭუნა

ჭაჭუნა

ნახევარუდაბნო და სტეპი მლაშნარი მცენარეულობის ფრაგმენტებით — უროიანებით და ავშანის მცენარეული დაჯგუფებებით არის წარმოდგენილი.

მდინარის სანაპირო ზოლში და ივრის მიერ დაჭაობებულ ადგილებში ლელი და ლერწამი გვხვდება.

თუკი ჭაჭუნაში გაზაფხულზე მოხვდით, შესაძლებლობა მოგეცემათ საქართველოს წითელი წიგნში შესული ქართული ზამბახისა და ეიხლერის ტიტას უმშვენიერესი ყვავილობა იხილოთ.

მრავალფეროვანი და მდიდარია ჭაჭუნას ფაუნა. მწერებიდან მრავლად არიან კალიასებრნი. გავრცელებულია ფალანგა და მორიელი. ქვეწარმავლებიდან ხმელთაშუა ზღვის კუ და ჩვენი ფაუნის ყველაზე შხამიანი გველი — გიურზა გვხვდება. ფრინველთაგან ბევრია: ქედანი, გვრიტი, შევარდენი, მიმინო, კაჭკაჭი, კაკაბი, ბექობის არწივი. ჭაჭუნის კირქვეული წარმოშობის კლდეებში არსებული გამოქვაბულები ორბების და ფასკუნჯების საბუდარია. ღვიის ხეებზე ბუდობს სვაჯი.

სვავის ბუდე

მნიშვნელოვანია ჭაჭუნა ღურაჯის პოპულაციითაც. ეს ულამაზესი ფრინველი, რომელიც ყოველთვის წარმოადგენდა მონადირეთა და ბრაკონიერთა სანატრელ ნადავლს საკმაოდ ხშირია მეზობელ აზერბაიჯანში, ჩვენში კი ძალზე იშვიათი და ძნელად სანახავი. ჭაჭუნა საქართველოში ერთადერთი ადგილია, სადაც ღურაჯის პოპულაცია სტაბილურია და სადაც აუცილებლად გაიგონებთ ამ ფრინველის თავისებურ გადაძახილს, რომელიც ჭყიპინს წააგავს.

ძუძუმწოვრებიდან ჭაჭუნაში რამდენიმე სახეობის მღრღნელი, ტურა, მელა, კურდღელი, ლელიანის კატა, ფოცხვერი, მაჩვზღარბა, მაჩვი და გარეული ლორი ბინადრობს. მეცნიერები

იმედს არ კარგავენ, რომ აღკვეთილში ჯერ კიდევ ცხოვრობს ზოლებიანი აფთარი. ეს უნიკალური და იშვიათი ცხოველი ჩვენს

ქვეყანაში უკანასკნელად სწორედ ჭაჭუნის ტერიტორიაზე იქნა ნანახი.

აღკვეთილის ტერიტორიაზე ძალზე სუსტადაა განვითარებული ბოტანიკური, ფოტო და ეკოლოგიური ტურები, იშვიათად ხდება გარეულ ფრინველებზე და ცხოველებზე დაკვირვება. თუმცა ამ და სხვა სახის ტურიზმის განვითარებისთვის აქაურობას საკმაოდ კარგი პოტენციალი აქვს. ჭაჭუნის აღკვეთილში დღეს უკვე არის კომფორტული, ცივი და ცხელი წყლით უზრუნველყოფილი სასტუმრო სახლი, რომლის დაჯავშნა შესაძლებელია აღკვეთილის ადმინისტრაციასთან შეთანხმებით ან ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით. რამდენიმე კეთილმოწყობილი საოჯახო სასტუმრო არსებობს დედოფლისწყაროშიც.

ვერხვი

ივრის ჭალა

სამცხე- ჯავახეთის
დაცული ტერიტორიები

ჯავახეთი საქართველოს არცერთ კუთხეს არ ჰგავს. ის ვულკანური წარმოშობის ზეგანზე მდებარეობს და ჩვენი ქვეყნის ერთადერთი რეგიონია, სადაც მრავალი დიდი თუ პატარა ზომის ტბა გვხვდება. რომელთა შორის საქართველოს ყველაზე დიდი ბუნებრივი მტკნარი წყალსატევი ფარავნის ტბაა. ჯავახეთის ყველაზე მაღალი წერტილი აბულ-სამსარის ქედზე მდებარე მთა დიდი აბულია, რომლის სიმაღლე ზღვის დონიდან 3300 მეტრია.

ადმინისტრაციულად ჯავახეთი ნინოწმინდისა და ახალქალაქის რაიონებს მოიცავს.

არქეოლოგიურად ჯავახეთი, ისევე როგორც მთელი სამხრეთ საქართველო, უაღრესად საინტერესო მხარეა. აქ უხსოვარი დროიდან უცხოვრია ადამიანის წინაპარს, რაზეც ნათლად მიუთითებს ჯავახეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი მდიდარი არქეოლოგიური მასალა. ფარავნის ტბის მახლობლად ქიქიანის ობსიდიანის საბადოსთან აღმოჩენილია პრეისტორიული ადამიანის ღია სადგომი და მის მიერ დამუშავებული უამრავი ობსიდიანის იარაღი. პალეოლითის ძეგლები მთელს ჯავახეთში და განსაკუთრებით ფარავნის ტბის შემოგარენში ძალზედ ბევრია. ახალქალაქის რაიონში კი ვულკანური წარმოშობის ამირანის გორაზე და სოფელ დილისკის სიახლოვე მრავალი განამარხებული ცხოველის ნაშთია ნაპოვნი. ჯავახეთის მდიდარი პალეონტოლოგიური მასალა დღეს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმს ამშვენებს.

ამ მხარეში ბევრია ბრინჯაოს ხანის და ადრეული რკინის ხანის ძეგლები. განსაკუთრებით შთამ ბეჭდავია იმავე ფარავნის ტბის

მურა ბაყაყი

სიახლოვეს მაღლობზე აშენებული ქოროლის ციკლოპური ციხე, რომელსაც უზარმაზარი ლოდებისგან გაკეთებული კარიბჭეც აქვს შერჩენილი. ციკლოპური ციხეები გვხვდება ნინოწმინდის რაიონის სოფელ სათხის მიდამოებშიც.

ამასთანავე, ჯავახეთში გათხრილია ადრინდელი ბრინჯაოს ხანის არაერთი ძეგლი, შუა ბრინჯაოს ხანის ეგრეთ წოდებული თრიალეთის ყორღანები, ნაპოვია ამ პერიოდის მდიდარი კერამიკული და ლითონის მასალა.

საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების ისტორიაც სწორედ ჯავახეთთანაა დაკავშირებული. ლეგენდის თანახმად, კაბადოკიელი მისიონერი წმინდა ნინო, სწორედ ამ მხრიდან შემოსულა საქართველოში და ფარავნის ტბასთან მწყემსებისთვის მცხეთისკენ მიმავალი გზა უკითხავს. ამ ლეგენდაში კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი დეტალია დაცული. ეტყობა ჯავახეთი მაშინ უკვე წარმოადგენდა შესანიშნავ ზაფხულის საძოვარს, სადაც თრიალეთის გავლით მთელი აღმოსავლეთ საქართველოდან ამოჰყავდათ ცხვარი. და მართლაც, ჯავახეთში ქვისგან გამოთლილ უამრავ არქაულ ცხვრის ქანდაკებას შეხვდებით, რომელთა ნაწილი ისევ ძველ ადგილას დგას და თვალუნძდენელ ველ-მინდვრებს გადაჰყურებს, ნაწილი კი მუზეუმებში ინახება.

ჯავახეთი და მისი შემოგარენი მდიდარია ქრისტიანული ძეგლებითაც. ნინოწმინდისა და ახალქალაქის ტერიტორიაზე ფოკაში, განძანში და სხვა სოფლებში უამრავ პატარა საყდარს შეხვდებით, რომელთაგანაც ზომითა და მნიშვნელობით ნამდვილად გამორჩეულია კუმურდოს მეთოთხმეტე საუკუნის ეკლესია. ხოლო ჯავახეთის ზეგანიდან ჩრდილოეთით შუა საუკუნეების საქართველოს ფასდაუდებელი ძეგლები კლდეში ნაშენი ქალაქი ვარძია, ხერთვისის და თმოგვის ციხეები, ზარზმის და საფარის სამონასტრო კომპლექსები მდებარეობს.

გვიან შუა საუკუნეებში ჯავახეთი მესხეთთან ერთად ოსმალეთის შემადგენლობაში მოექცა. 300 წლით მესხეთ-ჯავახეთი გურჯისტანის ვალაიეთის სახელით (ცენტრით ახალციხეში) თურქული

ხანჩალის ტბა

იმპერიის განაპირა პროვინცია გახდა. ამ სამასწლიანმა თურქობამ თავისი შედეგები გამოიღო. მესხეთის მსგავსად, ჯავახეთის ქართული მოსახლეობის უმეტესმა ნაწილმა ნელ-ნელა მიიღო მაჰმადიანობა, შეიცვალა ტრადიციები და ადათ-წესები. 1828 წელს რუსეთის იმპერიამ დანარჩენი საქართველოს ეტაპობრივი ანექსიის შემდეგ, თურქეთთან მორიგი ომი წამოიწყო, რის შედეგადაც აიღო ახალციხე და მესხეთ-ჯავახეთიც რუსული იმპერიის ნაწილი გახდა. ამ მოვლენებმა ჯავახეთის მუსულმანური მოსახლეობის უმრავლესობის თურქეთში ნებაყოფლობითი ან იძულებითი მიგრაცია გამოიწვია, ხოლო სულ რამდენიმე წელიწადში რუსეთის ხელმწიფის ბრძანებით ქვეყნის სამხრეთ საზღვრების გასამაგრებლად ჯავახეთში „სანდო“ და „თვინიერი“ მოსახლეობის, ჯერ ანატოლიელი სომხების, შემდეგ კი რუსი სექტანტი „დუხოზორების“ ჩასახლება მოხდა.

დღევანდელი ჯავახეთის მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას, სწორედ მაშინ ჩამოსახლებული სომხების შთამომავლები შეადგენენ. დუხოზორების 9 სოფელიდან კი მხოლოდ ერთს — გორელოვკას შემორჩა რუსული მოსახლეობა, დანარჩენი დუხოზორები ჯავახეთიდან მეოცე საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში აიყარნენ და რუსეთში, უკრაინასა და კანადაში გადასახლდნენ. ჯავახეთის რამდენიმე სოფელში შემორჩენილია მკვიდრი ქართული

მელა

მოსახლეობა და ამას გარდა, არსებობს მეოცე საუკუნის ოთხმოცოთხმოცდაათიან წლებში აჭარიდან გადმოსახლებულთა რამდენიმე დასახლება.

როგორც უკვე ვთქვით, ჯავახეთის ზეგანი, რომელის საშუალო სიმაღლე 1800-2100 მეტრია, ლაზური წარმოშობისაა. აქ მრავლად მოიპოვება ვულკანური წიდა, პემზა, ბაზალტი და პერლიტი, ასევე ვულკანური მინა — ობსიდიანი.

ჯავახეთის შავმიწა ნიადაგები კარტოფილის და მარცვლეული კულტურების საუკეთესო მოსავალს იძლევა.

ამასთანავე უნდა ითქვას, რომ ჯავახეთის ზეგანი საქართველოს ყველაზე ცივი ადგილია, მათ შორის სადაც კი ადამიანი სახლობს. აქაურობისთვის დამახასიათებელია მშრალი კონტინენტური ჰავა, ხოლო საშუალო წლიური ტემპერატურა დაბალია. ზამთრობით ჯავახეთის ტბები ხანგძლივი დროით იყინება, ხოლო რამდენიმე ათეული წლის წინ, როდესაც ფარავნის ტბის ნაპირზე ჯერ კიდევ ფუნქციონირებდა მეტეოსადგური, მეტეოროლოგებს რამდენჯერმე აქვთ დაფიქსირებული 40 გრადუსიანი ყინვა.

ჯავახეთი უტყეო მხარეა. მხოლოდ აქა-იქ გვხვდება ხელოვნურად გაშენებული ფიჭვის კორომები და ბუნებრივი ტყის მცირე ფრაგმენტები. ყველაზე მნიშვნელოვანი ბუნებრივი სუბალპური ტყე, რომელიც თეთრი არყისგან, კავკასიური ცირცელისგან, ჩიტა კომშასგან და ასკილისა და ჟოლოს ბუჩქნარისგან შედგება, საქართველო-თურქეთის საზღვარზე მდებარე კარნახის ტბის მიდამოებში გვხვდება.

ჭაჭუნა

მაგრამ ამგვარი უტყეობის მიუხედავად ჯავახეთს მაინც აქვს თავის განუმეორებელი სილამაზე, რომელსაც თვალუნვდენლი საძოვრები, ვულკანური წარმოშობის ნაშალი მთები, ზეგანზე მიჯრით მომდგარი მუდამცვალებადი ცა და განუმეორებელი სილამაზის ტბები ანიჭებენ. ფარავნის, მადატაფას, სალამოს, ხანჩალის და კარნახის ტბები გარეულ წყლის ფრინველთა ნამდვილი საბრძანებელია.

ადრე ეს ტბები ადგილობრივი თევზის სახეობებით, მათ შორის ტბის კალმანით ყოფილა საესე, მაგრამ უცხო სახეობის თევზების: კარასის, ევროპული ჭაფალას, კობრის და სხვათა ტბებში გაშვებამ, ადგილობრივი სახეობების გადაშენება ან მათი პოპულაციის შემცირება გამოიწვია.

სამაგიეროდ ფარავნის, მადატაფას, სალამოს, ხანჩალის და კარნახის ტბები ყოველთვის იყო და დღემდე რჩება გარეულ წყლის ფრინველთა ნამდვილ საბრძანებელად. ტბების ნაპირებზე მოიპოვებენ სარჩოს თეთრი ყარყატები, რომლებსაც ბუდეები, პირდაპირ ჯავახეთის სოფლებში დენის ბოძებზე და სახლების სახურავებზე აქვთ გაკეთებული.

აქაურ ტბებზე, განსაკუთრებით კი მადატაფაზე და კარნახზე ნეროებზე და ხუჭუჭა ვარხვედბზე დაკვირვებაა შესაძლებელი. აქვეა სომხური თოლიების უზარმაზარი კოლონიები. ჯავახეთის

ჭაობის ძელქორი

ტბების ნაპირებზე და აქაურ ჭაობებში ძალზედ ბევრია, ჩიბუხა, გოჭა, პრანნია და ოჩოფეხა.

ჭაობებში იშენებენ ბუდეებს მტაცებელი ჭაობის ძელქორები. ველის კაკაჩებთან ერთად ისინი ჯავახეთის ზეგანის ყველაზე ფართოდ გავრცელებული მტაცებლები არიან.

ამასთანავე ჯავახეთის ზეგანი ფრინველთა მიგრაციის ერთ-ერთ მთავარ ტრასას წარმოადგენს. თუმცა ჯავახეთს საკმაო რაოდენობის მობუდარი წყლის ფრინველი ჰყავს (რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილიც ზამთარშიც ჯავახეთში რჩება და გაყინული ტბებიდან მდინარეებზე ინაცვლებს), სეზონურად, განსაკუთრებით კი შემოდგომაზე, აქაურობა ნაირგვარი მტაცებელი, წყლის თუ ჭაობის ფრინველით ივსება.

ჯავახეთის ყანებიდან მუდმივად ისმის მწყრისა და ღაღღის ხმა. ტბებზე კი ათასობით მელოტები, კოკონები, გარეული ბატები და მრავალგვარი სახეობის იხვები — ნითელი და გარეული იხვები, ფართონისკარტა და ქოჩორა იხვები, იხვინჯები, რუხი იხვები და ნითელთავა ყვინთიები სხედან.

სამწუხაროდ, უკვე მეორე ათწლეულია, რაც გადაუჭრელი რჩება ხანჩალის ტბის პრობლემა. ეს იყო საქართველოს ზომით მეოთხე ტბა, რომლის უნიკალურობა იმაში მდგომარეობს, რომ წყალი ძალზედ დაბალია. ტბის სიღრმე მხოლოდ 80 სანტიმეტრია და გარეულ ფრინველს ძალზედ უადვილდება ტბის ფსკერიდან საკვების მოპოვება. ამასთანავე, ჯავახეთის სხვა ტბებთან შედარებით დაბალი სიღრმის გამო ხანჩალი ყველაზე თბილია და ამის გამო წყლის ფრინველებისთვის ყველაზე სასურველ საცხოვრებელ და დასასვენებელ ადგილს წარმოადგენს. ოთხმოცდაათიანი წლების დასაწყისში ადგილობრივმა მთავრობამ ტბის ერთ მესამედზე მეტი დამბით გამოჰყო და სათიბებად გამოყენების მიზნით დააშრო. ეს ნამდვილი ეკოლოგიური კატასტროფა იყო, რომლის შედეგადაც

აბულოს მთა ხანჩალის ტბასთან

ათიათასობით გარეული ფრინველი აღარასდროს დაბრუნებია თავის ბუდობის ადგილს. ხანჩალის პრობლემაზე სხვადასხვა დროს ბევრი დაწერილა და თქმულა ქართველ გარემოსდამცველთა მიერ, მაგრამ ტბის გამყოფი დამბა დღესაც არსებობს და ტბის მნიშვნელოვანი ნაწილიც დღემდე დამშრალია. იმედია, ჯავახეთის მნიშვნელოვანი ტერიტორიის ეროვნულ პარკად გამოცხადების შემდეგ ამ პრობლემას მოეველება და ტბა თავის ძველ საზღვრებს დაუბრუნდება.

ძუძუმწოვრებიდან ჯავახეთში ძალიან ბევრია კურდღელი, მელა და მაჩვი. არის მგელიც და ისეთი პატარა მტაცებლები როგორებიცაა: სინდიოფალა, კლდის კვერნა და ქრელტყავა. უამრავი პატარა მღრღნელი ზაზუნა და მინდვრის თაგვი მათთვის შესანიშნავ საკვებ ბაზას წარმოადგენს.

ოთხმოციან წლებში ხანჩალის ტბაში გაშვებული იქნა ონდატრას რამდენიმე ოჯახი. ცხოველები ძალიან სწრაფად გამრავლდნენ და ჯავახეთის თითქმის ყველა წყალსატევს მოედნენ. ონდატრის მიერ ადგილობრივი ეკოსისტემისთვის მიყენებული ზარალი ჯერ კიდევ შესასწავლია.

ჯავახეთს საუკეთესო პირობები აქვს ფრინველებზე დაკვირვების ტურიზმის გასავითარებლად, თუმცა ამ მხრივ, სამწუხაროდ, ჯერ თითქმის არაფერი გაკეთებულა.

ჯერ-ჯერობით მხოლოდ სუსტადაა განვითარებული არქეოლოგიური, სამანქანო სათავგადასავლო და ეკოლოგიური ტურები. სასტუმროებისა და რესტორნების შესახებაც ინფორმაციის მოპოვება სამოგზაურო სახელმძღვანელოებში და ტურისტული სააგენტოების მეშვეობით არის შესაძლებელი. კომფორტული სასტუმროები არსებობს ჯავახეთის ზეგანიდან მოშორებით -ახალციხეში.

